

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2005:123
ISSN 1404-0891

Bibliotek i Värnamo

Grundande och utveckling 1908-1960

LINDA BERGMAN

HÖGSKOLAN I BORÅS

© **Linda Bergman**
Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel	Bibliotek i Värnamo - grundande och utveckling 1908-1960
Engelsk titel	Libraries in Värnamo - origin and development 1908-1960
Författare	Linda Bergman
Färdigställt	2005
Handledare	Magnus Torstensson, Kollegium 1

Abstract

The purpose of this master's thesis is to describe and analyse the origin and development of the libraries in the town of Värnamo, between the years 1908 and 1960, when a new modern public library was inaugurated. The method I have used is, to a great extent, examining and analysing source material from the archive of the municipality in Värnamo and the popular movement in Jönköping.

As a background to my study I describe the development of the Swedish society, from the end of the nineteenth-, until the middle of the twentieth century. I also describe the local development of Värnamo, during the same period. Furthermore I also give a general description of the progress of the libraries in Sweden during the same time. In the analyse then, I compare the local and the national development of library activities.

The municipal library in Värnamo was founded in 1920. At that time the working-class movement and the International Order of Good Templars both had their own libraries, since about a decade ago. The libraries co-existed for many years, before they were united into one in 1955. The municipal library gained a professional librarian in 1953. These two things were of great importance for the modernisation of the local library activity. As the library moved to modern, appropriate premises, in the recently built People's Palace, the town of Värnamo had obtained a real public library.

Nyckelord

bibliotekshistoria, Värnamo, folkbibliotek, studiecirkelbibliotek, ABF-bibliotek, IOGT-bibliotek, källkritik

1. INLEDNING	1
1.1 BAKGRUND.....	1
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	1
1.3 AVGRÄNSNINGAR.....	1
1.4 METOD OCH MATERIAL.....	2
1.5 DISPOSITION.....	4
2. SAMHÄLLSUTVECKLING I SVERIGE CA 1850-1950.....	5
2.1 DEN DEMOGRAFISKA TRANSITIONEN	5
2.2 DEN POLITISKA UTVECKLINGEN OCH DEMOKRATISERINGEN AV SAMHÄLLET	5
2.2.1 Allmän rösträtt, demokrati och parlamentarism.....	5
2.2.2 Det kommunala självstyret.....	7
2.2.3 Svenska regeringar 1920 - 1960.....	8
2.4 EKONOMISK OCH SOCIAL UTVECKLING.....	9
2.5 FOLKRÖRELSERNA I DET SVENSKA SAMHÄLLET	11
2.5.1 Nykterhetsrörelsen.....	11
2.5.2 Arbetarrörelsen.....	12
2.5.3 Kampen mot smutslitteraturen	13
3. FOLKBIBLIOTEKENS NATIONELLA UTVECKLING	16
3.1 1800-TALET SÖCKENBIBLIOTEK.....	16
3.2 BEGREPPET PUBLIC LIBRARY OCH FOLKBIBLIOTEKENS IDEOLOGIER.....	16
3.3 STATSANSLAG OCH FINANSIERING.....	18
3.3.1 1905 års statsanslag.....	18
3.3.2 1912 års statsanslag.....	18
3.3.3 1930 års statsanslag.....	19
3.3.4 Folkbibliotekssakkunnigas utredning 1949.....	20
3.4 LOKALER	21
3.5 PERSONAL OCH UTBILDNING	22
3.6 BOKBESTÅND OCH BOKURVAL.....	23
3.7 UTLÅNING.....	24
4. STUDIECIRKELBIBLIOTEK I SVERIGE.....	25
4.1 ARBETARBIBLIOTEK.....	25
4.2 STUDIECIRKELBIBLIOTEK INOM IOGT	25
4.3 ABF:S STUDIE- OCH BIBLIOTEKSVERKSAMHET	26
4.4 KOMMUNALISERINGEN AV STUDIECIRKELBIBLIOTEKEN.....	27
5. SAMHÄLLSUTVECKLING I VÄRNAMO	29
5.1 BEFOLKNINGSUTVECKLING	29
5.2 EKONOMI OCH NÄRINGSLEV	29
5.3 INKORPORERING OCH STADS RÄTTIGHETER.....	31
5.4 SAMMANSLAGNINGEN AV VÄRNAMO STAD OCH SÖCKEN 1947.....	32
5.5 KOMMUNPOLITIKEN.....	32
6. FOLKRÖRELSER I VÄRNAMO	34
6.1 ARBETARRÖRELSENS TIDIGA ÅR.....	34
6.1.1 ABF i Värnamo bildas.....	35
6.2 NYKTERHETS RÖRELSEN	35
6.2.1 IOGT-logen Lagans Ros.....	36
7. ARBETARRÖRELSENS BIBLIOTEK	38
7.1 VÄRNAMO ARBETAREKOMMUNS BIBLIOTEK	38
7.2 ABF-BIBLIOTEKET	40
7.2.1 Lokaler, öppettider och bibliotekarier.....	40
7.2.2 Bokbestånd och utlåning.....	42
7.2.3 Finansiering.....	43

8. IOGT-LOGEN 2994 LAGANS ROS BIBLIOTEK	45
8.1 UTLÅN OCH LÅNTAGARE.....	46
8.2 BOKBESTÅND.....	48
8.3 FINANSIERING.....	48
9. VÄRNAMO STADS FOLKBIBLIOTEK/VÄRNAMO STADSBIBLIOTEK	49
9.1 NÖJESSKATT INFÖRS I VÄRNAMO.....	49
9.2 BESLUT OM INRÄTTANDE AV ETT AVGIFTSFRITT KOMMUNALT FOLKBIBLIOTEK.....	50
9.3 LOKALER OCH ÖPPETTIDER.....	51
9.4 EKONOMI OCH FINANSIERING.....	53
9.5 BOKBESTÅND.....	54
9.6 UTLÅNING.....	55
9.7 BIBLIOTEKARIER.....	57
10. SAMMANSLAGNINGEN AV BIBLIOTEKEN OCH TILLSÄTTANDET AV YRKESUTBILDAD BIBLIOTEKARIE.....	58
11. VÄRNAMOS LOKALA BIBLIOTEKSUTVECKLING I FÖRHÅLLANDE TILL DEN NATIONELLA	62
11.1 BIBLIOTEKENS GRUNDANDE.....	62
11.1.1 Arbetarbiblioteket.....	62
11.1.2 IOGT-biblioteket Lagans Ros.....	63
11.1.3 Värnamo Stads folkbibliotek	63
11.2 BIBLIOTEKENS KOMMUNALA BIDRAG.....	64
11.2.1 ABF-biblioteket.....	64
11.2.2 IOGT-biblioteket Lagans Ros.....	65
11.2.3 Kommunala biblioteket.....	65
11.2.4 Stadsbiblioteket tillsammans med ABF-biblioteket.....	66
11.3 BIBLIOTEKENS UTVECKLING.....	66
11.3.1 ABF-biblioteket.....	66
11.3.2 IOGT-biblioteket Lagans Ros.....	67
11.3.3 Kommunala biblioteket.....	67
11.3.4 Värnamo ABF- och kommunala biblioteks gemensamma utlåningsstatistik i jämförelse med riksgenomsnittet.....	69
11.4 SAMMANSLAGNINGEN AV ABF- IOGT- OCH STADSBIBLIOTEKET.....	69
11.5 SLUTORD	70
12. SAMMANFATTNING.....	72
KÄLLFÖRTECKNING	75
OTRYCKTA KÄLLOR.....	75
Jönköping.....	75
Värnamo.....	75
TRYCKTA KÄLLOR.....	75

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Jag har sedan länge varit intresserad av historia och då i första hand av den historia som inte ligger så långt borta från vår egen tid. Det demokratiska genombrottet och vad det fick för konsekvenser för samhällsutvecklingen och människorna som levde i det, är något som ligger mig varmt om hjärtat. Jag anser att biblioteken spelade en viktig roll i denna process. Genom dessa fick den stora massan, inte minst underklassen, tillgång till litteratur. Litteraturen hjälpte till att öppna människors ögon och i deras kamp att bygga ett samhälle där lika rättigheter och rätt till ett drägligt liv gällde för alla människor.

Jag har valt att undersöka hur folkbiblioteken har växt fram och utvecklats i Värnamo. Anledningen till mitt val är att jag är bosatt i denna stad och finner stort värde och intresse i att fördjupa mig i min lokalhistoria. Dessutom finns ingen tidigare forskning, i varje fall inte i någon högre grad, som rör utvecklingen av folkbiblioteksverksamheten i Värnamo. Det gör att jag med min uppsats bryter ny mark och min förhoppning är att jag ska kunna bidra med något till den lokalhistoriska forskningen.

1.2 Syfte och frågeställningar

Mitt syfte med uppsatsen är att undersöka hur folkbiblioteksverksamheten växte fram och utvecklades på det lokala planet i Värnamo. De bibliotek jag inriktar mig på är dels det kommunala och dels de som bedrevs inom arbetarrörelsen och Independent Order of Good Templars (IOGT). Jag följer de olika biblioteken från det att de grundades och fram tills de slogs samman 1955. Sammanslagningen mellan Arbetarnas bildningsförbunds (ABF:s) bibliotek och Stadsbiblioteket är en viktig del av min undersökning. Vad gäller lokalerna har jag valt att utsträcka tiden till 1960, då ett nytt, modernt stadsbibliotek invigdes. Den lokala biblioteksutvecklingen i Värnamo jämför jag med den på det nationella planet.

För att uppnå mitt syfte använder jag mig av följande frågeställningar:

1. Hur kom arbetarrörelsen/ABF, IOGT och kommunen igång med sina respektive biblioteksverksamheter?
2. När och hur började biblioteken få kommunala bidrag och hur utvecklades dessa?
3. På vilket sätt utvecklades respektive biblioteks verksamhet?
4. Hur såg samarbetet mellan och sammanslagningen av biblioteken ut?

1.3 Avgränsningar

Geografiskt har jag valt att avgränsa mig till folkbibliotek belägna inom Värnamo köping/stad. Jag berör inte de orter som idag ingår i Värnamo kommun och tillhör Värnamo Kommunbibliotek, men som under den tid min undersökning innefattar var egna kommuner och på egen hand ansvarade för sina bibliotek. Jag undersöker inte heller eventuell biblioteksverksamhet i Värnamo landskommun före denna slogs samman med staden den 1 januari 1947.

Mina tidsmässiga avgränsningar är från 1908 till 1955, lokalmässigt följer jag dock utvecklingen till 1960. Anledningen till att jag satt 1908 som startår för min undersökning är att Arbetarebiblioteket grundades då och att de första dokumenterade uppgifterna rörande folkbibliotek jag har funnit rör detta. År 1955 slogs Stadsbiblioteket, ABF-biblioteket och

IOGT biblioteket samman och därmed började en ny epok. Lokalmässigt följer jag dock utvecklingen fram till 1960, då Stadsbiblioteket flyttade in i moderna lokaler i det då helt nybyggda Folkets Hus.

Jag begränsar mig till de bibliotek som räknas som folkbibliotek. Det innebär att jag inte alls behandlar skolbiblioteken i Värnamo. Vad gäller folkrörelserna och deras bibliotek inriktar jag mig på arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen. Frikyrkliga bibliotek fanns säkerligen i någon omfattning, men de verkar inte ha haft någon större betydelse och jag har i stort sett inte funnit någonting som rör eventuella sådana bibliotek. Det enda jag har hittat är väldigt begränsad information om ett bibliotek tillhörande Svensk Missionsungdom (SMU). Jag berör inte heller Svenska Landsbygdens Studieförbunds (SLS) eller Jordbrukareungdomens förbunds (JUF:s) bibliotek, vilka tillhörde Värnamo stad efter inkorporeringen av landskommunen 1947.

1.4 Metod och material

Jag använder mig i min uppsats av kvalitativ källkritisk metod. Valet faller sig naturligt för mig, eftersom jag i första hand bygger uppsatsen på granskning av arkivmaterial. Till stor del använder jag mig av Torsten Thuréns bok *Källkritik*. Källkritiken försöker bedöma vad som är sant, eller sannolikt, och används bland annat för att tolka historiska källor och journalistiska texter. En källa kan vara materiell, till exempel fingeravtryck eller krukskrivningar. Den kan vara muntlig, så som offentliga tal eller intervjuer. Den kan dessutom vara skriftlig, vilket är det jag arbetar med i min uppsats. Exempel på skriftliga källor är protokoll, brev och tidningar. Böcker är också skriftliga källor. Thurén går igenom fyra olika kriterier som måste tas hänsyn till då det gäller att tolka hur trovärdig en källa är:

- *Äkthet*: Är källan det den påstår sig vara?
- *Tidssamband*: Hur lång tid har förflutit mellan händelsen och källan som berättar om denna? Ju längre tidsavstånd, desto mindre trovärdig är källan.
- *Oberoende*: Källan ska inte bygga på referat eller avskrifter, utan vara oberoende.
- *Tendensfrihet*: Kan det ha funnits några motiv, till exempel personliga eller politiska, för att ge en falsk bild av verkligheten? ¹

I min undersökning använder jag i stor utsträckning primära källor, av vilka många är samtida. Detta gör att de i hög grad är tillförlitliga. När det gäller material som rör Värnamo Stads folkbibliotek, vilket år 1941 bytte namn till Värnamo Stadsbibliotek, hämtar jag mitt huvudsakliga material från Värnamo Kommunarkiv. Material rörande ABF:s och IOGT:s bibliotek kommer i första hand från Folkrörelsernas Arkiv i Jönköping, men också, särskilt vad gäller ABF-biblioteket, i ganska stor omfattning från Kommunarkivet.

På Kommunarkivet har jag funnit relativt många källor som jag bedömer vara av värde för att besvara mina frågeställningar. Där finns utlåningsstatistik, årsberättelser och biblioteksstyrelsens protokoll för det kommunala biblioteket bevarade, från det att utlåningsverksamhet startade 1922 och under hela den tidsperiod, fram till 1955 (1960), som jag undersöker. Materialet på Folkrörelsernas Arkiv är däremot mera begränsat. Det som finns bedömer jag är tillförlitligt, då det mestadels rör sig om samtida primärkällor, men det finns en hel del luckor i materialet. Till exempel finns det inget material över huvud taget som berör IOGT-biblioteket Lagans Ros efter 1943. Därför vet jag inte hur långt fram i tiden biblioteket var i bruk.

¹ Thurén 2005, 9 ff

Jag använder också i hög utsträckning politiska handlingar, så som kommunalfullmäktiges, stadsfullmäktiges och drätselkammarens protokoll och motioner i biblioteksfrågan. Även dessa källor bedömer jag vara mycket tillförlitliga, eftersom de är primära och nedtecknade i direkt anslutning till respektive händelse och fattat beslut.

Vad gäller arbetarbiblioteket har jag inte lyckats hitta några primärkällor, utan jag har nästan uteslutande använt en skrift av Bengt Forsberg, bibliotekarie i Värnamo från 1955 och ett trettiotal år framåt i tiden. Det rör sig om ett nedtecknat minnestal, vilket Forsberg höll i samband med att Stadsbibliotekets nya lokaler invigdes 1960. Detta är en sekundär källa, vilken dessutom är nedtecknad långt i efterhand. Det innebär att trovärdigheten är betydligt lägre än den skulle ha varit om jag, i likhet med de övriga bibliotek jag har undersökt, hade haft tillgång till primära, samtida källor. Forsberg har visserligen använt originalhandlingar från arbetarbiblioteket, men han har inga personliga minnen från detta bibliotek, utan har tolkat källorna efter sin kunskap och sitt synsätt. Dessa originalhandlingar har jag tyvärr inte lyckats få fram.

För att sätta in biblioteken i Värnamo och mina frågeställningar i ett sammanhang, redogör jag för samhälls- och folkbiblioteksutvecklingen på det nationella planet, samt den samhälleliga utvecklingen lokalt i Värnamo, från senare delen av 1800-talet och fram till 1900-talets mitt. Till den nationella utvecklingen använder jag bland annat Lars-Arne Norborgs *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen*. Till det material som handlar om folkrörelserna i samhället, har *Folkrörelserna i Sverige* av Hilding Johansson, varit väldigt användbar. Magnus Torstenssons *Studiecirkelbiblioteken - ett viktigt inslag i den halländska bildningshistorien* och Hugo Hefflers *Arbetarnas Bildningsförbund 1912-1962* är viktig litteratur vad gäller den nationella utvecklingen av ABF och studiecirkelverksamheten och den biblioteksverksamhet som bedrevs där. Till kapitlet om den nationella biblioteksutvecklingen har jag i första hand använt *Folkbiblioteken i Sverige* av Knut Tynell, *Folkbibliotekens historia intill 1960-talet* av Åke Åberg, diverse kapitel i Bengt Hjelmqvists *Det starka biblioteket* samt Magnus Torstenssons *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna - Exemplet Sverige och några jämförelser med USA*.

Vad gäller Värnamos historia har jag till stor del använt mig av J.O. Hagstrands *Värnamo - Minnesskrift 1945*, som gavs ut i samband med att Värnamo firade 25-års jubileum som stad 1945, samt Per Olof Orrhedes hemsida om Värnamobygdens historia. Åke Johanssons *Arbetarörelsens Historia i Värnamo 1900 - 1950-talet*, *Värnamo Arbetarekommuns historia 1903-1953* och Börje Hjorth och Per Ericssons *Nykerhetsrörelsen i Jönköpings län - En kort rapsodi* har använts för beskrivning av arbetarrörelsen och nykerhetsrörelsen.

Jag har valt att använda Per Olof Orrhedes hemsida, trots att personliga hemsidor har låg trovärdighet som källor. En stor del av anledningen till att jag har valt att trots allt ha med denna, är att det finns väldigt mycket information på den och att det i övrigt finns ganska dåligt med material om köpingen/staden Värnamo.

Även materialet som behandlar arbetarrörelsens tidiga år i Värnamo, måste ses som mindre trovärdigt än källmaterialet som helhet. Jag har nämligen till stor del varit hänvisad till minnesskrifter, nedtecknade i efterhand. Det finns all anledning att misstänka att de är tendentiösa, då de är skrivna av arbetarrörelsens egna medlemmar och därmed väldigt subjektiva i sin framtoning. Detta kan dock till viss del vägas upp av att jag funnit årsberättelsen för Värnamo arbetarekommun 1904-1905, då verksamheten precis hade

kommit igång. Också kapitlet om IOGT-logen Lagans Ros är problematiskt vad gäller källornas trovärdighet. Det rör sig nämligen även här om historiker, vilka nedtecknades i samband med att logen firade 25- och 60-års jubileum. Materialet som rör logens biblioteksverksamhet är dock primärt och samtida.

1.5 Disposition

Efter det inledande kapitlet med syfte, frågeställningar, avgränsningar och metod, följer i kapitel två en övergripande genomgång av samhällsutvecklingen på nationell nivå från senare hälften av 1800-talet fram till 1900-talets mitt, samt en genomgång av de olika folkrörelsernas uppkomst och utveckling under denna tid. Sist i kapitlet beskriver jag den kamp mot så kallad "smutslitteratur", som fördes av bland annat socialdemokratiska ungdomsförbundet. Därefter avhandlas i kapitel tre den allmänna folkbiblioteksutvecklingen och i kapitel fyra studiecirkelbiblioteken i Sverige.

Efter dessa kapitel om Sverige i ett nationellt perspektiv, övergår jag till det lokala planet i Värnamo. I kapitel fem redogör jag för den sociala, ekonomiska och politiska utvecklingen, med början från det att Värnamo blev en fri köping i mitten av 1800-talet och 100 år framåt. Tyngdpunkten ligger dock på tiden efter sekelskiftet 1900. Kapitel sex behandlar folkrörelsernas framväxt i Värnamo.

Därefter redogör jag för vilka olika bibliotek för folket som fanns i Värnamo köping/stad, hur de utvecklades och vad som slutligen hände med dem. Kapitel sju handlar om arbetarrörelsens bibliotek, kapitel åtta om IOGT-biblioteket och kapitel nio om det kommunala biblioteket. I kapitel tio tas samarbetet mellan och sammanslagningen av ABF- och det kommunala biblioteket upp. Efter detta följer i kapitel elva analys och diskussion och i sista kapitlet, kapitel tolv, sammanfattar jag uppsatsen.

2. Samhällsutveckling i Sverige ca 1850-1950

2.1 Den demografiska transitionen

Under 1800-talet mer än fördubblades Sveriges befolkning, från ca 2,35 miljoner år 1800 till drygt 5,1 miljoner år 1900. Den snabba befolkningstillväxten berodde på att mortaliteten, dödstalet, sjönk kraftigt, medan nativiteten, födelsetalet, fortfarande var högt. Orsakerna till detta sammanfattades av Esaias Tegnér: "freden, vaccinen och potäterna". Efter 1814 har det utan avbrott varit fred i Sverige. Medicinska framsteg, inte minst smittkoppsvaccinet som blev obligatoriskt 1815, hade stor betydelse. Genombrottet för potatisodlingen betydde mycket för att hålla svälten borta.²

Under 1900-talet fortsatte mortaliteten att sjunka, men då sjönk även nativiteten, vilket ledde till att födelseöverskottet sjönk rejält och folkmängden alltså inte ökade i samma omfattning som under 1800-talet. 1934 nåddes ett bottenrekord i antalet födda barn. Detta år var nativiteten endast 13,7 promille, medan det låg över 30 promille under i stort sett hela 1800-talet. Det talades om en kris och detta år, 1934, gav också Alva och Gunnar Myrdal ut boken "Kris i befolkningsfrågan". Folkhemmet satsade på sociala reformer, som barnbidrag, mödrahjälp och moderskapspenning, för att komma ur krisen. Under andra världskriget steg nativiteten åter och låg för hela fyrtioåret på 18,4 promille, mot 14,5 promille under trettiotalet. Efter kriget sjönk födelsetalet åter och var under femtiotalet tillbaka på ungefär samma siffror som på trettiotalet. 1800- och 1900-talens stora förändring av befolkningsbilden, brukar kallas den demografiska transitionen.³

2.2 Den politiska utvecklingen och demokratiseringen av samhället

2.2.1 Allmän rösträtt, demokrati och parlamentarism

Under 1800-talet började sättet på vilket Sverige styrdes att liberaliseras. Ett steg i detta var den kommunala självstyrelsen, vilken jag kommer att ta upp i nästa kapitel (2.2.2). Också på det nationella planet skedde förändringar. Den största var 1866 års riksdagsordning, vilken innebar att den gamla ståndsriksdagen ersattes av en tvåkammarsriksdag. Första kammarens ledamöter tillsattes indirekt genom valen till landstingen och stadsfullmäktige i de största städerna. Alla, män, kvinnor och bolag, som hade en viss lägsta inkomst fick rösta, men rösträtten var graderad. För att vara valbar måste man ha hög inkomst, 4000 riksdaler (rdr) per år, eller en förmögenhet på minst 80 000 rdr. Valen till andra kammaren var direkta och alla hade endast en röst var. Det var inte någon allmän rösträtt som gällde, utan många människor var utestängda. Endast män, över 21 år hade rösträtt och dessutom krävdes det att man hade en årsinkomst på minst 800 rdr eller en fastighet med minst 1 000 rdr i taxeringsvärde. En hel del bönder blev röstberättigade genom att de ägde en tillräckligt högt taxerad fastighet, medan knappast några arbetare kom över rösträttsstrecket i årsinkomst.⁴

Genom 1866 års riksdagsordning hade endast cirka 21 procent av männen, eller 5,5 procent av befolkningen som helhet, rösträtt. Förordningen kom att kritiseras starkt och många var missnöjda med den. Under 1890-talet och första åren av 1900-talet var rösträttsstriden en intensiv politisk fråga. Allmän och lika rösträtt krävdes av en utomparlamentarisk rösträttsrörelse och det politiska intresset var på frammarsch. Fler och fler arbetare blev

² Norborg 1988, s. 9 f

³ Ibid., s. 9 ff

⁴ Ibid., s. 86 f

röstberättigade på grund av högkonjunktur under slutet av 1890-talet. Förändringarna av försvaret innebar att värnpliktstiden utökades och nu började även de konservativa inse svårigheterna med att dels kräva av invånarna att de skulle vara beredda att militärt försvara landet, samtidigt som de inte hade rösträtt. En rösträttsreform blev alltmer ofrånkomlig och frågan var inte om, utan på vilket sätt den skulle ske.⁵

I frågan om hur rösträttsreformen skulle se ut stod två politiska läger emot varandra. Den radikala linjen bestod av vänsterliberaler och socialdemokrater. De ville att allmän rösträtt skulle införas till andra kammaren och att det valsysteem som fanns, majoritetsval, skulle behållas. Man trodde att folket på så sätt skulle se till att vänstern fick majoritet. Mot denna linje stod den konservativa. Den stöddes av majoriteten av ledamöterna i första kammaren samt av högerpartierna i andra kammaren. Man ville att rösträtten skulle utökas, men på ett sätt som innebar att de konservativa skulle få behålla sitt inflytande. För att få rösta skulle man ha uppfyllt det så kallade ordentlighetsstrecket, det vill säga ha fullgjort värnplikten om man var ålagd det samt ha betalat skatten till stat och kommun. Detta skulle utesluta många arbetare från att få rösta, eftersom skatten betalades året efter inkomståret, vilket kunde innebära svårigheter till exempel på grund av arbetslöshet eller strejker. Den konservativa linjen ville att majoritetsvalen skulle ersättas med proportionella val.⁶

Den rösträttsreform som antogs som vilande 1907 och som definitiv 1909 var utformad av en högerregering med amiral Arvid Lindman som statsminister. Den innebar allmän rösträtt till andra kammaren för män, förutsatt att de uppfyllde det dubbla utskylds- och värnpliktsstrecket. Proportionella val infördes till både första och andra kammaren samt i kommunala val. I val till kommuner infördes den fyrtiogradiga skalan, vilket innebar maximalt 40 röster per person eller bolag. Med denna reform ville man undvika en mera radikal utveckling. Kamrarna var fortfarande likställda och andrakammarparlamentarism undveks. Kungen hade kvar en viktig politisk roll. Socialdemokrater och vänsterliberaler var inte nöjda med reformen, utan fortsatte kämpa för ett definitivt demokratiskt genombrott.⁷

Vid andrakammarvalet 1911 segrade vänstern och en liberal regering, med Karl Staaf på statsministerposten, fick makten. Förhållandena mellan världens stormakter var spända vid denna tid och Staafs restriktiva försvarspolitik uppskattades inte av den konservativa lägre eller av Kung Gustaf V. I borggårdstalet i februari 1914 krävde bönderna att försvaret skulle förstärkas och de fick medhåll av kungen. Detta ledde till att Staaf avgick som statsminister, eftersom han ansåg att kungen hade brutit mot parlamentarismen. Under första världskriget satt en kunglig ämbetsmannaregering, med Hjalmar Hammarskjöld som statsminister, vars huvuduppgift var att hålla Sverige neutralt. Inflation, ransonering och varubrist ledde till missnöje mot regeringen och till att en revolutionär stämning växte fram i Sverige, liksom ute i Europa. En grupp bröt sig ur socialdemokraterna och bildade det mera vänsterinriktade *Sveriges Socialdemokratiska vänsterparti*, senare benämnt *Sveriges kommunistiska parti*, SKP, nuvarande *Vänsterpartiet*.

Vid valet till andra kammaren 1917 kom en liberal-socialdemokratisk regering med Nils Edén och Hjalmar Branting till makten. Under denna regering skedde en författningsreform, vilken innebar att demokratin fick sitt definitiva genombrott under åren 1918-1921. Först ut att reformeras var kommunalvalen 1918. Reformerna innebar att kvinnor fick rösträtt vid andrakammarval, kommunal rösträtt hade de sedan tidigare. Vidare togs den fyrtiogradiga

⁵ Ibid., s. 88 ff

⁶ Ibid., s. 90 f

⁷ Ibid., s. 93 f

röstskalan bort, så att första kammaren demokratiserades, liksom utskyldstreckets vid val till andra kammaren. Däremot krävdes att kommunalskatten måste vara betald under minst ett av de tre senaste åren.⁸

I samband med demokratins genombrott genomfördes också parlamentarismen fullt ut. Parlamentarism innebär att "regeringen inte skall bygga på monarkens personliga förtroende utan enbart på folkrepresentationens politiska förtroende..."⁹

2.2.2 Det kommunala självstyret

Grunden till det kommunala självstyret lades med 1862 års kommunallagar. I och med dessa skildes den kyrkliga och den borgerliga kommunen åt och kommunerna fick beskattningsrätt. Sockenstämmorna, där prästen varit självskriven ordförande, ersattes nu av en kommunalstämma, med vald ordförande. Kommunens verkställande instans övergick från sockennämnden till kommunalnämnden.¹⁰

Kommunalstämman var landskommunernas beslutande organ. I städerna benämndes motsvarigheten istället allmän rådstuga. Vid kommunalstämman och den allmänna rådstugan fick alla kommunens röstberättigade invånare delta. Röstberättigad var den som betalade skatt till kommunen, även kvinnor, omyndiga och bolag. Rösterna räknades utifrån det så kallade fyrksystemet, vilket innebar att rösternas värde var direkt beroende av hur mycket skatt den enskilde personen eller bolaget betalade för inkomst och jordägande. 1918 infördes allmänna val till stads- och kommunalfullmäktige, där alla röstberättigade hade endast en röst och alla röster därmed var lika mycket värda. Beslutsfattandet i kommunalstämman och den allmänna rådstugan skedde genom att ordförande lade fram en proposition, vilken skulle besvaras med "ja" eller "nej". Ordförande redogjorde för vilket svar han ansåg hade segrat och ifall ingen krävde att omröstning skulle ske, beslutades enligt detta.¹¹

I stället för att anordna kommunalstämma, kunde landskommuner överlåta styret till en vald kommunalfullmäktige. På samma sätt kunde mindre städer inrätta stadsfullmäktige istället för allmän rådstuga. I och med 1862 års kommunallagar blev det obligatoriskt med stadsfullmäktige i städer som hade över 3 000 invånare. 1930 blev det obligatoriskt för städer med mer än 1 500 invånare. Även om landskommunerna kunde inrätta kommunalfullmäktige, var det ovanligt att så skedde före 1918. Detta år blev det obligatoriskt med kommunalfullmäktige i landskommuner som hade över 1 500 invånare. År 1938 sänktes denna gräns till 700 invånare.

Val till fullmäktige ägde rum vart fjärde år. Hur många representanter staden eller kommunen hade i fullmäktige avgjordes av invånarantalet. Till exempel skulle antalet stadsfullmäktigeledamöter i en stad med högst 2 000 invånare vara 20 stycken. Vid en folkmängd på mellan 2 000 och 5 000 personer, var antalet ledamöter 21-25 stycken, vid 5 000 till 10 000 invånare, 26-30 ledamöter. Då 1953 års kommunallag (SFS 1953:753) började gälla 1955, innebar det att fullmäktige blev obligatoriskt i alla städer och kommuner och att de allmänna rådstugorna och sockenstämmorna försvann definitivt. Stadsfullmäktige hade dock inrättats i alla svenska städer före 1955.

⁸ Ibid., s. 94 f; Norborg, "Demokratins genombrott", Nationalencyklopedins Internettjänst, www.ne.se

⁹ André, "Parlamentarism", Nationalencyklopedins Internettjänst, www.ne.se

¹⁰ Norborg 1988, s. 163 f

¹¹ Mossberg. "Nämnder, styrelser och andra kommunala förvaltningar". Eskilstuna kommuns officiella webbplats, [Http://eskestuna.se](http://eskestuna.se)

Landskommunernas verkställande instans var kommunalnämnden. Kommunalnämnden var den enda obligatoriska nämnden och hade till uppgift att verkställa kommunalstämmans/kommunalfullmäktiges beslut. Dessutom skulle den bland annat upprätta röstlängden enligt fyrskalan samt upprätta och utöva tillsyn över kommunens budget. Senare hade kommunalnämnden också till uppgift att bereda ärenden för kommunalstämman/kommunalfullmäktige. Städernas motsvarighet till kommunalnämnden var drätselkammaren, vilken tillsattes av stadsfullmäktige eller den allmänna rådstugan. Drätselkammaren hade hand om stadens ekonomiska angelägenheter. I praktiken innebar det att drätselkammaren blev stadens styrelse och att de flesta ärenden remitterades dit, eftersom nästan alla frågor kunde kopplas till ekonomi. Den skulle bereda och verkställa stadsfullmäktiges beslut och var från 1930 obligatoriskt i alla städer. Kommunalnämnd och drätselkammare ersattes 1970 av kommunstyrelsen.¹²

2.2.3 Svenska regeringar 1920 - 1960

Efter demokratins genomförande började en ny politisk struktur att växa fram, präglad av motsättningar mellan de borgerliga och de socialistiska partierna. Det uppstod oenigheter mellan socialdemokraterna och liberalerna, vilka bottnade i att partierna företrädde olika samhällsklasser. Liberalerna ville dock inte samarbeta med högern, som de ansåg hade en dålig inställning till demokrati och parlamentariskt styre. Åren 1920-1932 präglades av minoritetsparlamentarism och de konsekvenser det för med sig då det gäller att fatta beslut. Sveriges regeringar vara svaga medan riksdagen var stark. Statsministerposten byttes hela elva gånger under dessa år och regeringsmakten skiftade mellan socialdemokraterna, liberalerna och högern.¹³

År 1932 bildades en socialdemokratisk minoritetsregering med Per Albin Hansson som statsminister. Genom en krisuppgörelse med bondeförbundet, vilken innebar statligt stöd till jordbruket, samtidigt som bondeförbundet stödde socialdemokraterna och deras program mot arbetslösheten. Detta var början till ett samarbete mellan socialdemokraterna och bondeförbundet och 1936 bildade de två partiernas regering tillsammans. Därmed var det slut på minoritetsparlamentarismen och en tid av stark regeringsmakt tog vid.¹⁴

Under andra världskriget styrdes Sverige av en samlingsregering, där alla riksdagspartier utom kommunisterna ingick. Dessa år kännetecknas av politiskt samarbete över partigränserna, där det viktigaste målet var att hålla landet utanför kriget.¹⁵ Efter krigets slut bildades en ren socialdemokratisk regering. Då Per Albin Hansson dog 1946, efterträddes han på statsministerposten av Tage Erlander. Denna innehade han ända till 1969, vilket är rekord för Sverige. Socialdemokraterna kom alltså att regera under hela återstoden av den period, fram till 1960, som min uppsats omfattar. Mellan 1945 till 1951 och efter 1957 på egen hand och mellan 1951 och 1957 tillsammans med bondeförbundet.¹⁶

¹² Ibid.

¹³ Norborg 1988, s. 183 ff

¹⁴ Bergström 1996, s. 270

¹⁵ Ibid., s. 273

¹⁶ Ibid., s. 331 f

2.4 Ekonomisk och social utveckling

Vid sekelskiftet 1900 pågick det industriella genombrottet sedan några decennier tillbaka. Det brukar räknas från 1800-talets mitt fram till första världskriget. Denna period symboliseras av högre tillväxttakt än förut, där industrins del av landets ekonomi kraftigt ökade och industrins organisering förändrades.¹⁷

Den norrländska sågverksindustrin kom igång ordentligt under 1850-talet och med den kom orter utmed norrlandskusten, vilka inte sedan tidigare hade någon industritradition, att industrialiseras. I och med järnvägens tillkomst förbättrades transportmöjligheterna avsevärt. Utefter järnvägen växte nya orter fram och man drog den avsiktligt genom områden som sedan tidigare inte var ekonomiskt starka. I järnvägens spår följde industrier och handel. Exempel på orter som växt fram till följd av järnvägen är Nässjö, Hässleholm och Katrineholm.¹⁸

Järn- och stålindustrin effektiviserades och växte. Centrum för gruvindustrin flyttades från Bergslagen till Norrbotten, där nya gruvsamhällen växte fram. Det tidigare problemet att rena järnet från föroreningar som fosfor och kol löstes och därmed skapades förutsättningar för att massproducera stål, vilket i sin tur innebar stor ökning av den svenska järnmalmsexporten. För denna export var järnvägen mellan Luleå och Narvik, vilken var klar 1902, viktig.¹⁹

Jordbruket moderniserades och effektiviserades. Skiftena och nyodlingar var viktiga steg i denna process. Växelbruk ersatte det gamla systemet att låta marken ligga i träda och växtförädling gav större skördar. Inom verkstadsindustrin tillverkades nya, effektivare jordbruksredskap så som slättermaskiner och tröskverk. Allt detta ledde till ökad produktion inom jordbruket och att Sverige kunde exportera jordbruksprodukter, utan att antalet sysselsatta blev fler.²⁰ Tvärtom krävdes det allt färre människor inom jordbruket, vilket innebar att de som "blev över" sökte sig till den växande industrin. I samband med detta övergick svenskarna också alltmer från att i hög utsträckning vara självförsörjande till att köpa färdiga varor, vilket innebar ökad efterfrågan inom en mängd områden. Runt sekelskiftet 1900 var Sverige ett av världens mest välutvecklade industriländer och industrin översteg jordbrukets del av bruttonationalprodukten, BNP.

Textilindustrin koncentrerades till Sjuhäradsbygden. Snickeri- och möbelindustrin koncentrerades framför allt till Småland och växte sig stark från 1880-talet, till stor del på grund av tillverkningen av pinnstolar.

Då kommunikationerna byggdes ut, den svenska exporten ökade och jordbruket mekaniserades fick verkstadsindustrin ett rejält lyft. Dessutom växte nya industrier fram i spåren av en rad svenska uppfinningar och teknisk vidareutveckling, till exempel L M Ericsons telefon, Sven Winqvists kullager (SKF) och Gustaf Daléns gasackumulator (AGA). Dessa ökade efterfrågan på maskinell utrustning.²¹

Det förut fattiga Sverige skaffade kapital till sina investeringar genom export av trä, järn och spannmål. Tack vare exporten blev det möjligt för företag att låna kapital från utlandet för att

¹⁷ Magnusson 1997, s. 301 f

¹⁸ Norborg 1988, s. 53 f

¹⁹ Ibid., s. 54 f

²⁰ Bergström 1996, s. 225 f

²¹ Norborg 1988, s. 55 ff

finansiera verksamheten. Dessutom hade det inhemska sparandet stor betydelse. När ett modernt bankväsende började växa fram vid 1800-talets mitt, förenklades pengaförmedlingen. Tack vare inrättandet av aktiebolag behövde inte heller den enskilde utsätta sig för så stora risker vid investeringar.²²

Efter första världskriget genomgick den svenska industrin en snabb expansion, även om 1920-talets början innebar lågkonjunktur med hög arbetslöshet och nedläggning av företag som resultat. Från att tidigare mest ha producerat råvaror och halvfabrikat, övergick den nu alltmer till färdiga produkter. Till exempel grundades Volvo, som senare skulle komma att bli det största industriföretaget i landet. Exporten av papper och pappersmassa var av stor betydelse. Järnindustrin växte och utvecklades och när världen började sin kapprustning inför andra världskriget ökade Sveriges malmexporter.²³

Den industriella utvecklingen förde med sig en rad sociala reformer. Olika sorters ekonomiskt stöd blev en medborgerlig rättighet. År 1913 kom lagen om allmän pensionsförsäkring och svenskarna fick pension vid 67 års ålder. Olycksfallsförsäkringar blev obligatoriska 1916. Lågkonjunkturen vid tjugotalets början innebar ett avbrott i utvecklingen av de sociala reformerna. Även trettioåret inleddes med lågkonjunktur och arbetslöshet. Den internationella depressionen nådde även Sverige. Den socialdemokratiska regeringen med Per Albin Hansson som statsminister och Ernst Wigforss som finansminister, vilken tillträdde 1932, menade att krisen inte kunde övervinnas genom att spara. Istället måste staten se till att arbete och köpkraft skapades, därigenom skulle företagets produktion öka och flera arbetstillfällen tillkomma. Arbetslösheten kom också att minska genom den krisuppgörelse regeringen tillsammans med bondeförbundet drev igenom, men också på grund av att världskonjunkturen steg.²⁴

Under senare halvan av trettioåret hade konjunkturen återhämtat sig och arbetslösheten låg, liksom före depressionen, runt 10 procent, mot nästan 30 procent när den var som högst.²⁵ Arbetslösheten steg något i början av andra världskriget, men sedan sjönk den radikalt och låg från 1946 och framåt på högst ca tre procent. Under 1950-talet kunde man tala om så gott som full sysselsättning och inom vissa yrken till och med om brist på arbetskraft.²⁶

Den svenska modellen växte fram från 1930-talet. I snäv mening handlade detta begrepp om de fredliga relationerna mellan arbetsmarknadens parter, präglad av löneförhållanden och avtal mellan LO och SAF (Svenska arbetsgivareföreningen), solidarisk lönepolitik och få konflikter på arbetsmarknaden. I ett bredare perspektiv betecknade *Den svenska modellen* hela den sociala välfärdspolitiken som började växa fram på 1930-talet. Förutsättningen för modellen var trettioårets kompromiss mellan olika sociala klasser, mellan arbete och kapital, vilken präglade ekonomin och politiken under decennier framöver.²⁷ Ett viktigt exempel på detta är *Saltsjöbadsavtalet*, då LO och SAF 1938 genom förhandlingar kom fram till en uppgörelse, som skulle förhindra konflikter på arbetsmarknaden.²⁸ Under trettioåret började också det svenska folkhemmet att växa fram. Per Albin Hansson och hans regering arbetade för att staten och kommunerna skulle borga för att alla människor kunde leva ett tryggt liv ur ekonomisk synpunkt. Alla skulle ha rätt till bland annat tillräckligt med mat, bra bostäder och

²² Bergström 1996, s. 224 f

²³ Ibid., s. 266

²⁴ Ibid., s. 268 f

²⁵ Norborg 1988, s. 70

²⁶ Ibid., s. 72

²⁷ Magnusson 1999, s. 445 f

²⁸ Bergström 1996, s. 268

sjukvård. Nu höjdes också pensionerna och semester infördes. Dessa reformer finansierades genom höjda skatter.²⁹

Med början i mitten av 1930-talet utjämnades inkomsterna alltmer och från och med slutet av fyrtioalet befann sig Sverige i en period av stark ekonomisk tillväxt. Ökningen av bruttonationalprodukten (BNP) låg under hela femtioalet på 3,3-3,4 procent. Detta ledde till en förhöjd levnadsstandard, med bland annat stor förbättring av bostäderna, många flyttade till egna villor, samt att bilen började bli var mans egendom.³⁰

2.5 Folkrörelserna i det svenska samhället

Lars Arne Norborg definierar begreppet folkrörelse på följande sätt: "Med en folkrörelse brukar man avse en organisation som står på frivillighetens grund, har stor anslutning, är demokratiskt uppbyggd och har ett ideellt, icke-materiellt inslag i sin målsättning."³¹ Traditionellt sett räknas frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen som de stora folkrörelserna. Hilding Johansson vill i *Folkrörelserna i Sverige* dock lägga till ett antal rörelser till dessa, bland annat idrottsrörelsen och kvinnorörelsen.³²

Bakom folkrörelsernas framväxt ligger de samhällsförändringar, såsom skiftesreformerna och industrialiseringen, som skedde i Sverige under 1800-talet. De gamla formerna för gemenskap i byar och socknar luckrades upp och människorna började se sig som självständiga individer. Folkrörelserna protesterade mot samhällets rådande ståndsuppdelning, där en stor del av befolkningen inte hade något inflytande i samhället och inte fick bestämma över sina egna liv. Dessutom uppstod ett behov av nya former av gemenskap istället för den som människorna ingått i tidigare.³³

Jag har valt att inrikta mig på nykterhets- och arbetarrörelsen, eftersom det var dessa som bedrev biblioteksverksamhet i större omfattning i Värnamo. I kapitlet *Folkrörelseorganisationer och studiecirkelbibliotek*, beskriver jag av samma anledning främst ABF och IOGT.

2.5.1 Nykterhetsrörelsen

Nykterhetsrörelsen svepte över Sverige i två omgångar. Den första vågen kom redan på 1830-talet, i en tid då brännvinskonsumentionerna var enormt höga och orsakade stora problem i samhället. År 1837 bildades *Svenska nykterhetssällskapet*.³⁴ Kyrkoherden i skånska Västerstad, Peter Wieselgren, bildade en nykterhetsförening i sin hemtrakt 1836. Wieselgren blev den centrala gestalten i den första nykterhetsvågen. Han hade kontakter runt om i landet och han gav ut viktiga skrifter. Först och främst var han dock en skicklig agitator.³⁵

Ledarna kom från de högre samhällsklasserna och rörelsen var starkt knuten till kyrkan. En stor del av ordförandena i föreningarna var präster och sockenkyrkorna användes ofta för agitationsmöten. Rörelsen förespråkade måttfullhet, inte absolutism. Det krävdes av medlemmarna att de avstod från brännvin och var måttliga i sitt intag av öl och vin. Rörelsen

²⁹ Ibid., s. 268 f

³⁰ Magnusson 1999, s. 409

³¹ Norborg 1988, s. 126

³² Johansson 1980, s. 20

³³ Norborg 1988, s. 129

³⁴ Ibid., s. 132

³⁵ Johansson 1980, s. 27

växte snabbt och hade år 1847 omkring 100 000 medlemmar, men gick sedan också fort tillbaka igen, antagligen på grund av ledarbrist och dålig organisation.³⁶

Den andra nykterhetsvågen kom till Sverige på 1870-talet. Denna ställde hårdare krav och varken öl eller vin var tillåtet utan det var absolutism som gällde.³⁷ Det kom att bildas en rad olika nykterhetsordnar- och föreningar. Jag kommer inte att redogöra för alla dessa eftersom det är en svårutredd djungel som inte är relevant för min undersökning.

Independent Order of Good Templars (IOGT) bildades i USA 1851. Orden kom att byta namn till *International Order of Good Templars*. Den första svenska föreningen var *IOGT-logen nr 1 Klippan*. Den grundades i Göteborg 1879 av Olof Bergström. År 1888 splittrades IOGT på grund av inre motsättningar. Stridigheterna handlade i första hand om religionen. En grupp bröt sig ut och bildade *Nationalgodtemplarorden (NGTO)*. Denna orden var mera kristet inriktad och hade en konservativare inriktning än IOGT. NGTO var inte öppen för socialister.³⁸ År 1884 kom *Teplarorden (TO)*, vars ordensväsen var uppbyggt på ett enklare sätt, till Sverige.³⁹ NGTO och TO slogs samman till *NTO* 1922.⁴⁰ År 1970 gick IOGT och NTO ihop och bildade *IOGT-NTO*, vilken organisation inte är någon orden.⁴¹ *Nykterhetsorden Verdandi, (NOV)* bröt sig ur IOGT 1896. Även denna splittring hade med religionsfrågan att göra. NOV tyckte inte att nykterhetsrörelsens verksamhet alls skulle vila på någon kristen grund. NOV var religiöst neutral och stod arbetarrörelsen nära. År 1913 anslöt man sig till *Arbetarnas bildningsförbund (ABF)*.⁴²

IOGT var inte partipolitiskt bunden, men politiken var en viktig del av arbetet. Genom nykterhet, menade man att folket skulle få kraft att kämpa för demokratiska rättigheter, så som allmän rösträtt. Inom orden lärde sig medlemmarna mötesteknik och hur man arbetade på ett demokratiskt sätt.⁴³

Runt sekelskiftet 1900 blev nykterhetsrörelsen mera politiskt inriktad än den varit tidigare. Man ville lösa alkoholproblemen i samhället på politisk väg, genom att förbjuda alkohol. Rörelsen agiterade och drev denna fråga hårt och det ledde fram till folkomröstningen om alkoholförbud 1922. Denna blev ett nederlag för nykterhetsrörelsen.⁴⁴ Efter detta ändrades inriktningen. Man gick från tankarna på ett lagstadgat alkoholförbud och började istället arbeta med att genom olika reformer stävja alkoholkonsumtionen. Upplysning och kultur blev viktiga redskap från 1920-talet och framåt. *Motormännens helnykterhetsförbund (MHF)* bildades 1926 och blev en framgång för rörelsen. Trots detta gick nykterhetsrörelsen som helhet tillbaka från 1920.⁴⁵

2.5.2 Arbetarrörelsen

Arbetarrörelsens ideologi var socialistisk. Skraddaren August Palm var Sveriges förste socialdemokratiska agitator och hade en framträdande roll i arbetarrörelsen. På sina gesällvandringar i Danmark och Tyskland anammade han de socialistiska idéer han kom i

³⁶ Ibid., s. 27 ff

³⁷ Norborg 1988, s. 133

³⁸ Hjorth & Ericsson 1978, s. 9 f

³⁹ Johansson 1980, s. 30

⁴⁰ Torstensson 1994, s. 23

⁴¹ IOGT-NTO:s hemsida, http://www.iogt.se/templates/SimplePage_120.aspx

⁴² Torstensson 1994, s. 22

⁴³ IOGT-NTO:s hemsida, http://www.iogt.se/templates/SimplePage_120.aspx

⁴⁴ Johansson 1980, s. 31

⁴⁵ Ibid., s. 73 f

kontakt med där. Han tog med sig dessa och spred dem i Sverige på 1880-talet. *Socialdemokratiska arbetarepartiet* (SAP) bildades 1889. Hjalmar Branting blev partiets ledande man. Socialismen förekom i två olika grenar, där den ena grenen hade en radikal strategi och ville använda revolution för att nå sina mål. Den gren som tidigt blev den dominerande i Sverige ville istället använda sig av reformer. Socialdemokraternas mål skulle med denna strategi nås på parlamentarisk och demokratisk väg.⁴⁶ För Branting och hans parti var de viktigaste frågorna allmän och lika rösträtt samt kravet på åtta timmars arbetsdag.⁴⁷

Under 1880- och 1890-talen slöt sig arbetare samman i fackföreningar inom nästan alla branscher. Det var arbetare som hade yrkesutbildning som gick i bräsch för att ansluta sig fackligt. År 1886 bildades de första fackförbunden. Det var *Postmannaförbundet* och *Typografiförbundet*.⁴⁸ Snart grundades rikstäckande förbund för respektive yrkesgrupp och de olika fackföreningarna på en ort bildade en facklig centralorganisation. År 1898 bildades *Landsorganisationen (LO)* som styrdes genom landssekreteriatet.⁴⁹

Arbetarrörelsens fackliga och politiska sidor bedrev ett nära samarbete och från år 1900 förekom kollektivanslutningar, då en hel fackförening kollektivt anslöt sig till socialdemokratiska partiet.⁵⁰

Fackföreningarna stötte ofta på motstånd från arbetsgivarnas sida, vilket lätt ledde till stridigheter. Arbetare som anslöt sig till facket trots att arbetsgivaren var emot det kunde bli avskedade, detta gällde framför allt de fackliga ledarna.⁵¹

Folkbildning var en av arbetarrörelsens viktigaste uppgifter och skulle göra att arbetarna blev respekterade som en betydelsefull motpart till de styrande i samhället. Det var viktigt att arbetarna hade kunskaper om samhället, då det demokratiserades och allmän och lika rösträtt infördes.⁵²

2.5.3 Kampen mot smutslitteraturen

Ulf Boëthius skriver i *När Nick Carter drevs på flykten* om kampen mot den så kallade smutslitteraturen, vilken nådde sin kulmen 1908-1909. Hösten 1908 började en ny typ av litteratur säljas i Sverige, nämligen *Nick Carter-böckerna*. Dessa färggranna häften ansågs farliga. "Man fruktade att häftena skulle göra sin ungdomliga läsekrets till förbrytare; i första hand var det arbetarungdomen som ansågs vara i farozonen"⁵³

Smutslitteratur var ett samlingsnamn för litteratur som av olika anledningar ansågs vara farlig och dit kunde en rad olika typer av litteratur räknas. Boëthius delar in smutslitteraturen i olika genrer. De tre mest betydande genrerna är:

- Dekadenslitteratur
- Kolportagelitteratur
- Nick Carter-litteratur

⁴⁶ Olsson, Lars. Nationalencyklopedins Internettjänst. <http://www.ne.se>

⁴⁷ Johansson 1980, s. 34

⁴⁸ Ibid., s. 31

⁴⁹ Norborg 1988, s. 144 ff

⁵⁰ Norborg 1988, s. 136

⁵¹ Johansson 1980, s. 32

⁵² Torstensson 1994, s. 23

⁵³ Boëthius 1989, s. 7

Dekadenslitteratur (eller *Den erotiska esteticismen*) Denna litteratur ansågs sätta erotikerna i centrum. Den skildrade öppet sexualiteten och anklagades för att propagera för en "ny moral" som var mycket fördomsfri. Dessutom ansågs den vara esteticismisk, det vill säga sätta formen före innehållet. Dessa verk var skrivna av erkända författare och fick ofta positiva recensioner i tidningarna. Det var böcker av bland annat August Strindberg och Hjalmar Söderberg. Allra farligast ansågs Ellen Key vara. Hon kallades av sina motståndare för "den nya sedlighetens svenska moder".⁵⁴

Kolportagelitteraturen benämndes den litteratur som dörrknackande kolportörer sålde. Den anklagades för att vara dålig litteratur som var avsedd för de breda folklagren. Det var berättelser, vilka ofta var väldigt långa, som gavs ut häftesvis, till exempel en gång per vecka. I varje häfte förmedlades en liten del av berättelsen. Det blev i längden väldigt dyrt att köpa dessa häften och förläggarna anklagades för att tjäna stora pengar på dem. Ofta var det hela förbundet med premier. Om man betalade en viss summa per häfte, kunde man få till exempel skedar eller en grammofon.⁵⁵

Nick Carter-litteraturen fick sitt genombrott på hösten 1908 och var en ny typ av populärlitteratur. Det var häften med färggranna omslag. Det rörde sig om amerikainfluerade detektivromaner med en i varje häfte återkommande hjälte. Berättelserna gavs ut med korta intervaller, till exempel en gång i veckan. Till skillnad från den traditionella kolportagelitteraturen, innehöll varje häfte en avslutad historia.⁵⁶ Exempel på litteratur tillhörande denna genre är: *Nick Carter, Förbrytare och detektiver, Sherlock Holmes och Buffalo Bill*.⁵⁷

Dessa berättelser kunde oftast inte köpas i vanliga bokhandlar. Det var istället bland annat cigarrbodas, tidningskontor och på landsbygden kringresande försäljare, som sålde dem. Lånebibliotek och läsecirklar förbjöds många gånger uttryckligen att tillhandahålla dessa berättelser.⁵⁸

År 1907 attackerades smuts- och kolportagelitteraturen och detta blev ett förebud för vad som skulle komma att ske året därpå. Striden sattes igång av den politiskt neutrala *Kulturella ungdomsrörelsen* i Stockholm, som hade tillkommit på Folkbildningsförbundets initiativ. Den 7 april hölls ett möte dit bland andra Stockholms socialdemokratiska och socialistiska ungdomsklubbar och studentföreningar från Stockholm och Uppsala hade bjudits in. Diskussionen gällde "Huru bör och kan smuts- och kolportagelitteraturen motarbetas?"⁵⁹

Mötet ledde till att ämnet uppmärksammades stort i pressen och Socialdemokratiska ungdomsförbundet proklamerade uppror under parollen "Ungdom! Upp till kamp mot smutslitteraturen!" med "Ljus över landet, det är det vi vilja" som motto. Upproret spreds genom lokala klubbar över landet och kampen fördes i den socialistiska pressen, men sades också stödjas av borgerliga tidningar.⁶⁰

Stormen mot Nick Carter-litteraturen drogs igång av den konservativa tidningen *Nya Dagligt Allehanda* i slutet av november 1908. I en artikelserie skrev tidningen om hur farliga

⁵⁴ Ibid., s. 30 ff

⁵⁵ Ibid., s. 34 ff

⁵⁶ Ibid., s. 41

⁵⁷ Ibid., s. 47

⁵⁸ Ibid., s. 52

⁵⁹ Ibid., s. 134 f

⁶⁰ Ibid., s. 135 ff

detektivromanerna och äventyrsberättelserna var för den unga befolkningen.⁶¹ Socialdemokratiska ungdomsförbundet var en viktig aktör i kampanjen. Förbundet ansåg att denna populärlitteratur var särskilt farlig på grund av att den köptes av så unga personer, ja till och med av barn. Argumenten var med andra ord de samma som i de borgerliga tidningarna.⁶²

Genom massmedia drogs allmänheten med i stormen och blev till en inofficiell kontrollenhet. Politiskt sett försökte både vänster- och högerpartierna utnyttja debatten för egen vinning. I slutet av januari 1908 intensifierades debatten på nytt, efter en liten tid av återhämtning, denna gång med *Dagens Nyheter* i förgrunden. Detta ledde till ökad moralisk panik och än mera övervakning. Det rörde sig nu inte bara om inofficiell kontroll, utan även officiell sådan. Folkskolemyndigheten engagerade sig och tobakshandlarna slutade att sälja Nick Carter-häftena den 1 mars 1909.⁶³

Som tidigare nämnts var det inte Socialdemokratiska ungdomsförbundet som drog igång kampanjen, men de ville visa att det var de som ledde den. Arbetarna anklagades av de borgerliga för att vara okunniga och kulturfientliga. För Socialdemokraterna och deras ungdomsförbund var det viktigt att visa att denna bild inte stämde och de ville gärna se sig som främjare av kultur och bildning. Som ett led i detta var det viktigt att visa att man ville bekämpa smutslitteraturen.⁶⁴

⁶¹ Ibid., s. 144

⁶² Ibid., s. 154 f

⁶³ Ibid., s. 132

⁶⁴ Ibid., s. 157 ff

3. Folkbibliotekens nationella utveckling

3.1 1800-talets sockenbibliotek

Knut Tynell skriver i *Folkbiblioteken i Sverige* att de första folkbiblioteken, sockenbiblioteken, oftast var kommunala. Ansvariga var till en början kyrkan och senare i allt större utsträckning folkskolan. Verksamheten inriktade sig mot de lägre samhällsklasserna och bedrevs till största delen på landsbygden.⁶⁵

De sockenbibliotek som fanns i början av 1800-talet var, liksom 1800-talets folkbildningsarbete i stort, av filantropisk karaktär. Då samhället förändrades och allt fler människor fick utökade medborgerliga rättigheter, ansåg de bildade samhällsklasserna det nödvändigt att medborgarna skaffade sig kunskaper, för att kunna förvalta sina rättigheter på ett bra sätt. Bengt Hjelmqvist skriver i *Det levande biblioteket* att detta dock inte var den enda orsaken, utan att de bildade 'hoppades samtidigt kunna neutralisera de faror, som demokratin väntades medföra'.⁶⁶

I 1842 års folkskolestadga finns en föreskrift om att kyrkan skulle uppmuntra att sockenbibliotek inrättades. Prästerna skulle ansvara för bokurvalet. Syftet med sockenbibliotek var att folket skulle beredas möjlighet att underhålla kunskaperna de inhämtat under skoltiden, längre fram i livet. Dessutom skulle de sörja för en kristen bildning. Denna föreskrift ledde dock inte till att det rent praktiskt hände speciellt mycket i biblioteksutvecklingen.⁶⁷

Ett problem för de tidiga folkbiblioteken var att de inte fick några statliga bidrag. Motioner till riksdagen i denna fråga avslogs under 1850-talet med motiveringen att det inte var statens, utan kommunernas och församlingarnas ansvar, att svara för sockenbibliotekens finansiering.⁶⁸ Det skulle dröja till några år in på 1900-talet innan det första beslutet om statliga anslag till folkbibliotek togs.

3.2 Begreppet Public library och folkbibliotekens ideologier

Storbritannien och USA var föregångare i inrättandet av folkbibliotek av *public library* modell. I mitten av 1800-talet började sådana bibliotek att växa fram i USA. Begreppet *public library* innebar att biblioteken vände sig till alla samhällsgrupper, att de var offentligt finansierade och innehöll välförsedda referensavdelningar. Lokalerna var ofta redan då de byggdes direkt ämnade för biblioteksverksamhet. De hade stora utlåningsavdelningar och på 1890-talet började man använda öppna hyllor och inrätta särskilda barnavdelningar. I Sverige förknippades folkbiblioteken länge med de lägre samhällsklasserna. I början av 1900-talet började detta ändras, så att begreppet folkbibliotek i allt högre grad kom att stå för bibliotek av *public library*-karaktär.⁶⁹

Joacim Hansson undersöker i *Om folkbibliotekens ideologiska identitet – En diskursstudie* om de kommunala folkbiblioteken av *public library*-karaktär, då de började växa fram i början av 1900-talet, hade någon ideologisk identitet och vad som i så fall karaktäriserade denna. Detta

⁶⁵ Tynell 1931, s. 64

⁶⁶ Hjelmqvist 1958, s. 7

⁶⁷ Tynell 1931, s. 43 f

⁶⁸ Ibid., s. 44 ff

⁶⁹ Torstensson 1996, s. 15 f, s. 111

görs genom att analys av ett urval av texter författade av några centrala aktörer i den samtida bibliotekspressen.

Han kommer fram till att:

Bibliotek är politiska institutioner som fungerar i ett sammanhang som i många avseenden är ideologiskt styrt och deras karaktär påverkas av hur denna kontext ser ut, den må vara knuten till väl definierade moderorganisationer som i folkrörelserna, eller till olika offentliga institutioner, som tex folkskolan. Biblioteken påverkas naturligtvis av sin institutionella kontext, men de påverkar den också genom den funktion som de har inom den. Frågan blir således inte längre i första hand om huruvida det går att finna en ideologisk identitet hos folkbiblioteken, utan snarare hur denna ser ut.⁷⁰

Enligt Hansson, hade folkbiblioteken vid denna tid, i stor utsträckning, en konservativ politisk identitet. Folkbibliotekens diskurs visar på:

”...en traditionell konservativ grundsyn genom exempelvis strävan efter konsensus om folkbibliotekens funktion och roll i samhället och om värdet av deras aktiviteter på kanske framför allt det läsfrämjande området. Legitimiteten hämtas inte från någon definierad rationalitet, utan från en idealistisk tro på bestående, om än inte eviga, värden som är värda att försvara och ta med sig in i det nya samhället som folkbiblioteken bidrar till att forma.”⁷¹

Hansson räknar bibliotek knutna till folkrörelserna samt sockenbiblioteken till de tidiga folkliga biblioteken. Av dessa hade folkrörelsernas bibliotek en naturlig styrning genom deras koppling till sina respektive moderorganisationer. Sockenbiblioteken skiljde sig från de övriga genom att de var kopplade till offentliga institutioner, nämligen kyrkan och skolan, vilka hade en konservativ grundsyn. Folkbiblioteken saknade, då de växte fram i början av 1900-talet, en sådan naturlig koppling och styrning likt den folkrörelsebiblioteken hade. I stället kom mycket av grunden till dessa från sockenbiblioteken. Orsaken till detta var i stor utsträckning att det demokratiska genombrottet hade ännu inte ägt rum och därför kom folkbiblioteken att präglas av den rådande samhällsordningen runt sekelskiftet 1900.⁷²

Identiteten var dock inte endast konservativ utan hade också liberal, främst i sin koppling till demokratins utveckling. Folkbiblioteken hade en fostrande roll, men Hansson påpekar att denna roll måste ses i relation till samhällets förändring. Kunskap var viktigt i det nya samhälle som höll på att ta form, ett samhälle där allt fler människor fick politiskt inflytande, såväl nationellt som lokalt. Folkbiblioteken skulle vara ett redskap i att främja en stabil samhällsutveckling. Hansson påpekar att han inte har undersökt hur det praktiska biblioteksarbetet såg ut på det lokala planet, utan att det han har analyserat är på vilket sätt några centrala aktörer skapade en folkbiblioteksdiskurs, vilken skulle fungera som vägledare för det praktiska arbetet ute i landet.⁷³

Mats Myrstener har skrivit en avhandling som heter *På väg mot ett stadsbibliotek – Folkbiblioteksväsendets framväxt i Stockholm t o m 1927*. I denna följer han olika bibliotek, fram till det att de kommunaliserades då Stockholms Stadsbibliotek grundades 1928. Det rör sig om Arbetarebiblioteket, Folkbildningsförbundets bibliotek och läsestugor samt församlingsbiblioteken. Tyngdpunkten i arbetet ligger på tiden efter 1890.⁷⁴

Stockholms Arbetarebibliotek och Folkbildningsförbundet båda hade arbetarklassen som sin huvudsakliga målgrupp, men att det fanns ideologiska skillnader och konkurrensen dem

⁷⁰ Hansson 1998, s. 80

⁷¹ Ibid, s. 138

⁷² Hansson 1998, s. 128 f, s. 139 f

⁷³ Ibid, s. 138 f

⁷⁴ Myrstener 1998, s. 11 f

emellan hindrade samarbete. Arbetarbibliotekets ambitioner var ideologiska och folkbildande. Det liberala folkbildningsförbundet hade därutöver som målsättning att fylla en social funktion. Man ville ”lösa arbetarfrågan”, det vill säga de problem som uppstått i samband med den stora inflyttningen från landsbygden till Stockholm. Myrstener påpekar dock att alla de olika biblioteken hade social kontroll och folkuppfostran som syfte.

Stockholms Stadsbibliotek grundades förhållandevis sent. Som orsaker till detta lyfter Myrstener fram dels tveksamheter från det konservativa stadsfullmäktige, inför de stora kostnader ett sådant bibliotek skulle medföra, dels de stora olikheterna mellan biblioteken. Biblioteken var hårt knutna till sina olika ”moderrörelser”, arbetarrörelsen, den liberala bildningsrörelsen, kyrkan med flera. Dessa hade dock en gemensam nämnare, folkbildning, och på grund av denna kunde de till slut enas. Dessutom har Myrstener kommit fram till att olikheterna vad gäller till exempel utlåning och bokbestånd blev allt mindre med tiden under den period hans undersökning sträcker sig.

Folkbildningsförbundet fungerade som förmedlare mellan socialdemokraterna och de konservativa då Stadsbiblioteket växte fram. Stockholms Stadsbiblioteks bildande blev positivt. Såväl de konservativa som liberalerna och socialdemokraterna bidrog till detta. Biblioteket bar en ”folkhemsprägel” och var till för alla människor. Där fanns barnverksamhet, öppna hyllor och biblioteksutbildad personal.⁷⁵

3.3 Statsanslag och finansiering

För att finansiera sin verksamhet tog såväl 1800-talets sockenbibliotek som folkrörelsernas bibliotek ofta ut en avgift av låntagarna. Public librarys målsättning var att lånen skulle vara avgiftsfria och som en följd av detta slogs det i den första biblioteks författningen år 1905 fast att biblioteken, för att vara berättigade till statsbidrag, skulle låna ut böcker gratis eller mot en låg avgift. I och med 1912-års författning måste lånen vid de kommunala biblioteken vara avgiftsfria, medan studiecirkelsbiblioteken inte förbjöds att ta ut avgifter förrän 1930.⁷⁶ I följande kapitel redogör jag för besluten om statsbidrag 1905, 1912 och 1930 samt vad dessa fick för konsekvenser.

3.3.1 1905 års statsanslag

En proposition år 1904 ledde fram till att Sverige fick sin första förordning om statsanslag till folkbibliotek året därpå, 1905. Enligt propositionen, som hänvisade till *Svenska sällskapet för nykterhet och folkuppfostran*, var folkbibliotekens syfte till stor del av uppfostrande karaktär. De skulle verka för en lugn samhällsutveckling, i en tid då rösträtten utökades och folket i stort började få alltmer rättigheter och inflytande i samhället. Då var det viktigt att gemene man skaffade sig kunskaper och politiska erfarenheter. Biblioteken skulle dessutom vara ett alternativ till kroglivet och motverka det supande och osedliga leverne som detta förde med sig.⁷⁷ Församlingar, föreningar och borgerliga kommuner kunde nu beviljas statsbidrag på max 75 kronor per år, förutsatt att de själva satsade lika mycket. Anslaget fick enbart utnyttjas till bokinköp, bindning av böcker och tryckning av katalog.⁷⁸

3.3.2 1912 års statsanslag

Det visade sig snart att beslutet från 1905 inte var tillfredsställande. Det var alldeles för låga anslag och dessa fick varken användas till lokaler eller till personal. Dessutom ansågs det att

⁷⁵ Ibid, s. 144 ff

⁷⁶ Åberg 1982, s. 73

⁷⁷ Torstensson 1996, s. 112

⁷⁸ Tynell 1931, s. 96 f

biblioteksarbetet måste rationaliseras och centreras. Städernas olika småbibliotek borde slås samman till ett centralt bibliotek med filialer.⁷⁹

Valfrid Palmgren fick i uppdrag att utarbeta ett förslag över statliga åtgärder för att främja biblioteksutvecklingen. Detta ledde fram till hennes betänkande 1911, vilket låg till grund för 1912-års nyorganisation. Palmgren framhöll i sitt betänkande att alla svenskar skulle ha tillgång till ett offentligt bibliotek. Bibliotek skulle vara en plats där alla människor, oberoende av intressen, åsikter och ställning i samhället, kunde mötas.⁸⁰

1912-års folkbiblioteksförordning innebar ett uppsving för biblioteken. Enligt denna kunde statsanslag beviljas dels kommuner, borgerliga eller kyrkliga, dels studiecirkelbibliotek. Vad gällde de kommunala folkbiblioteken, varierade anslagens storlek mellan 40 kr och 400 kr. Bidraget stod i proportion till bibliotekets sammanlagda utgifter och var lika stort som det lokala anslaget. Endast ett kommunalt bibliotek, eller bibliotekssystem per kommun kunde få bidrag. Det statliga anslaget till studiecirkelbibliotek utgick med hälften av det lokala anslaget och kunde betalas ut till flera olika studiecirkel i samma kommun. För att vara berättigat till statligt bidrag måste riksförbundet ha minst 20 000 medlemmar och köpa in böcker för minst 6 000 kr per år. Bidragen betalades endast ut i form av inbundna böcker, vilka valdes ur en katalog utgiven av ecklesiastikdepartementet. När studieåret var slut skulle böckerna kostnadsfritt lämnas till ett studiecirkelbibliotek. Biblioteket måste ha en styrelse, vilken skulle ansvara för att det fanns en bokkatalog över bibliotekets bokbestånd. Dessutom skulle verksamheten bedrivas i lämplig lokal och inspekteras av en så kallad folkskoleinspektör.⁸¹ Varje förbund kunde för hela sin nationella biblioteksverksamhet erhålla mellan tretusen och femtontusen kronor i statligt anslag.⁸²

Enligt 1912-års förordning tillsattes två bibliotekskonsulenter, vilka hade till uppgift att borga för kvalitet och enhetlighet i biblioteksarbetet. Konsulenterna sammanställde också en grundkatalog över lämplig litteratur för biblioteken.⁸³

3.3.3 1930 års statsanslag

Bengt Hjelmqvist skrev i en artikel i Svenska Dagbladet 1950 angående 1930 års biblioteksförfattnings betydelse: "Det fanns bibliotek förut, flera moderna folkbibliotek också, men det var först 1930 års statsbidragsbestämmelser, som gav biblioteksrörelsen luft under vingarna."⁸⁴ Denna författning var viktig inte minst ur ekonomisk synpunkt. De statliga bidragen ökade rejält och detta kom även att få genomslag vad gällde kommunernas benägenhet att satsa på biblioteken inom den egna kommunen. Riksgenomsnittet för det kommunala anslaget till kommunernas bibliotek var år 1922 0:62 kronor per person.⁸⁵ Detta hade 1947 höjts till 0:95 kronor per person.⁸⁶

1924 lade folkbildningssakkunniga fram ett förslag rörande nytt och förbättrat statligt stöd till folkbibliotek. Detta låg till grund för den nya författning som utfärdades av Kungl. Maj:t den

⁷⁹ Ibid., s. 124

⁸⁰ Ibid., s. 125 ff

⁸¹ Torstensson 1994, s. 16

⁸² Tynell 1931, s. 127 ff

⁸³ Åberg 1982, s. 65

⁸⁴ Hjelmqvist 1993, s. 48

⁸⁵ Biblioteksbladet 1923, Svenska stadsbibliotek

⁸⁶ Folk- och Skolbibliotek - Betänkande och förslag avgivet av folkbibliotekssakkunniga, SOU 1949:28, 1949, s. 15 f

24 januari 1930 och som gällde ända till 1965.⁸⁷ Författningen framhöll att samarbete var viktigt. Det gällde dels inom bildningsverksamhetens olika verktyg; böcker, studiecirkel och föreläsningar, där bokens betydelse lyftes fram som central, dels samarbetet mellan de olika biblioteken i en kommun. Både kommunala bibliotek och studiecirkelbibliotek kunde fortfarande få statliga anslag för sin verksamhet, men för att motverka ekonomisk splittring sattes ett maxbelopp för det sammanlagda statsanslaget för biblioteken inom en kommun upp. Dessutom föreskrev författningen samarbete mellan dessa bibliotek. Varje kommun kunde maximalt få 10 000 kr i statligt stöd. Detta var uppdelat i dels ett grundunderstöd om maximalt 5 000 kr och dels i två olika typer av tilläggsunderstöd om sammanlagt högst 5 000 kr.⁸⁸

För att ha rätt till statsbidrag krävdes det som tidigare att biblioteket även fick ortsbidrag. För bibliotek med ortsbidrag upp till 400 kr, anslogs lika stort statligt bidrag. Vid högre ortsbidrag sjönk statsbidraget, så att det för ett bibliotek med över 4 000 kr i lokalt ortsbidrag, betalades ut med 50 procent av detta belopp. Exempel på allmänna krav, vilka måste uppfyllas för att grundunderstöd skulle utgå, var liksom förut att biblioteket hade öppet minst en gång per vecka, att bokbeståndet ansågs tillfredsställande och att utlåningen vid de kommunala biblioteken var avgiftsfri. Nu krävdes dessutom att lånen var avgiftsfria också vid studiecirkelbiblioteken. Förutom grundunderstödet kunde alla bibliotek med ett ortsbidrag över 400 kr, om de uppfyllde vissa extra krav, få tilläggsunderstöd, så att det sammanlagda statsbidraget uppgick till högst lika stor summa som ortsbidraget. Tilläggsunderstöd I förutsatte att biblioteket hade av förste bibliotekskonsulenten godkänd handbokssamling, samt ett lärum, vilket under sakkunnig vägledning var öppet minst två timmar under minst tre av veckans dagar.⁸⁹ Tilläggsunderstöd II handlade om personalens kompetens och anslogs till bibliotek vars personal hade viss biblioteksutbildning.⁹⁰

Ett viktigt mål i 1930 års biblioteksreform var att göra det möjligt för "varje medborgare, var han än bor och vem han än är, att med minsta möjliga formaliteter låna varje bok, han behöver".⁹¹ För att kunna förverkliga detta mål, var beslutet att inrätta centralbibliotek, så att ett sådant, eller ett landsbibliotek, år 1941 fanns i varje län, av största vikt. Detta skulle vara beläget i ett större stadsbibliotek. Centralbiblioteken skulle fungera som länkar mellan vetenskapliga bibliotek och folkbibliotek och hade till uppgift att, dels förmedla lån mellan olika bibliotek, dels fungera som rådgivare och inspektorer åt länets folkbibliotek. Centralbiblioteken lånade bland annat ut vandringsbibliotek, som komplement till folkbiblioteken inom länet, men även till bland annat olika studiecirkel. Av ekonomiska skäl blev utbyggnaden av centralbiblioteken försenad och var genomförd fullt ut först 1953.⁹²

3.3.4 Folkbibliotekssakkunnigas utredning 1949

År 1949 lade folkbibliotekssakkunniga fram ett förslag angående hur biblioteksverksamheten skulle vidareutvecklas. Utredningen betonade att biblioteken skulle nå alla invånare i Sverige och ansåg att de skulle stå under kommunalt huvudmannaskap. Beträffande finansieringen skrev utredningen:

Kommunens bidrag till kostnaderna för biblioteksverksamheten fastställes till ett i förhållande till kommunens ekonomiska bärkraft fixerat minimibelopp. Beloppet föreslås till 8 öre per skattekrona, vilket innebär, att kommun med normalt skatteunderlag bidrager med halva

⁸⁷ Hjelmqvist 1993, s. 48; Åberg 1982, s. 66

⁸⁸ Åberg 1982, s. 66

⁸⁹ Tynell 1931, s. 154 ff

⁹⁰ Åberg 1982, s. 66

⁹¹ Ibid.

⁹² Hjelmqvist 1993, s. 54 f; Åberg 1982, s. 66 f

kostnaderna för fullt utbyggd verksamhet. Om kommunen erlägger minimibeloppet, skall statsbidraget utgå med återstoden av skäliga kostnader för en effektiv biblioteksverksamhet. Statens andel i kostnaderna för denna skall garantera en tillfredsställande standard.⁹³

Utredningen föreslog att bidragen till studiecirkelbiblioteken under det närmast följande årtiondet helt skulle upphöra. Studiecirkelbiblioteken skulle med andra ord försvinna och deras uppgifter, bland annat att förse studiehjem med mera med handboksamlingar, skulle övertas av de kommunala biblioteken. Folkbildningsorganisationerna skulle också garanteras inflytande över bokinköpen genom att biblioteksstyrelserna skulle vara skyldiga att behandla deras inköpsförslag.⁹⁴ Detta förslag antogs aldrig, men det kom trots det att få betydelse för diskussionen kring studiecirkelbibliotekens fortsatta existens.⁹⁵ Vad gäller de kommunala biblioteken ledde inte utredningen till några stora ökningar av statsbidragen, men den var dock betydelsefull som lägesanalys och för kommunernas ökande benägenhet att stödja biblioteken.⁹⁶

3.4 Lokaler

De moderna idéerna om hur ett bibliotek skulle se ut började så småningom slå igenom även i vårt land. Lokalerna som användes var dock i regel avsedda för andra syften än biblioteksverksamhet. Det kunde vara till exempel skolor, privatvåningar och kommunalhus, vilka byggdes om för att anpassas till biblioteksverksamhet. Från slutet av 1920-talet började byggnader uppföras direkt för biblioteksändamål. Dessa förlades gärna i anslutning till andra offentliga institutioner. Då blev det också självklart att biblioteken skulle ha öppna hyllor.⁹⁷ År 1928 slog Stockholms Stadsbibliotek upp portarna. Det var det första biblioteket som var planerat av en bibliotekarie, Fredrik Hjelmqvist, och det var rationellt och ändamålsenligt byggt. Det fanns facksalar och en ordentlig barnavdelning. Stockholms Stadsbibliotek har betytt mycket för att utveckla biblioteken till praktiska institutioner och för att höja deras status.⁹⁸

Bengt Hjelmqvist skrev i sin artikel *20 års folkbibliotek* i Svenska Dagbladet 1950, angående 1930-års biblioteksreforms betydelse för utvecklingen av funktionella bibliotekslokaler:

Om man börjar med den yttre ramen för verksamheten, kan man konstatera, att en rad nya biblioteksbyggnader kommit till, en del byggda direkt för biblioteksändamål, andra ärvda från skolor och sjukhus och åter andra inredda i hyreshus eller butikslokaler. Också på landsbygden har läget förbättrats, även om hundratals bibliotek alltjämt är inhysehjon i privatbostäder och klassrum.⁹⁹

1930 var det ovanligt att folkbibliotek belägna utanför större städer hade läsrum. 1950 fanns sådana i flertalet bibliotek i städer, köpingar och municipalsamhällen. Denna utveckling berodde i hög grad på att bibliotek som hade läsrum med handboksamling, i och med 1930-års reform, beviljades högre statsbidrag än bibliotek där sådana saknades. 1950 hade det också på större orter börjat komma specialrum, till exempel konst- och musikrum. Det fanns då också hembygdsrum på många bibliotek.¹⁰⁰

För att, så långt det var möjligt, kunna tillgodose alla invånare i en kommun, kompletterades huvudbiblioteken med filialer. Detta skedde först i de större städerna, men runt 1950 förekom

⁹³ Folk- och skolbibliotek – Betänkande och förslag utgivna av folkbibliotekssakkunniga, SOU 1949:28, s. 150

⁹⁴ Ibid., s. 151

⁹⁵ Torstensson 1994, s. 18

⁹⁶ Åberg 1982, s. 67 f

⁹⁷ Ibid., s. 70

⁹⁸ Ibid., s. 69 f

⁹⁹ Hjelmqvist 1993, s. 52

¹⁰⁰ Ibid., s. 53

det även i lite mindre städer, så som Örebro, Borås, Gävle och Luleå. Så småningom inrättades också bokbussar. Borås var först i landet med detta.¹⁰¹

Under 1950- och 60-talen byggdes biblioteken ut rejält lokalmässigt. De blev både flera och mera ändamålsenliga. Hjelmqvist skriver i artikeln *Läste Ni* 1962 att lokalerna så sent som in på 1950-talet ofta var bristfälliga och vid denna tid var det fortfarande ovanligt att de från början var byggda för biblioteksändamål, men att man därefter kunde "...tala om en verklig islossning för folkbiblioteken på senare år".¹⁰² Alla nya bibliotekslokaler måste godkännas av skolöverstyrelsen och under åren 1958-1961 godkändes över 400, vilket innebar att en tredjedel av landets kommuner fick nya bibliotekslokaler under denna fyraårsperiod.¹⁰³

3.5 Personal och utbildning

I Sverige och Norden var bibliotekarien länge lågt prioriterad. Trots att dennes roll lyftes fram då Public library-idéerna började slå igenom några år in på 1900-talet, satsades det länge inte några större ekonomiska resurser på personalens löner.¹⁰⁴ I medelstora städer och även i större var det vanligt att bibliotekarien, som oftast var en man, hade arbetet som en bisyssla och att man därutöver hade ett heltidsanställd, oftast kvinnligt, biträde. Jönköping fick till exempel inte sin förste heltidsanställda bibliotekarie förrän 1931. Folkbibliotekarien på mindre orter, var i regel en deltidsanställd man, vanligen folkskollärare till yrket. Även bibliotekarierna i studiecirkelbiblioteken var oftast deltidsanställda män.¹⁰⁵

USA var även i fråga om utbildning och personal ett föregångsland. År 1887 startade Melvil Dewey en bibliotekarieutbildning vid Columbia College i New York. Eftersom det fanns kvinnliga studenter på utbildningen, något som inte skolan tillät vid denna tid, flyttades den snart till New York State Library. Fler och fler biblioteksskolor grundades och 1908 fanns det tio stycken i USA. Dessa erbjöd ett- eller tvååriga utbildningar.¹⁰⁶

Valfrid Palmgren framhöll vikten av att personlig lämplighet beaktades då bibliotekarier tillsattes. Hon ansåg att en bibliotekarie måste ha litteraturkännedom och bred kunskap inom många områden, samt vara energisk och ordningsam. Dessutom var det viktigt att denne hyste kärlek till sitt arbete och hade intresse av att hjälpa och bistå människor.¹⁰⁷ Palmgren ansåg att bibliotekarien hade stor betydelse för hur effektivt och betydelsefullt ett bibliotek var. Hon skrev så här angående detta:

En duktig bibliotekarie kan genom sin personlighet, den energi och den kärlek han ägnar sitt arbete neutralisera inflytandet av bristfälliga lokaler, han kan genom en grundlig kännedom om bibliotekets innehåll, parad med tjänstvillighet, mångdubbla värdet av en liten boksamling, och han kan slutligen genom att vid bokurvalet ständigt ha för ögonen sin allmänhets intressen av olika slag, genom att sträva efter att varje inom orten spirande intresse, varje spörsmål, som där står på dagordningen, i biblioteket belyses genom lämplig litteratur, göra biblioteket till en av samhällets nyttigaste anstalter, liksom han genom att väcka och nära människornas för fantasiens underbara värld, för diktkonstens mästerverk kan göra biblioteket till en av samhällets andligen lyftande och frigörande institutioner.¹⁰⁸

¹⁰¹ Ibid., s. 53

¹⁰² Ibid., s. 219

¹⁰³ Ibid., s. 219

¹⁰⁴ Torstensson 1996, s. 24

¹⁰⁵ Ristarp & Andersson 2001, s. 109; Torstensson 1996, s. 95

¹⁰⁶ Torstensson 1996, s. 24

¹⁰⁷ Ibid., s. 23 f

¹⁰⁸ Hjelmqvist 1993, s. 37

Palmgren menade också att utbildning var viktigt och ordnade själv tvåveckorskurser vid läroverksbibliotek 1908 och 1910 samt en sex veckor lång utbildning för folkbibliotekarier 1909.¹⁰⁹ Från 1920 anordnades regelbundet kurser för personal vid folk- och studiecirkel-, samt skolbibliotek. Det handlade om kurser på en vecka, vilka genomfördes i alla län. Därefter hölls ett antal fortsättningskurser om tio dagar.¹¹⁰

År 1926 startades biblioteksutbildning för folkbibliotekarier av skolöverstyrelsens bibliotekssektion. Första kursen var fyra månader lång. Utbildningen förlängdes senare och kom att omfatta ett knappt läsår, föregånget av ett halvårs korrespondenskurs. Krav på avlagd akademisk examen för att antas till utbildningen infördes 1943. Majoriteten av dem som utbildades var kvinnor. Stockholms Stadsbibliotek införde egen biblioteksassistentsutbildning 1948. För att antas till denna krävdes det att man hade avlagt studentexamen.¹¹¹

Det var inte ovanligt att bibliotekarier vid mindre folkbibliotek arbetade utan ersättning. 1930 års biblioteksreform gjorde inte avlönad personal obligatorisk för att ha rätt till statsbidrag, men den fastslog att personalens kompetens hade betydelse för statsbidragets storlek och reformen fick stor betydelse för utvecklingen emot heltidsanställda bibliotekarier. För rätt till mer än 2 000 kr i statsbidrag, krävdes att bibliotekarien hade godkänd utbildning. År 1930 var heltidsanställda bibliotekarier ett ytterst ovanligt fenomen, tjugo år senare, fanns det nästan 400 heltidsanställda bibliotekarier, som arbetade vid knappt ett hundratal bibliotek. Dessa bibliotek fanns inte enbart i de större städerna utan även i landskommuner. Även de som inte hade biblioteksarbetet som sin huvudsysselsättning kunde, som tidigare nämnts få utbildning genom olika kurser.¹¹²

I föreningsbiblioteken hade facklitteratur som behandlade praktiska ämnen fått stå tillbaka för samhällskunskap och efter hand alltmer skönlitteratur. Då dessa slogs samman med det kommunala biblioteket och en yrkesutbildad bibliotekarie tillsattes, blev dennes första uppgift därför ofta att gallra bort inaktuella och slitna böcker och bygga upp ett bestånd av aktuell facklitteratur, där den praktiska litteraturen uppvärderades.¹¹³

3.6 Bokbestånd och bokurval

Sockenbiblioteken och de tidiga folkbiblioteken kritiserades för att facklitteraturen var ålderdomlig och höll en låg standard. Kritiken mot skönlitteraturen var än större. Urvalet var dåligt och ensidigt och bestod till stor del av moraliserande och religiös litteratur. Det fanns också en rädsla för att köpa in ny litteratur. Man höll sig till den äldre och det hämmade utvecklingen. För att komma tillrätta med detta problem bestämdes vid 1912-års nyordning att statens anslag skulle användas till inköp av bundna böcker, valda ur en statskatalog, utarbetad av bibliotekskonsulenterna. Detta skulle garantera ett bokbestånd av lämplig kvalitetslitteratur.¹¹⁴

I 1905-års biblioteks författning fanns krav på att bibliotekets böcker inte fick vara av ”osedlig” karaktär. Samma bestämmelse fanns kvar i 1912-års författning. Bestämmelserna var dock inte självklara från alla håll, utan det ifrågasattes också hur detta begrepp skulle tolkas. Så skedde bland annat av Verdandi, som ansåg att det som verkligen borde censureras

¹⁰⁹ Torstensson 1996, s. 24

¹¹⁰ Tynell 1931, s. 236 f

¹¹¹ Torstensson 1996, s. 24

¹¹² Hjelmqvist 1993, s. 54; Torstensson, 1996, s. 97 f

¹¹³ Åberg 1982, s. 77

¹¹⁴ Tynell 1931, s. 164 ff

var den så kallade kolportagelitteraturen och den drabbades inte av denna censur. Urvalet av böcker gjordes av biblioteksstyrelsen, som i sin tur kunde delegera denna uppgift till exempel till bibliotekarien. 1930 års författning innebar högre tolerans vad gäller urvalet. Kravet att böcker för statsbidraget skulle väljas ur grundkatalogen togs bort. Bokurvalet skedde nu i samarbete med bibliotekskonsulenterna och efter hand också med centralbibliotekarierna. När biblioteken fick heltidsanställda bibliotekarier, blev urvalet deras uppgift, under biblioteksstyrelsens huvudansvar. "Rätt bok till rätt person" framhölls som viktigt. Vissa böcker ansågs kunna vara skadliga om de kom i fel händer, till exempel hos personer som inte hade tillräcklig kunskap inom ett visst ämne. Det föll på bibliotekariens ansvar att göra denna bedömning. Åberg skriver att: "...bokurvalet är och säkert alltid varit bibliotekets främsta uttrycksform och att det bestämts och alltjämt bestämmes av de fyra biblioteksfunktionerna: den kunskapsförmedlande, den värderings- och normförmedlande, förströelsefunktionen och den estetiska funktionen."¹¹⁵ Biblioteket skulle vara politiskt och religiöst neutralt. I bibliotekskonsulenternas föreskrift från 1944 framhålls att bibliotekets bokbestånd skulle vara allsidigt och tillgodose intresset hos ortens befolkning och den folkbildning som bedrevs där.¹¹⁶

Att låntagarkretsen med tiden blev alltmer differentierad, ledde till att utbudet av litteratur breddades. Det blev allt mindre skillnad mellan folkbiblioteken och de vetenskapliga biblioteken. Biblioteksväsendet blev alltmer samordnat och böcker som inte fanns vid ett bibliotek, skaffades från ett annat. Det ledde också till att inköpsrutinerna måste ändras. 1960 var de flesta böcker som köptes in till folkbiblioteken facklitteratur.¹¹⁷

3.7 Utlåning

Vid sekelskiftet 1900 tillhörde den övervägande delen av låntagarna den grupp människor som inte hade råd att köpa egna böcker. Biblioteken hade ett klart drag av välgörenhet. Detta svängde efter hand och biblioteket utnyttjades av alla samhällsklasser då min undersökning slutar vid 1950-talets mitt. De flesta av städernas låntagare räknades då fortfarande till arbetarklassen, men procentuellt sett tillhörde de flesta medelklassen.¹¹⁸

Under det första decenniet efter 1930-års biblioteksreform föröblades antalet utlån vid de kommunala biblioteken. Det berodde till stor del på den nya författningen. Särskilt markanta öknings skedde under den stora arbetslösheten i början av trettioåret och vid tiden för andra världskrigets utbrott. För 1931 låg utlåningstalet nationellt på cirka 5 650 000. Två år senare, 1933, hade detta stigit till drygt 8 000 000. Under första delen av andra världskriget ökade utlåningen från cirka 8 600 000 år 1939, till närmare 11 400 000 år 1942.¹¹⁹ Nationellt sett låg antalet utlån vid de kommunala biblioteken 1930, på 0,79 per invånare. Denna siffra hade 1935 stigit till 1,31 och 1940 till 1,47 utlån per person. Under de därpå följande 15 åren skedde en stor ökning och år 1955, då en stor del av studiecirkelbiblioteken hade införlivats med de kommunala, var utlåningen per invånare hela 2,97¹²⁰ Mellan 1950 och 1958 ökade utlåningen i städerna med 62 %. Andelen boende i städer steg under samma period med 15 %. På landsbygden är siffrorna än mer anmärkningsvärda. Befolkningen minskade under dessa år

¹¹⁵ Åberg 1982, s. 74 ff

¹¹⁶ Ibid., s. 76 f

¹¹⁷ Hjelmqvist 1993, s. 57 f

¹¹⁸ Ibid., s. 56 f

¹¹⁹ "Folk- och skolbibliotek - Betänkande och förslag avgiven av folkbibliotekssakkunniga", SOU 1949:28 s. 16; Hjelmqvist 1993, s. 51

¹²⁰ "Försök med bibliotek", SOU 1972:61, s.69; SCB. Sveriges folkmängd 1860-2004.
<http://www.scb.se/statistik/BE/BE0101/2005M05/Be0101Folkmangd1860-2004.xls>

med 2 %, samtidigt som utlåningsstatistiken ökade med hela 156 %. Det går också att se att andelen facklitteratur bland de totala utlånen hade ökat.¹²¹

4. Studiecirkelbibliotek i Sverige

4.1 Arbetarbibliotek

Arbetarföreningar började växa fram i Sverige vid 1800-talets mitt. De ägnade sig åt bildningsverksamhet, såsom föredrag och de hade egna bibliotek. Dessa föreningar var liberala och hade inte som syfte att stora samhällsomvälvningar skulle ske. Därför uteslöts litteratur som ansågs radikal, som exempel på detta kan verk av August Strindberg nämnas.¹²²

På 1880-talet började det växa fram en annan typ av arbetarbibliotek. De hade en socialistisk grund. Sådana bibliotek startades bland annat i Stockholm av Socialdemokratiska förbundet, Murarefackföreningen och Norra Järnarbetarefackföreningen. 1891 slog sig ett antal av denna typ av bibliotek samman i Stockholms Arbetarbiblioteksförbund. Fram till år 1901, då biblioteket fick sitt första kommunala anslag på 1 500 kr, finansierades verksamheten nästan helt av de anslutna föreningarna. Stockholms arbetarbibliotek blev snart det utlåningsmässigt största biblioteket i Sverige och flera filialer tillkom efter hand.¹²³

Arbetarrörelsen bildade tidigt egna bibliotek. Det var socialdemokratiska organisationer och fackföreningar som grundade arbetarbiblioteken och de fick till att börja med sina ekonomiska medel så gott som helt och hållet från medlemmarna och från låneavgifter. Som nämnts tidigare var folkbildningsarbetet centralt för arbetarrörelsen. Som ett led i detta gick man till angrepp mot den så kallade smuts- och kolportagelitteraturen och i detta var biblioteken viktiga.¹²⁴

4.2 Studiecirkelbibliotek inom IOGT

Studiecirkeln växte fram inom godtemplarorden i Lund 1902 och Oscar Olsson kallas "studiecirkelns fader". Det var alltså IOGT som var först att anordna studiecirkel. Till skillnad från de studiekurser som funnits tidigare, där läraren och läroboken varit det viktigaste redskapet, var "boken" det centrala för studiecirkeln. Efter studieårets slut blev de böcker som använts grundstenen till ett bibliotek inom logen. Redan 1902 lyckades Oscar Olsson se till att få bidrag för IOGT:s verksamhet centralt. Med 1912-års beslut om statsanslag fick studiecirkelbiblioteken ett rejält uppsving. Det statliga bidraget gällde endast för inbundna böcker, valda ur den katalog som ecklesiastikdepartementet gav ut. (se kapitel 3.2.2). Dessa böcker måste, efter studieårets slut, lämnas till ett studiecirkelbibliotek.¹²⁵

Från början gick studiecirkelnas verksamhet inom IOGT mest ut på att byta böcker och ha social samvaro. Senare var så kallade uppläsningscirkel det vanliga. Vid dessa lästes, till exempel ett kapitel, högt ur en bok. Efter detta följde diskussion kring det som hade lästs. Så småningom utvecklades cirkelverksamheten till kurscirkel. Vid dessa studerades ett visst ämne flera gånger i rad, till exempel under en termin. Godtemplarnas studieförbund, dit alla studiecirkel inom IOGT anslöts, grundades 1928.¹²⁶

¹²¹ Hjelmqvist 1993, s. 95

¹²² Åkerstedt 1967, s. 30 f

¹²³ Ibid., s. 33 f

¹²⁴ Torstensson 1994, s. 23

¹²⁵ Ibid., s. 15 f

¹²⁶ Ibid., s. 20 f

Biblioteken spelade en väldigt viktig roll i studiecirkelverksamheten under många år. Det fanns som flest studiecirkelbibliotek under slutet av 1930-talet och under 1940-talet. Sedan minskade de i antal eftersom de slogs samman med de kommunala biblioteken. Som jag kommer att ta upp i kapitlet om kommunaliseringen av studiecirkelbiblioteken, fanns det ett motstånd till denna centrering från många inom IOGT och detta medförde att det under många år trots allt fanns kvar relativt många IOGT-bibliotek.¹²⁷

4.3 ABF:s studie- och biblioteksverksamhet

Vid Socialdemokratiska partistyrelsens årsmöte i april 1912, lade Rickard Sandler fram ett förslag om att utreda frågan om centralisering av bildningsverksamheten inom arbetarrörelsen. Denna tanke hade funnits sedan tidigare och avgörande faktorn blev 1912-års biblioteksförfattning, som gav studiecirkel rätt till statsbidrag för bokinköp. Förutsättningen för detta var att böckerna lämnades till ett bibliotek, där riksorganisationen hade minst 20 000 medlemmar och köpte in böcker för minst 6 000 kronor per år.¹²⁸ (Se kapitel 3.2.2 för närmare beskrivning av detta statsanslag.) Den 16 november 1912 togs beslut om att bilda *Arbetarnes Riksförbund*. Namnet ändrades 1913 till *Arbetarnes Bildningsförbund*. Den nya organisationen ABF fick en rad uppgifter att arbeta med. Den skulle möjliggöra statsbidrag för arbetarebiblioteken, organisera studieverksamheten inom arbetarrörelsen och samordna ordet, bokläsningen och arbetsgemenskapen i studiecirkelarna. De två som gick i bräsch för arbetet var Rickard Sandler och Yngve Hugo.¹²⁹

ABF:s centrala organ var Centralbyrån, med riksstudieledaren i spetsen. Förste innehavare av denna post var Rickard Sandler.¹³⁰ År 1916 började lokala bildningsutskott, vilka var numrerade, att registreras. Dessa utgjorde eller utsåg bibliotekens styrelser och man gjorde ingen skillnad på bildningsutskott och bibliotek. Detta gör att det i många fall är svårt att sätta startdatum för ABF:s lokala avdelningar. Ofta var de lokala arbetarorganisationerna ovilliga att ansluta sig till bildningsutskotten.¹³¹ Efter hand som Centralbyråns arbetsbörda växte, blev det svårare att hålla direktkontakt med de lokala bildningsutskotten. Därför bildades distrikten, som senare kom att följa länsindelningen, som ett mellanled mellan Centralbyrån och de lokala organisationerna.¹³²

Från början var studiecirkelarna ofta kamratkretsar och dessa bestämde årligen vad de skulle studera. Skönlitteraturen spelade en viktig roll. Snart blev dock studierna, till följd av det liberala genombrottet med demokratiska val till kommun och riksdag, allt mera riktade mot specifika mål. Arbetarrörelsen skulle lära sig att argumentera för sina synpunkter i politiska sammanhang. Detta skedde genom studiecirkel i förenings- och möteskunskap och i kommunal- och statskunskap.¹³³

I de gamla stadgarna formulerades syftet med ABF:s verksamhet enligt följande: "att organisera biblioteks- och föreläsningverksamheten inom arbetarevärlden, att förmedla bokinköp och föreläsningar samt att utdela anslag till studiecirkel och föreläsningkurser".¹³⁴

¹²⁷ Ibid., s. 10

¹²⁸ Heffler 1962, s. 24 ff

¹²⁹ Ibid., s. 36 ff

¹³⁰ Åkerstedt 1967, s. 54

¹³¹ Heffler 1962, s. 67

¹³² Åkerstedt 1962, s. 57

¹³³ Torstensson, ABF-biblioteken - kulturella oaser och viktiga redskap i det politiska arbetet

¹³⁴ Heffler 1962, s. 195

I de nya stadgar som antogs 1938 uttrycktes syftet mera allmänt och gick nu ut på att ABF skulle "främja studie- och annan bildningsverksamhet".¹³⁵ Samma år togs också beslut om att man skulle bedriva studiekampanjer som var inriktade på ett visst ämne. Det första ämnet blev demokrati, vilket är lätt att förstå med tanke på det politiska läget i Europa vid denna tid.¹³⁶

Tabell 1

Antal ABF-bibliotek vid olika årtal

1912-13	1920-21	1925-26	1930-31	1935-36	1938-39	1945-46	1950-51	1955-56
51	491	881	1 063	1 431	1 539	1 394	1 212	693

Källa: Studiecirkel- och biblioteksverksamhet 1912-1962, Heffler, 1962, Arbetarnas Bildningsförbund 1912-1962, s. 301 f

Tabell 2

ABF-bibliotekens utlån totalt och per invånare vid olika årtal*

År	Befolkning	Totalt antal utlån	Antal utlån per invånare
1930-31	6 141 571	609 961	0,10
1935-36	6 250 506	1 135 770	0,18
1940-41	6 371 432	1 135 364	0,18
1942-43	6 458 200	1 452 605	0,22
1947-48	6 842 046	1 153 370	0,17
1952-52	7 150 606	959 804	0,13
1955-56	7 290 112	755 520	0,10

* Folkmängden gäller för det årtal som står först, till exempel för 1931, vid år 1931-32

Källa: SCB Sveriges folkmängd 1860-2004.

<http://www.scb.se/statistik/BE/BE0101/2005M05/Be0101Folkmangd1860-2004.xls>;

Studiecirkel- och biblioteksverksamhet 1912-1962, Heffler, 1962, Arbetarnas Bildningsförbund 1912-1962, s. 301 f

Antalet ABF-bibliotek var som störst 1938-39, då det fanns 1 539 stycken. Detta arbetsår innehöll ett ABF-bibliotek i genomsnitt 370 böcker och registrerade 710 utlån. Totala antalet utlån inom ABF-biblioteken var som störst arbetsåret 1942-43, med drygt 1 450 000. Bokbeståndet nådde sin kulmen 1948-49 med drygt 820 000 band.¹³⁷

4.4 Kommunaliseringen av studiecirkelbiblioteken

Sammanläggningen av studiecirkelbiblioteken med de kommunala folkbiblioteken började i de lite större städerna redan under 1920-talet. Denna centralisering fick ordentlig fart i samband med 1952-års kommunsammanslagningar. Röster för en centralisering av biblioteksväsendet höjdes framförallt av bibliotekskonsulenterna och de yrkesutbildade bibliotekarierna, men också av arbetarrörelsen, som länge framhållit att samhället var skyldigt att bedriva folkbildning. ABF förordade att deras bibliotek skulle gå samman med de kommunala biblioteken, under förutsättning att studiecirkelbiblioteken försågs med den litteratur de behövde. 1949-års folkbiblioteksakkunniga föreslog, som jag skrivet tidigare, att studiecirkelbiblioteken skulle avvecklas helt under en tioårsperiod. Så blev det nu inte, men

¹³⁵ Ibid., s. 194 f

¹³⁶ Ibid., s. 198

¹³⁷ Torstensson, ABF-biblioteken - kulturella oaser och viktiga redskap i det politiska arbetet; Heffler 1962, s. 301 f

en kraftig nedgång kunde noteras och då statsunderstödet förändrades 1965, var en stor del av dem helt borta.¹³⁸

Då riksdagen år 1947 beslutade att studiecirkelar skulle kunna beviljas statsbidrag för andra ändamål än böcker till biblioteken, till exempel för lärar- och ledararvode, bidrog detta till avvecklingen av biblioteken. ABF var först att låta sina bibliotek gå upp i de kommunala biblioteken. Denna process gick dock inte helt smärtfritt och runt 1950 förekom livliga diskussioner i frågan.¹³⁹ Motståndet emot sammanslagningarna kom framförallt från nykterhetsrörelsen. Därifrån höjdes röster för att denna måste ske frivilligt och när man lokalt tyckte att tiden var mogen för sammanslagning. Det fick inte finnas något tvång med i bilden. Man ville också ha inflytande i de kommunala biblioteksstyrelserna. Nykterhetsrörelsen kom att behålla relativt många av sina bibliotek ganska långt fram i tiden.¹⁴⁰

Sammanslagningen av ABF- och de kommunala folkbiblioteken skedde ofta i samband med moderniseringen av kommunernas bibliotek, till exempel då yrkesutbildad bibliotekarie anställdes och då för verksamheten bättre anpassade lokaler togs i bruk.¹⁴¹

¹³⁸ Åberg 1982, s. 68; Torstensson 1994, s. 10

¹³⁹ Torstensson 1994, s. 18 f

¹⁴⁰ Ibid., s. 22

¹⁴¹ Ibid., s. 112

5. Samhällsutveckling i Värnamo

5.1 Befolkningsutveckling

Nedanstående tabell visar hur befolkningen i Värnamo köping/stad utvecklades mellan åren 1900 och 1960, samt motsvarande uppgifter för landskommunen år 1900 till 1940. Den första stora befolkningsförändringen mellan de två kommunerna ägde rum den 1 januari 1919, då en stor del av Värnamo landskommunen inkorporerades med dåvarande Värnamo köping. Nästa förändring skedde den 1 januari 1947, då landskommunen och Värnamo stad slogs samman till en enhet.

Tabell 3
Folkmängden i Värnamo

År	Värnamo köping/stad	Värnamo landskommun
1900	903	3 447
1910	1 185	4 262
1920	3 664	2 724
1930	4 054	2 694
1940	5 617	3 163
1950	10 445	
1960	10 877	

Källa: SCB, Avdelningen för befolknings- och välfärdsstatistik

Som framgår av tabellen, expanderade Värnamo väldigt mycket befolkningsmässigt under första hälften av 1900-talet. Antalet invånare mer än tiodubblades på femtio år. Om man räknar samman antalet invånare i vad som före 1947 var två kommuner, Värnamo stads- och landskommun, blir folkökningen självklart betydligt mindre, men ändå betydande. År 1900 var det sammanlagda invånarantalet endast 4 350, mot 10 445 år 1950.

5.2 Ekonomi och näringsliv

År 1620 fick Värnamo köpingsrättigheter. Dessa tillföll dock Jönköpings borgerskap och Värnamo blev en lydköping under Jönköping. För att ha tillåtelse att bedriva handel i köpingen krävdes det att man antingen ägde en gård i Jönköping eller att man hade tillstånd genom ett så kallat burbrev.¹⁴² Då näringslivet liberaliserades genom avskaffandet av skråväsende och handelstvång 1846, fanns det inte längre någon hållbar grund för Jönköping att hålla kontrollen över sin lydköping. Det ledde till att Värnamo förklarades som en självständig köping av Kung Karl XV den 22 juli 1859 och att det första reglementet stadfästes den 27 januari 1860. Köpingens kommunalstadgar fastställdes den 14 oktober 1877.¹⁴³

Järnvägen, som kom att breda ut sig i fem riktningar, vidgade köpingens vyer. Värnamo fick sin första järnvägsförbindelse år 1877, då banan Halmstad - Nässjö öppnades. Efter detta dröjde det drygt tjugo år innan Skåne - Smålands järnväg kom till 1899. 1902 invigdes så Göteborg - Karlskrona järnväg. Tågtrafiken öppnade upp förbindelserna med omvärlden ordentligt och medverkade till köpingens utveckling och tillväxt.¹⁴⁴

¹⁴² Historiska sällskapet Gamla Wernamo (ej sidnumrerad)

¹⁴³ Orrhede. . <http://web.telia.com/~u37000938/>

¹⁴⁴ Ibid.

Nedanstående tabell visar hur Värnamos förvärvsarbetande befolkning var fördelad på olika näringsgrenar.

Tabell 4

Den förvärvsarbetande befolkningen i Värnamo stad procentuellt fördelad på näringsgrenar 1920-1960

Näringsgren	% 1920	% 1930	% 1950	% 1960
Jordbruk	3,4	3,1	9,5	5,9
Industri	57,6	52,3	56,1	56,0
Varuhandel	14,3	14,4	11,6	11,2
Samfärd	7,6	7,9	6,1	5,8
Tjänster	7,5	15,6	13,9	19,4
Husligt	9,5	6,8	2,5	1,6
Övrigt			0,3	
TOTAL	99,9	100,1	100,0	99,9

Källa: Cybercity. <http://www.historia.su.se/urbanhistory/cybcity/stad/varnamo/naringsliv.htm>

Den andel av befolkningen som arbetade inom industrin höll sig relativt konstant mellan 1920 och 1960. Anledningen till att sysselsättningsgraden inom jordbruket ökade markant från 1930 till 1950 är att Värnamo landskommun, där det fanns relativt många lantbrukare, slogs samman med Värnamo stad 1947. De personer som var sysselsatta inom jordbruket 1920 och 1930, livnärde sig sannolikt till största delen på trädgårdsarbete. Denna yrkeskår brukar nämligen räknas in i jordbrukssektorn. Andelen egentliga lantbrukare inom staden var därför med säkerhet betydligt lägre.

Industrialiseringen satte igång på allvar omkring sekelskiftet 1900. Den första större industrin var den så kallade "Lundbergiska fabriken", eller "Stolfabriken", vilken var Kunglig Hovleverantör.¹⁴⁵ *Värnamo Möbelfabrik*, som var det riktiga namnet, grundades 1891 av firma S.G. Lundberg från Sävsjö och K.A. Hägg från Bodafors. Då Hägg avled redan året därpå blev Lundberg ensam ägare. Företaget tillverkade pinnstolar och är känt från Apladalsvisan: "Han svarvar pinnar det må ni tro, på stolfabriken i Värnamo". Senare levererades alltmer bostads- och kontorsmöbler. Inredning tillverkades också till Svenska Amerikalinjens fartyg *Stockholm*. "Stolfabriken" fanns kvar till 1970.¹⁴⁶

Lundbergiska fabriken blev startskottet för en lång rad småindustrier inom möbelindustrin, vilka blev väldigt betydelsefulla för köpingens och stadens utveckling. På 1920-talet fanns det i Värnamo elva stycken möbelindustrier, vilket innebar att möbelfabrikskoncentrationen här var störst i Småland. Bland dessa kan nämnas Mathsons möbelsnickeri, som drevs av Karl August Mathson. Hans son är den internationellt kände möbeldesignern Bruno Mathson. Mathsonsläktens tradition inom möbelproduktion är dock betydligt äldre än Lundbergiska fabriken. Den sträcker sig åtminstone tillbaka till 1800-talets förra hälft.¹⁴⁷

Johan Magni Malmsten grundade *Malmstens Mekaniska verkstad*. Denna gav service till industrierna i köpingen. 1932 övertog *Värnamo Maskin Aktiebolag (VMA)*, som grundades

¹⁴⁵ Johansson 2001, s. 3

¹⁴⁶ Historiska sällskapet Gamla Wernamo (ej sidnumrerad)

¹⁴⁷ Orrhede. <http://web.telia.com/~u37000938/>

1916, verkstaden. Malmsten grundade också ett tegelbruk i Värnamo, men han är trots allt mest känd som "Ljusets fader". Det var nämligen denne Malmsten som först försåg Värnamo med elektricitet. År 1901 startade han eget elkraftverk och året därpå antog köpingen hans anbud om att elektrifiera Värnamo.¹⁴⁸ Värnamo gummifabrik grundades 1919 och kom att bli stadens största industri. 1944 hade den 342 anställda. När Värnamo fick sina stadsrättigheter 1920 var omkring 600 personer sysselsatta inom industrin. De största fabrikerna var Värnamo Stol- och Möbelfabrik, Värnamo Gummifabrik, Värnamo Mekaniska Verkstad samt Värnamo Mjölksfabrik.¹⁴⁹

5.3 Inkorporering och stadsrättigheter

Köpingens yta blev snart för liten och runt dess gränser växte byarna och invånarantalet i dessa församhällen översteg det inne i köpingen. Bland annat järnvägsstationen och ett flertal industrier var belägna utanför köpingsgränserna. Det är därför naturligt att frågan om inkorporering, det vill säga att införliva de närmaste delarna av Värnamo socken med köpingen, blev aktuell. Så tidigt som 1896-98 gjordes en plan för utvidgning av köpingens gränser upp av lantmätare. Det kom dock att dröja mer än 20 år innan frågan slutgiltigt kunde lösas.¹⁵⁰ Ekonomiska tvister och problematik kring på vilket sätt skolfrågan skulle lösas gjorde att inkorporeringen drog ut på tiden. Ett stort antal personer arbetade inne i köpingen, men var bosatta utanför gränsen. Detta innebar en ansevärd förlust för köpingen i form av uteblivna skatteintäkter. Den 1 januari 1919 inkorporerades äntligen drygt 250 hektar mark från landsförsamlingen. Detta medförde att befolkningen i köpingen nästan tredubblades, från 1300 till 3600 personer.¹⁵¹

Enligt lagen om kommunalstyrelse måste det i varje kommun med minst 1500 invånare finnas kommunalfullmäktige. Till följd av inkorporeringen kom Värnamo att omfattas av denna lag och därför valdes, den 30-31 mars 1919, 25 ledamöter till kommunalfullmäktige. Valet fick en oväntad utgång eftersom det visade sig vara så många strykningar på samlingslistan, där kandidater från samtliga partier fanns representerade, att det "...alldeles upphävde rangordningen och gjorde valutgången rent lotteriartad."¹⁵² Det var detta kommunalfullmäktige som kom att besluta om inrättandet av ett avgiftsfritt kommunalt bibliotek. Det första sammanträdet hölls den 26 maj 1919. Fabrikör Anton Sundin valdes till ordförande och rektor Carl Fredricsson till sekreterare och vice ordförande.¹⁵³

Inkorporeringen ledde till att frågan om att försöka få Värnamo att bli stad genast togs upp. Kommunalfullmäktige tog beslut att ansöka om stadsrättigheter den 15 mars 1920. Ärendet fick en snabb lösning och avgjordes genom Kunglig Majestät Gustav V:s resolution den 11 oktober 1920. Den 1 november 1920 blev därför Värnamo Sveriges 111:e stad.¹⁵⁴ Kommunalfullmäktige upplöstes och länsstyrelsen förordade en tillfällig stadsstyrelse, som hade hand om alla ärenden som gällde stadens förvaltning, till dess att stadsfullmäktige valdes. Stadsfullmäktiges första möte ägde rum den 3 januari 1921.¹⁵⁵

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Hagstrand 1945, s. 23 f

¹⁵¹ Orrhede. <http://web.telia.com/~u37000938/>

¹⁵² Hagstrand 1945, s. 34

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Ibid., s. 25 ff

¹⁵⁵ Ibid., s. 30 ff

5.4 Sammanslagningen av Värnamo stad och socken 1947

Efter stadsblivandet skedde en kraftig tillväxt i staden och befolkningen ökade mer än den gjorde i de flesta svenska städerna. Stadens yta visade sig ånyo vara för liten, vilket fick till följd att både bostadshus och industrier kröp utanför stadsgränsen. 1935 motionerade J.O. Hagstrand i stadsfullmäktige om att ytterligare mark borde inkorporeras med staden. Den kommitté som tillsattes för att utreda frågan lämnade sitt förslag på hösten 1937. Fullmäktige antog förslaget, vilket innebar att 1050 hektar av Värnamo socken skulle inkorporeras med staden, och anhöll om att kammarkollegiet skulle pröva det. I vidare förhandlingar mellan stad och socken diskuterades dock en annan åtgärd. Istället för att inkorporera förut tänkta delar, skulle hela Värnamo socken slås samman med staden. Som motiv till detta angavs bland annat att förvaltningen skulle bli både enklare och billigare enad än skild i två kommuner. Sverige stod också inför en omorganisation i form av kommunsammanslagningar som skulle leda till att kommunerna blev färre och större. Dessutom hade staden och socknen redan gemensam kyrka och gemensamt skolväsen. Ett förslag lämnades av en oenig utredningsgrupp, socknens representanter var emot det, till respektive fullmäktige. Socknens fullmäktige var med mindre majoritet emot förslaget, men både länsstyrelsen och kammarkollegiet ställde sig positiva till en sammanslagning och den 22 februari 1946 förordades av Kungl. Maj:t, att Värnamo landskommun skulle införlivas med staden. Vid sammanslagningen den 1 januari 1947 hade Värnamo stad 10 476 invånare, sedan 3 682 personer hade tillkommit från socknen.¹⁵⁶

5.5 Kommunpolitiken

Sedan Värnamo blivit självständig köping utsågs 1862 en köpingsstyrelse, vilken bestod av en ordningsman och sex stycken äldste. Denna styrde köpingen fram till 1871, då Värnamos folkmängd översteg 565 invånare, vilket krävdes för att få bilda en egen kommun. Köpingen fick sina kommunalstadgar detta år och kom hädanefter att styras av kommunalstämman.¹⁵⁷

Enligt lagen om kommunalstyrelse skulle beslutanderätten hos kommuner med minst 1500 invånare tillskrivas kommunalfullmäktige. I och med 1919 års inkorporering passerades detta invånarantal, varför kommunalstämman ersattes av kommunalfullmäktige. Vid val den 30-31 mars utsågs 25 kommunalfullmäktigeledamöter. En samlingslista med representanter från samtliga partier tillämpades och sammanlagt lämnades 1388 valsedlar.¹⁵⁸

När Värnamo blev stad 1920 upphörde kommunalfullmäktiges funktion och den första tiden därefter, innan stadsfullmäktige hade utsetts, var det, som tidigare nämnts, en av länsstyrelsen utsedd stadsstyrelse som styrde i Värnamo.¹⁵⁹ Stadsfullmäktige, som bestod av 25 stycken ledamöter, höll sitt första möte den 3 januari 1921.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Hagstrand 1947, "Värnamo från socken till stad", i "Värnamo hembygdsförenings årsskrift 1947", 1947

¹⁵⁷ Hagstrand 1945, s. 18 ff

¹⁵⁸ Ibid., s. 34

¹⁵⁹ Ibid., s. 30

¹⁶⁰ Ibid., s. 34

Tabell 5
Mandatfördelning i Värnamo stadsfullmäktige 1920-1958

År	H	L/Fp	Bf/C	S	SKP	Ö	Summa
1920	12	8		3	2		25
1922	13	5		5	2		25
1926	13	7		5			25
1930	10	4		9		2	25
1934	8	5		11	1		25
1938	7	5		15	3		30
1942	7	5		15	3		30
1946	5	6	3	13	3		30
1950	5	7	2	16			30
1954	5	6	2	16	1		30
1958	6	5	3	15	1		30

Källa: Cybercity <http://www.historia.su.se/urbanhistory/cybcity/stad/varnamo/valresultat.htm>

Förklaring till partibeteckningarna i tabellen: H: Högern; L: Liberalerna, vilka 1934 bildade Fp: Folkpartiet; Bf: Bondeförbundet, bytte 1958 namn till C: Centern; S: Socialdemokraterna; SKP: Sveriges kommunistiska parti; Ö: Övriga

Tabell 6
Mandaten i Värnamos stadsfullmäktige fördelade mellan borgerliga partier och socialdemokraterna respektive vänstern 1920-1958

År	Borgerliga	S	S+SKP
1920	20	3	5
1922	18	5	7
1926	20	5	5
1930	14	9	9
1934	13	11	12
1938	12	15	18
1942	12	15	18
1946	14	13	16
1950	14	16	16
1954	13	16	17
1958	14	15	16

Källa: Cybercity <http://www.historia.su.se/urbanhistory/cybcity/stad/varnamo/valresultat.htm>

Från 1920 till 1937 hade de borgerliga partierna Högern och Liberalerna/Folkpartiet majoritet i fullmäktige och under tjugotalet var majoriteten kraftig. Därefter gick Socialdemokraterna framåt och från och med 1938, styrde de under hela den fortsatta tid, som uppsatsen behandlar. År 1938 ökades antalet ledamöter från 25 till 30, beroende på att folkmängden vid denna tid hade ökat till mer än 5 000 invånare, vilket krävde att Stadsfullmäktige skulle bestå av 26-30 ledamöter. Egentligen borde antalet fullmäktigeledamöter ha ökat igen i samband

med att Värnamo landskommun och Värnamo stad slogs samman, eftersom invånarantalet då översteg 10 000 personer, vilket innebar att ledamöterna skulle vara 31-40 stycken till antalet.¹⁶¹ Av någon anledning skedde detta dock inte förrän efter min undersöknings tidsmässiga slut. Bondeförbundet representerades i fullmäktige först efter sammanslagningen av stads- och landskommunen. Det beror med största sannolikhet på att det var först i samband med den som kommunen fick ett större antal invånare som var sysselsatta inom lantbruket.

6. Folkrörelser i Värnamo

6.1 Arbetarrörelsens tidiga år

Värnamos fackförenings- och socialdemokratiska historia startar båda runt sekelskiftet 1900. Politiskt regerade då Lantmannapartiet. Vid sekelskiftet började dock förändringens vindar att blåsa allt starkare även i lilla Värnamo.

Värnamos första fackförening bildades i mars 1902 av ett tiotal järnvägsindustriarbetare. 1903 organiserades arbetarna i *Jernvegsmannaförbundet*. Efter det följde arbetare inom andra yrkeskategorier. Träarbetarna organiserade sig första gången 1904, men denna förening kom snart att läggas ner och det dröjde till 1907 innan en fastare organisation kom till stånd. 1907 organiserade också skraddarna i *Beklädnadsförbundet*.

1903 bildades *Värnamo Socialdemokratiska Arbetarekommun*. Den hade vid starten tolv medlemmar. I den första styrelsen fanns järnarbetarna M Ousbeck, Ernst Nordin och Viktor Kleist. Den första offentliga manifestationen i Värnamo ägde rum den 1 maj 1903. På denna talade Kata Dalström, som under en tid bodde på Näsbyholms gård utanför Värnamo.¹⁶²

De första åren i Arbetarekommunens historia präglades av ekonomiska svårigheter och lokalfrågan var ett ständigt gissel. Motståndet från de konservativa, vilka såg demokratiska manifestationer som ett tecken på moraliskt förfall, var kraftigt. Detta ledde till att verksamheten till en början hölls hemlig. Kommunens existens blev känd efter förstamajfirandet 1903 och detta ledde till att alla medlemmar i fackföreningar eller kommunen miste sina arbeten.¹⁶³ Då fabrikschef Lundberg vid Värnamo Möbelfabrik fick reda på vilka som var organiserade avskedade han dem. På möbelfabriken pågick stridigheter ända tills Lundberg måste lämna sitt företag 1911. Hans fientliga inställning till arbetarrörelsen och de strider som pågick vid fabriken ledde till hans eget fördärv. De verkligt yrkeskunniga arbetarna lämnade nämligen Lundbergs för att bilda egna företag eller flytta från Värnamo.¹⁶⁴ Att arbetarrörelsen mötte problem belyses väl av följande två citat:

På grund af di svåra förhållanden att få organisationen framåt här på platsen så har många utav arbetarekommunens medlemmar måst resa härifrån, så kommunens medlemsantal har minskats emot den var förra året. Så för närvarande räknar kommunen 27 enskilda medlemmar och 4 från Järn å Metall arbetarnas fack, alltså 31 medlemmar.¹⁶⁵

¹⁶¹ Mossberg. "Nämnder, styrelser och andra kommunala förvaltningar". Eskilstuna kommuns officiella webbplats, <http://eskilstuna.se>

¹⁶² Johansson 2001, s. 4 ff

¹⁶³ Svensson 1953, s. 14 f

¹⁶⁴ Ibid., s. 22

¹⁶⁵ Värnamo arbetarekommuns årsberättelse för året 1 mars 1904 till 1 april 1905

Agitationen både inom och utom kommunen har ej kunnat bedrivas så som den borde ha gjort på grund af di lokala svårigheter som jämt har mött oss.¹⁶⁶

Till en början höll arbetarekommunen till i ett ödetorp utanför köpingen, dit man smög sig i hemlighet. Under några års tid hyrdes lokal i Hotell Svea, men så lyckades man hyra nämndemannarummen i det gamla tingshuset 1906, tillsammans med fackföreningarna. Efter påtryckningar från borgarna försökte damen som ägde huset få hyreskontraktet annullerat, men socialisterna stod på sig.¹⁶⁷

Arbetarkommunens första studiecirkel bildades 1910. Ledare för cirkeln var en man vid namn fil. kand. Carl Franzén. Han kom från en by utanför Värnamo och hade studerat i Lund, där han kommit i kontakt med socialdemokratin. Han anslöt sig till arbetarekommunen i Värnamo 1908. Denne Franzén satt på tjugotalet som representant för socialdemokraterna i riksdagens första kammaren.¹⁶⁸

6.1.1 ABF i Värnamo bildas

De första Lokala Bildningsråden av ABF i Jönköpings län tillkom ett par år efter det att Arbetarnas Bildningsförbund bildats centralt 1912. Då Jönköpings läns distrikt av ABF grundades år 1923, fanns tolv sådana lokala organisationer i Jönköpings län. Därefter ökade antalet stadigt. Bildningsråden bytte 1928-29 namn och blir då lokalavdelningar av ABF.¹⁶⁹

Som startdatum för ABF i Värnamo gäller den 4 juni 1918. Denna dag bildades *ABF:s Lokala Bildningsutskott*, med ett verkställande utskott bestående av ordförande Emil Svensson, kassör A Jansson och sekreterare Oskar Carlström. Vid starten anslöt sig fyra föreningar: *Logen 624 Verdandi av NOV*, *Värnamo SDUK*, *Svenska Metallindustriarbetareförbundet avdelning 114* samt *Svenska Träarbetareförbundet avdelning 189*. Redan 1918 fanns det dock tolv stycken föreningar, vilka genom sina huvudorganisationer tillhörde ABF.¹⁷⁰ Det dröjde till 1923 innan Värnamos Lokala Bildningsråd av ABF bildades. Logen 624 Verdandi av NOV tog initiativ till ett föredrag hållet av ABF:s länsinstruktör Klas Andersson, dit alla arbetarorganisationer, vilka genom sin huvudorganisation tillhörde ABF, hade bjudits in. I samband med detta möte bildades det lokala bildningsrådet till vilket åtta föreningar anslöt sig från starten den 1 oktober 1923, med sammanlagt 302 medlemmar.¹⁷¹

6.2 Nykterhetsrörelsen

Jönköpings län låg på riksnivå räknat långt fram i den tidiga nykterhetsvågen. Under 1830- och 40-talen bildades ett stort antal nykterhetsföreningar och redan 1838 fanns det 58 sådana i länet, vilket innebar att det var det län som hade flest föreningar i hela landet. Liksom i Sverige i stort var det ofta präster som tog initiativet till föreningarna.¹⁷²

Under halvseklet 1890 – 1940 fanns det många så kallade ”Absoluta nykterhetsföreningar” i länet. Dessa liknade ”Blåbandsrörelsen” och samarbetade med statskyrkan och frikyrkorna. Enligt *Nykterhetsrörelsen i Jönköpings län* av Börje Hjorth och Per Ericsson, hade dessa föreningar under denna tid till och med flera medlemmar än de olika ordnarna och det var vanligt att samma person var ansluten till både en förening och en orden. Enligt författarna

¹⁶⁶ Värnamo arbetarekommuns årsberättelse för året 1 mars 1904 till 1 april 1905

¹⁶⁷ Johansson 2001, s. 5

¹⁶⁸ Svensson 1953, s. 32

¹⁶⁹ ABF Jönköpings län 60 år, 1923-1983, s. 27

¹⁷⁰ Årsrapport ABF:s Lokala Bildningsutskott nr. 294, Värnamo, 1918

¹⁷¹ Verksamhetsberättelse över Värnamo avd. 294 lokala bildningsråd av ABF:s arbete, 1/10 1923-30/4 1924

¹⁷² Hjorth & Ericsson 1978, s. 3 ff

finns det dåligt med kunskaper om dessa föreningar.¹⁷³ I Värnamo grundades Wernamo Absoluta Nykterhetsförening år 1879. Den övergick till en Blåbandsförening och var aktiv till 1898, då den lades ned. Redan 1902 återupptog den sin verksamhet och fanns sedan kvar till 1931.¹⁷⁴ Det är mycket möjligt att det fanns flera liknande föreningar i Värnamo. Jag har dock inte hittat något material om detta och jag kommer inte att gå närmare in på nykterhetsföreningar av detta slag.

Den första IOGT-logen i Jönköpings län var i Jönköping. Den hade namnet *Nr. 19 Seger* och grundades i januari 1881 av *Jönköpings Tändsticksfabriks* inspektör J.A. Kraft.¹⁷⁵

I februari 1883 bildades Värnamos första IOGT-loge, *Nr 357 Framgång*. Till följd av att ett stort antal personer ville ansluta sig till orden, bildades strax ytterligare en. Den fick namnet *Nr. 428 J.F. Ekenman* och gick upp i *Nr 357 Framgång* 1888. När IOGT splittrades övergick denna till en NGTO-orden under namnet *357 Värnamo*.¹⁷⁶ TO-logen *1455 Aftonstjärnan* fanns i Värnamo mellan åren 1903-1922 och 1907 grundades NOV-logen *624 Fram*. Denna lades ned 1935.¹⁷⁷

Det verkar som att Värnamo, liksom landet i stort hade problem med stor alkoholkonsumtion innan nykterhetsrörelsen fick fäste här I ett senare skede var Värnamo troligen en ganska nykter stad. I Den bok om Värnamo som folkskolläraren och mångårige stadskamreren J.O. Hagstrand gav ut i samband med att Värnamo firade 25 år som stad 1945, kan man läsa följande angående dryckenskap och nykterhet: "Köpingens beryktade krogväsen och bråkiga marknadsliv behövde tydligen stävjas och så småningom blev Värnamo ett nyktert samhälle, som vissa tider varit alldeles torrlagt."¹⁷⁸ Jönköpings län var överhuvudtaget ett av nykterhetens starkaste fästen i hela Sverige. Då nykterhetsrörelsen anordnade en egen folkomröstning om alkoholförbud i hela landet 1909, var Jönköpings län det mest förbudsvänliga. 81,3 procent var för ett förbud, vilket kan jämföras med 56,6 procent i hela riket.¹⁷⁹ I 1922 års folkomröstning om alkoholförbud kom Jönköpings län på andra plats, efter Västerbottens län, i förbudsvänlighet. Hela 81,5 procent ville se att alkoholförbud infördes.¹⁸⁰

6.2.1 IOGT-logen Lagans Ros

Det kom att dröja ända tills 1902 innan Värnamo återigen fick en IOGT-loge. Den 26 januari detta år bildades IOGT-logen *2994 Lagans Ros* i den gamla folkhögskolan vid Mosslevägen. Logen fick vid starten 22 medlemmar. De första åren verkar logen ha haft en hel del ekonomiska svårigheter. Allt arbetsmaterial som behövdes måste köpas in nytt och för att kunna betala utgifterna, krävdes det ofta att pengar samlades in bland medlemmarna. Dessutom låg logens första lokal i gamla folkhögskolan ett stycke från centrum och man märkte att det behövdes en mera centralt belägen lokal. Genom förhandlingar med kommunalnämnden fick logen använda sockenstugan för sin verksamhet. Det var en bra lösning på det sättet att det var billigt. Logen behövde inte betala någon hyra, endast bekosta städning, ljus och ved. Det fanns dock nackdelar också, till exempel att sockenstugan inte fick

¹⁷³ Ibid., s. 7 ff

¹⁷⁴ Hagstrand 1945, s. 124

¹⁷⁵ Hjorth & Ericsson 1978, s. 12 f

¹⁷⁶ Ibid., s. 16, 34, s. 40; Logen Lagans Ros. Historik för tiden 20/1 1902 - 20/1 1927, i IOGT-NTO logen 2994 Lagans Ros, Värnamo. Ämnesordnade handlingar 1905 - 1972, F:1

¹⁷⁷ Hjorth & Ericsson 1978, s. 42 ff

¹⁷⁸ Hagstrand 1945, s. 125

¹⁷⁹ Hjorth & Ericsson 1978, s. 26

¹⁸⁰ Ibid., s. 27 f

användas till alla typer av aktiviteter och att kaffe inte kunde kokas på platsen utan måste tas med dit.¹⁸¹

Allt skulle bli enklare om man hade en egen lokal att vara i. En byggnadskommitté tillsattes, tomtmark köptes in och ordenshuset byggdes 1907. Det beslutades att bygget fick kosta högst 4 000 kronor. Det visade sig dock att denna summa inte räckte till. På den tiden fanns det ingen byggnadskredit, så för att klara ekonomin måste de kommitterade gå i borgen för bygget och medlemmarna fick säkerligen satsa en hel del pengar ur egen ficka.¹⁸²

Av historikerna i samband med jubileer framgår att det fanns rivalitet mellan *Lagans Ros* och den NGTO-loge som verkade i Värnamo. Ett exempel på detta är historien om när *Lagans Ros* skulle hålla sin första basar 1907. Det var innan ordenshuset var klart och logen hade ingen egen lokal och man hade problem med var basaren skulle äga rum. Att man skulle få använda sig av NGTO:s lokaler trodde man inte, men beslöt trots det att fråga om saken. Svaret blev positivt, NGTO visade dem stor välvilja. Därmed kom den första basaren att hållas i NGTO:s ordenshus den 23-24/3 1907.¹⁸³

Vad gäller logens bildningsarbete startades en aftonskola hösten 1906. Av köpingen erhöles dels gratis lokal, men även anslag för verksamheten. Enligt den historik som skrevs i samband med logens 60-års jubileum 1962, var skolan till en början framgångsrik. Som lärare fungerade två av logens medlemmar, två ingenjörer vid namn Moberg och Lönnkvist. Efter ett par års tid flyttade dock nämnda personer och då uppstod problem. Logen hade inte ekonomiska möjligheter att bekosta lärare, vilket ledde till att samhället övertog aftonskolan.¹⁸⁴

Antalet medlemmar i nådde en kulmen under 1910-talets första år, då som mest 142 personer var anslutna till logen. När första världskriget bröt ut sjönk medlemsantalet rejält. Det skall dock aldrig ha varit så lågt att det kunde kallas för en katastrof, men "...intresset blev ej detsamma...och det bästa är att dra en slöja över dessa år."¹⁸⁵ Det verkar som att folk inte hade tid att engagera sig, utan hade fullt upp med att tänka på annat. Det var nog med arbetet och med att se till att det fanns tillräckligt med mat.¹⁸⁶

Värnamos första avdelning av *SGU, svensk godtemplarungdom*, bildades 1907 Den hade namnet *nr. 83 Unga Tankar* och verkar ha varit aktiv under några års tid, men sedan lagt ned sin verksamhet. 1926 eller 1927 återupptog den sitt arbete och hade vid denna tid ett trettiotal medlemmar.¹⁸⁷

Verksamheten i logen ökade på nytt efter de sämre krigsåren. 1922, då folkomröstningen om alkoholförbud hölls, var ett händelserikt år. Efter detta år kom dock logen in i en ny nedgångsperiod, då det ibland inte kunde hållas några möten på grund av för dålig

¹⁸¹ Logen Lagans Ros. Historik för tiden den 20/1 1902 – 20/1 1927; IOGT-logen Lagans Ros. Några anteckningar inför 60-års jubileet 1962, i IOGT-NTO logen 2994 Lagans Ros, ämnesordnade handlingar 1905-1972, F:1

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Logen Lagans Ros. Historik för tiden 20/1 1902 - 20/1 1927, i IOGT-NTO logen 2994 Lagans Ros, Värnamo. Ämnesordnade handlingar 1905-1972, F:1

¹⁸⁴ IOGT-logen Lagans Ros. Några anteckningar inför 60-års jubileet 1962, i IOGT-NTO logen 2994 Lagans Ros, ämnesordnade handlingar 1905-1972, F:1

¹⁸⁵ Logen Lagans Ros. Historik för tiden den 20/1 1902 – 20/1 1927, i IOGT-NTO Logen 2994 Lagans Ros, Värnamo. Ämnesordnade handlingar 1905-1972, F:1

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Ibid.

uppslutning. Efter några magra år fick arbetet ett uppsving. I historiken över logens 25 första år sägs en man från Ängelholm, Axel Johansson, ha varit betydelsefull för den positiva vändpunkten. Jag vet tyvärr inte något annat än detta om denne man, men troligtvis var han en talare av något slag.¹⁸⁸ Enligt en artikel i *Värnamo Nyheter* i samband med logens 50-års jubileum 1952, rådde högkonjunktur under åren 1926-1937. Som mest hade logen då 198 medlemmar. Jag har funnit årsredovisningar för åren 1927, 1931, 1932/33 samt 1933/34. Även dessa bekräftar en relativt livlig verksamhet under dessa år. Det hölls då runt 50 möten per år. Antalet medlemmar ökade också från 108 stycken år 1927 till 179 stycken år 1933/34. Precis som under första världskriget gick verksamheten sedan tillbaka och medlemsantalet sjönk under andra världskriget.¹⁸⁹

7. Arbetarrörelsens bibliotek

7.1 Wernamo Arbetarekommuns bibliotek

Som start för bibliotekshistorien i Värnamo kan sättas den 11 juni 1908. Då antogs nämligen stadgar för Värnamo Arbetarbiblioteksforening. Dessa är undertecknade av Carl Bergström, Erik Norrman, Erik Sjökvist, Erik Andersson och Alb. Zettergren. 1908 löstes också, som jag tidigare skrivet om, lokalfrågan för Värnamo Arbetarkommun, som då fick egen lokal i Värnamos första Folkets Hus. Det uppfördes på Öster i regi av Byggnadsforeningen *Framtiden*, en sidoorganisation till Arbetarkommunen. Detta år hade Arbetarkommunen 90 medlemmar. Bengt Forsberg skriver i sin minnesskrift från invigningen av Stadsbibliotekets nya lokaler 1960, att det var högst förståligt att biblioteket grundades. Arbetarkommunen var på uppåtgående och studieintresset var stort. Forsberg beskriver arbetarbiblioteket som "ett äktafött barn av framtidstro, idealitet och bildningsintresse".¹⁹⁰ Syftet med biblioteket var att "sprida god, lärorik och nyttig upplysning bland ortens befolkning".¹⁹¹

Det förekom inga statliga eller kommunala bidrag, utan verksamheten finansierades av bibliotekets låntagare. Inträdesavgiften i biblioteksforeningen var en krona för enskilda personer och 15 öre per medlem för foreningar. Årsavgiften var 25 respektive 10 öre. Medlemmarna kunde dessutom teckna andelar à en krona i foreningen. Det vanligaste verkar ha varit att organisationer anslöt sig, i varje fall till en början. För det första verksamhetsåret, 1908, finns inga individuella anslutningar noterade. De organisationer som var anslutna till biblioteket detta år var: Värnamo Arbetarkommun, Jern- och Metallarbetarförbundet, Värnamo Skrädderiarbetarforening, Logen Verdandi av NOV, Ungdomsforeningen Heimdal samt Logen Lagans Ros av IOGT. Trots anslutningsavgiften var lånen inte gratis, utan kostade fem öre per bok och vecka. Det var tillåtet att låna även utan att vara medlem i biblioteksforeningen men då till det dubbla priset, tio öre per bok och vecka.¹⁹²

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Värnamo Nyheter, torsdagen den 10/1 1952, samt årsredovisningar 1927-1933/34, i IOGT-NTO Logen 2994 Lagans Ros, Värnamo. Ämnesordnade handlingar 1905-1972, F:1

¹⁹⁰ Forsberg 1960, s. 3 f, Bilaga till Värnamo stadsbiblioteks verksamhetsberättelse 1960

¹⁹¹ Ibid., s. 4 s. 4

¹⁹² Ibid., s. 4 f

Bengt Forsberg lyfter fram två paragrafer ur arbetarbibliotekets stadgar:

§16.

Endast styrelsen äger rätt att för föreningens medel inköpa böcker. Gåvor av böcker måste styrelsen mottaga av vart slag de vara må utom så kallad smutslitteratur, vilken ej får finnas, varken inköpas eller mottagas som gåvor.

§17.

Mom. 1. Skulle styrelsen råka i tvist om bestämmandet av vilket som är smutslitteratur eller ej, må de utse skiljenämnd av 5 personer sålunda att vardera parten utser 2 och dessa den 5te, vilken nämnd giver sitt uttalande. Präst får ej finnas med i dylik nämnd.¹⁹³

Forsberg skrev att dessa bestämmelser var förståeliga eftersom det på orten fanns präster som var klara motståndare till arbetarrörelsen. Ännu 1908 fanns det, menade Forsberg, lokalt inom arbetarrörelsen en stark fientlighet gentemot prästerskapet. Han uttalade sig på följande sätt:

De anförda paragraferna med deras antiklerikala slutkläm kan förstås, endast om man betänker den uppenbara ovilja några prästmän på orten visat den framträngande arbetarrörelsen. Så här långt efteråt är det lätt - alltför lätt - att göra sig lustig över dylika utslag av radikalismens barnsjukdomar. Intressant är dock att se, hur starkt prästfientligheten satt kvar lokalt inom arbetarorganisationerna ännu vid denna tid...¹⁹⁴

I början verkar det som att bibliotekariesysslan skiftade ganska mycket mellan olika personer. Efter ett tag kom en mera stadig bibliotekarie i form av skraddaren Gunnar Borg. Biblioteket hade hela tiden knappa ekonomiska resurser att röra sig med och det verkar som att det förekom en hel del slarv med pengar, i det att förseningsavgifter inte betalades och att bibliotekarien helt enkelt var för snäll. Gunnar Borg och hans gärning som bibliotekarie beskrevs så här av Bengt Forsberg:

Allt tyder på, att denna syssla av honom sköts med både energi och gott omdöme, de stigande utlåningssiffrorna tyder därpå, men ett aldrig så osjälviskt biblioteksarbete kan bli otacksamt belönat. Bibliotekarien redovisar efter allt att döma nominella låneavgifter för kassören och medger samtidigt betalningsanstånd åt slarviga låntagare. Resultatet blir bara ett: bibliotekarien ställes i årsredogörelserna till ansvar för bristande indrivning. Under åtskilliga år tillhör posten "oredovisade av G. Borg" ett stående inslag i revisorernas berättelse, medan man först i berättelsen av den 28 mars 1920 tager till storsläggan."¹⁹⁵

Man skulle alltså se till att driva in Borgs skulder med kraftfulla åtgärder. Hur det gick med den saken vet jag tyvärr inte. Detta var dock inte de enda ekonomiska problemen. Låntagarnas slarv lyftes också fram. Enskilda personer betalade inte sina förseningsavgifter och 1917 verkade revisorerna ha tröttnat rejält på detta. De skrev då att:

En hel del låntagare slarva kolossalt med de böcker de låna, de inneha böckerna i årtal och lämna igen dem utan att erlægga avgifter. På detta sätt har föreningen omkring 60 kr. i utestående fordringar. För att bringa någon ordning i det kolossala slarv som låntagare tillåta sig föreslå vi det årsmötet ville besluta att de slarviga låntagarna uppföras på en lista som anslås i Folkets hus.¹⁹⁶

Detta kan låta som en grym metod, men med tanke på de knappa resurserna biblioteket hade att röra sig med, är den trots det förståelig. Om namnen verkligen sattes upp förtäljer dock inte Forsbergs redogörelse.

¹⁹³ Ibid., s. 3 f

¹⁹⁴ Ibid., s. 5

¹⁹⁵ Ibid., s. 5 f

¹⁹⁶ Ibid., s. 6. Citatet är taget från Arbetarbibliotekets revisorers berättelse 1917

En annan bibliotekarie under tiotalet var möbelsnickaren John Lönnblom, som tjänstgjorde under krigsåren. Utlåningsciffrorna sjönk, i varje fall de senare åren, under första världskriget. Enligt Bengt Forsbergs teori berodde detta till stor del på att penningvärdet försämrades och priset på böcker ökade till följd därav. Biblioteket hade inte råd att satsa de ökade resurser som skulle behövas på bokinköp, vilket ledde till att bokurvalet blev otillräckligt och utlånen därmed stagnerade. När Värnamos kommunala bibliotek startade sin verksamhet i början av tjugotalet, innebar det att Arbetarbiblioteket fick en konkurrent som det ur ekonomisk synpunkt hade svårt att tävla emot. Folkbiblioteket hade både statliga och kommunala anslag och förmedlade utlånen gratis. Arbetarbiblioteket kunde, trots försök, inte motverka den neråtgående trenden med försämrade utlåningsstatistik. Arbetarrörelsen skulle istället fortsätta sin biblioteksverksamhet genom ABF. En tid fanns både Arbetarbiblioteket och ett ABF-bibliotek i Värnamo, men det var endast under en övergångsperiod. Den 17 mars 1926 lades Arbetarbiblioteket ner. Böckerna lämnades till byggnadsföreningen *Framtiden*, för att den 31 maj samma år överlämnas till ABF:s bibliotek.¹⁹⁷

7.2 ABF-biblioteket

Inom de studiecirklar som var anslutna till ABF från 1918, samlades böcker som köpts in i studiesyfte. Dessa böcker kom så småningom att slås samman och bilda *ABF-biblioteket nr. 294*. Som tidigare nämnts övertog ABF-biblioteket böckerna från det nedlagda Arbetarbiblioteket 1926. Detta år tillträdde också Oscar Carlström sin mångåriga tjänst som ABF:s bibliotekarie.¹⁹⁸

Bengt Forsberg menar att de båda biblioteken kompletterade varandra på ett bra sätt:

De vänder sig till olika publik och kämpar på var sin front för bokintresset. Med de motsättningar, som rådde inom staden, måste deras existens var för sig anses motiverad. Skulle någon skillnad på de båda biblioteken anges, är det den, att ABF-biblioteket från början fick en anknytning till studiearbetet, något som folkbiblioteket närmast kom att sakna.¹⁹⁹

Under många år fanns det ett missnöje gentemot stadens styre från ABF:s sida. ABF-biblioteket kände sig ekonomiskt förfördelat och detta påpekades gång på gång för stadsfullmäktige och drätselkammaren. Även i samband med sammanslagningen av biblioteken, kände sig ABF missgynnad i förhållande till stadsbiblioteket.

7.2.1 Lokaler, öppettider och bibliotekarier

Från början fanns biblioteket i Folkets Hus vid Verkstadsgatan, i utkanten av Värnamo. Då byggnaden såldes till Filadelfiaförsamlingen 1926, flyttade biblioteket in i centralt belägna lokaler, i Konsums fastighet vid Brunnsgratan. Denna lokal var cirka 25-30 kvadratmeter stor och bestod antagligen endast av ett rum. Uppgifterna jag funnit om lokalen är knapphändiga.²⁰⁰ Vid grundandet av ABF:s Lokala Bildningsutskott 1918, står Emil Svensson, som även vid denna tid var ordförande i det verkställande utskottet, antecknad som bibliotekarie.²⁰¹ Under en tid skall också en man vid namn Ragnar Träff, ha innehaft bibliotekarietjänsten.²⁰² År 1926 utsågs så Oskar Carlström till bibliotekarie.²⁰³ Han kom att spela en viktig roll för ABF-biblioteket och även för biblioteksverksamheten i Värnamo i stort under en lång rad av år. Han var ABF:s bibliotekarie ända fram till sammanslagningen med

¹⁹⁷ Forsberg 1960, s. 8 f

¹⁹⁸ Ibid., s. 9

¹⁹⁹ Ibid., s. 9

²⁰⁰ Johansson 2001, s. 36

²⁰¹ Årsrapport ABF:s Lokala Bildningsutskott i Värnamo, nr. 294, 5/6 1918

²⁰² Forsberg 1960, s. 9

²⁰³ Verksamhetsberättelse för Värnamo Lokala Bildningsråds verksamhet, 1/5 1925-30/4 1926

Stadsbiblioteket 1955. Därefter tjänstgjorde han som II:e bibliotekarie där fram till sin pensionering.

Ganska snart hördes klagomål på lokalen vid Brunnsgatan. I redogörelsen för 1931:års verksamhet talades det om "den så kallade bibliotekslokalen", vilken sågs som både opraktisk och för liten, vilket medförde svårigheter både för bibliotekariens arbete och för låntagarna. Det fanns inget studiehem eller läsrum för biblioteket och för studiecirkel. Det anmärktes på att Värnamo var den enda större orten i Jönköpings län som inte hade något studiehem och det framhölls att de anslutna organisationerna måste se till att det bereddes möjligheter därtill, om det skulle vara möjligt att ta emot studieintresserade ungdomar. Att det saknades läsrum innebar att biblioteket inte kunde vara lika trivsamt som om ett sådant inrättades. Det fanns också en ekonomisk aspekt i det hela. Biblioteket skulle nämligen ha rätt till större anslag om ett sådant inrättades.²⁰⁴ Det var med andra ord tilläggsbidrag I man syftade på.

Öppettiderna utökades under årens lopp successivt. Första uppgiften jag hittat gäller för år 1931. Då var öppettiderna onsdagar mellan klockan 19.00 och 20.00, samt under vinterhalvåret även på söndagar mellan klockan 12.00 och 13.00. Tre år senare, 1934, hade tiderna ökat något och var då onsdagar klockan 18.00 till 20.00 och söndagar klockan 12.00 till 13.00. Det finns ingen uppgift om det endast var söndagsöppet under vintern då.²⁰⁵

Under 1935 löstes, om än för en kort tid, den platsbrist som biblioteket under flera år upplevt. Ansökan om att få hyra en källarlokal i stadens nybyggda polishus lämnades in till drätselkontoret. Efter förhandlingar med folkbiblioteket och drätselkammaren kom man fram till att det inte var lämpligt att ABF och Folkbiblioteket befanns i samma byggnad. Senare föll också förslaget på att drätselkammaren meddelade att det på grund av fukt inte var möjligt att hyra lokal i polishusets källare. Därför beslöts på halvårsmötet att ABF-biblioteket istället skulle hyra en lokal med läsrum på Mosslegatan 2. Det bör ha inneburit att man beviljades tilläggsbidrag I, för läsrum med handboksamling och vägledning, men jag har inte hittat information om detta. Verksamhetsberättelsen talar i alla fall om att flytten innebar att man fick ljusa och för cirkelmöten väl lämpade lokaler och att låntagarna uttryckte sin uppskattning över det nya biblioteket. Flytten gav också möjlighet att utöka bibliotekets öppettider rejält. Det var nu öppet onsdagar och fredagar mellan kl. 18.00 och 20.00 samt söndagar kl. 10.00 och 12.00.²⁰⁶ Redan året därpå hade det dock visat sig att även dessa lokaler var för knapphändiga. I förhållande till att Värnamo då hade länets största ABF-bibliotek, såväl bestånds- som besöksmässigt, ansåg man att lokalfrågan fortfarande inte var löst på ett tillfredsställande sätt. Speciellt påpekades det att läsrummet var för litet för att ge besökarna tillfredsställande utrymme.²⁰⁷

Lokalproblemen fick sin lösning 1938. Den första november detta år flyttade biblioteket, tillsammans med lokalavdelningen, in i en fastighet vid Centralplan. Det var biblioteket som stod för hyreskontraktet. Lokalerna omfattade sammanlagt tre rum. I samband med flytten utökades också öppettiderna till fyra eftermiddagar/kvällar per vecka, vilket 1939 ökades till fem. I och med att det fanns läsrum och att bibliotekets öppettider nu var tillräckliga, erhöles högre statsbidrag i form av tilläggsbidrag I. Man ansåg att dessa lokaler skulle täcka

²⁰⁴ Verksamhetsberättelse för ABF:s Lokalavdelning arbetsåret 1931 - 1932 samt för ABF:s Studiecirkelbibliotek år 1931

²⁰⁵ Verksamhetsberättelser för ABF:s Lokalavdelning och Studiecirkelbibliotek i Värnamo, respektive år

²⁰⁶ Verksamhetsberättelse för ABF:s Lokalavdelning arbetsåret 1935-1936, samt för ABF:s Studiecirkelbibliotek 1935

²⁰⁷ Verksamhetsberättelse för ABF:s Lokalavdelning arbetsåret 1936-1937, samt för ABF:s Studiecirkelbibliotek 1936

bibliotekets behov för lång tid framöver, men att utrymmet för studieverksamheten skulle vara för litet, om det fortsatte att utvecklas på samma sätt som det gjort på senare tid. Studieintresset hade ökat stadigt 1938. Under november månad 1939 inspekterade bibliotekskonsulent Bengt Hjelmqvist lokalen och verksamheten. Hjelmqvist förordade att Folkbiblioteket snarast skulle flytta in sin verksamhet i ABF-bibliotekets lokaler. Sådan centralisering hade redan skett på många orter och skulle endast vara fördelaktig för verksamheten, bland annat ur ekonomisk synpunkt. ABF var positivt till en sådan sammanförning, men om det skulle ske måste man först hitta andra lokaler för studiecirkelnas verksamhet och det innebar svårigheter.²⁰⁸ Då lokalfrågan för studiecirkelnas löstes, beslutade ABF att en sammanförning, vilket hade förordats av så väl bibliotekskonsulenten och länets centralbibliotekarie som av ABF:s studieledare, skulle ske. Även styrelsen för Folkbiblioteket var enhälligt positiv till en centralisering och beslutade att denna skulle ske den 1 januari 1941.²⁰⁹

ABF-biblioteket fick under 1940-talet två stycken filialer. Den första var belägen i Nederby och inrättades 1942. Den andra tillkom 1947 och låg i Hörle. Båda dessa orter låg strax utanför staden och tillhörde före 1947 Värnamo landskommun. Trots detta verkar det som att Nederby räknades som en filial till Värnamo ABF-bibliotek redan före sammanslagningen av de båda kommunerna. Hörle var, och är ännu, en industriort, med Hörle Tråd som det stora företaget, medan Nederby, som namnet anger, är en by, där många livnärde sig av jordbruk.

7.2.2 Bokbestånd och utlåning

Både ABF-bibliotekets utlåningsstatistik och uppgifterna om bokbeståndet är knapphändiga. Det finns många luckor och för de allra flesta åren finns ingen uppdelning i fack- respektive skönlitteratur. Därför har jag valt bort en sådan uppdelning helt i nedanstående tabell. Barnböckerna har heller ingen egen kategori utan är inkluderade med vuxenlitteraturen.

Från början fanns det ytterst få böcker i biblioteket och det framgår klart att det endast bestod av den litteratur som hade använts i studieverksamheten. Under verksamhetsåret 1 maj 1925 - 30 april 1926 ökade Bildningsrådet sitt bibliotek från 42 till 317 band. Detta skedde till övervägande delen, 238 band, genom egna inköp. Resterande 37 förvärvades genom cirkelnas landstingsanslag, statsanslag och gåvor.²¹⁰ Bokbeståndet växte år från år och 1935 hade Värnamo det största och mest utnyttjade ABF-biblioteket i Jönköpings län. Det hade under en tioårsperiod genomgått en stor utveckling, från att ha varit det minsta ABF biblioteket till att nu vara det största. Enligt verksamhetsberättelsen för detta år berodde utvecklingen ytterst på det gedigna arbete styrelsen lade ner, vilket resulterade i att biblioteket bestod av ett allsidigt och gott urval av böcker, vilka väl motsvarade studieintresserade invånares behov.

ABF-biblioteket är under en period beståndsmässigt lika stort, eller till och med något större, än Stadsbiblioteket. I verksamhetsberättelsen för år 1947 påpekas att ABF-biblioteket är det största i Värnamo både vad gäller bestånd och filialer. När det gäller filialerna var det verkligen störst, eftersom Stadsbiblioteket inte hade någon filial vid denna tid. Däremot skiljer det ytterst lite beståndsmässigt: ABF-biblioteket bestod av 5 127 band, mot Stadsbibliotekets 5 110.²¹¹ Detta var första året ABF-biblioteket var störst i detta hänseende

²⁰⁸ Verksamhetsberättelse för ABF:s lokalavdelning arbetsåren 1938-1939 och 1939-1940, samt för ABF:s Studiecirkelbibliotek 1938 och 1939; Årsredogörelse för Värnamo Stadsbibliotek, 1941

²⁰⁹ Biblioteksstyrelsen för Värnamo Stads Folkbibliotek, protokoll 20/11 1940

²¹⁰ Verksamhetsberättelse för Värnamo Lokala Bildningsråds arbete, 1 maj 1925 - 30 april 1926

²¹¹ Verksamhetsberättelse för ABF:s lokalavdelning arbetsåret 1947-48, samt för ABF-biblioteket 1947; Årsberättelse Värnamo Stadsbibliotek 1947

och som synes var skillnaden ytterst marginell. Trots detta noterades det i verksamhetsberättelsen. Det tycker jag tyder på att ABF-biblioteket kände ett visst behov av att hävda sig gentemot Stadsbiblioteket, även om samarbetet dem emellan verkar ha varit gott.

Tabell 7
Bokbestånd Värnamo ABF-bibliotek

År	Totalt bokbestånd	Därav i handboksamlingen
30/4 1924	28	
1/5 1925	42	
30/4 1926	317	
1931	951	
1934	1 705	
1936	1 936	
1938	2 204	278
1940	2 581	331
1942	3 198	349
1944	3 938	
1946	4 611	
1947	5 127	
1948	5 502	
30/4 1952	7 041	

Källa: Verksamhetsberättelse för ABF:s lokalavdelning, samt ABF:s Studiecirkelbibliotek, respektive år

Före 1931 har jag inte funnit någon utlåningsstatistik för ABF-biblioteket alls och även för 1932 och 1933 fattas detta. Från och med 1941 förde ABF- och Stadsbiblioteket gemensam utlåningsstatistik. Se uppgifter under Stadsbiblioteket, kapitel 9.6.

Tabell 8
Utlåningsstatistik Värnamo ABF-bibliotek

År	Facklitteratur	Skönlitteratur	Totalt antal utlån	Antal låntagare
1931	604	1 008	1 612	230
1934	1 415	3 061	4 476	
1936	1 241	3 523	5 071	504
1938	1 325		4 706	490
1940	1 475		5 890	606

Källa: Verksamhetsberättelse för ABF:s lokalavdelning, samt ABF:s Studiecirkelbibliotek, respektive år

7.2.3 Finansiering

Det har inte varit möjligt för mig att få en riktigt klar bild över hur finansieringen av ABF-biblioteket såg ut, beroende på att jag inte har lyckats hitta alla årsberättelser och ännu färre revisionsberättelser, i Folkrorelsernas arkiv i Jönköping. Vad gäller bidragen från Värnamo stad, finns det dock inga luckor, eftersom jag har funnit dessa i stadsfullmäktiges och drätselkammarens protokoll.

År 1926 beslutade landstinget i Jönköpings län att anslå 15 kronor till varje studiecirkel i länet. Anslaget varierade under åren och var något år nere i tio kronor per cirkel. I början av 1950-talet låg bidraget på 40 kronor per cirkel. Under många år utgick det endast i form av bokanslag, men 1943 beslutades att det kunde betalas ut kontant och på så sätt användas till annat än böcker.²¹² Första gången landstingsanslag delades ut till ABF i Värnamo, för verksamhetsåret 1925/26, fanns det fyra studiecirkel och därmed var anslaget 60 kronor.²¹³

Första gången ABF-biblioteket ansökte om stadsbidrag för sin verksamhet var för år 1928. Detta skedde genom en motion inlämnad av stadsfullmäktige Folke Gustafsson. Ärendet togs upp till diskussion i fullmäktige den 4 januari 1928. Drätselkammaren hade dessförinnan avstyrkt motionen, med motiveringen att Värnamo stad hade ett folkbibliotek. ABF:s bibliotek beviljades heller inget bidrag, då voteringen i fullmäktige utföll med 14 röster för drätselkammarens förslag mot sju för motionärens.²¹⁴

Stadsfullmäktige utsåg, efter motion från ABF:s sida, folkskollärare Carl Wendeberg till revisor för ABF:s bibliotek gällande räkenskaperna för tiden 1/5-31/12 1929.²¹⁵ När ABF:s bibliotek därefter ånyo ansökte om bidrag från staden, den 15 november 1930, ledde det fram till det första stadsanslaget. 150 kr beviljades för år 1931. Det var dock långt ifrån vad ABF hade begärt. I en lång och utförlig ansökan till drätselkammaren och stadsfullmäktige framhöll ABF att deras bibliotek borde jämföras ekonomiskt med folkbiblioteket. Som skäl för detta angavs att:

A.B.F-s bibliotek i Värnamo bildades redan år 1908 och var sålunda det första allmänna och fria bibliotek på platsen. Ända till 1918 ekonomiserades biblioteket av föreningar och enskilda. 1918 bildades bibliotekets första studiecirkel och samma år erhöles det första statsanslaget. Då nu frågan om anslag till biblioteksverksamheten ska behandlas anse vi att platsens mångåriga A.B.F-bibliotek bör komma i åtanke och erhålla anslag av staden för sin verksamhet. Biblioteket har ju trots sin 22-åriga verksamhet icke förut erhållit något anslag från staden, det kan därför inte anses förhastat om saken nu allvarligt upptages till prövning.²¹⁶

I ansökan framhölls den nya biblioteksförfattningen, utfärdad genom Kungliga kungörelsen den 24 januari 1930, vilken jämställt folkbibliotek och studiecirkelbibliotek. ABF-bibliotekets dubbla uppgifter lyftes fram: det skulle både stödja studiecirkelklarna och det enskilda läsandet och lärandet. I ansökan uttrycktes missnöje gentemot stadens engagemang i ABF och det räknades upp hur stora bidrag andra städer givit: "Andra platsers myndigheter har sedan flera år visat större intresse för A.B.F-s studiearbete än vad myndigheterna i Värnamo gjort...Det är att märka att dessa siffror ange anslag som erhöles före den nu antagna nya biblioteksförfattningen".²¹⁷ Denna ansökan ledde alltså fram till att ABF-biblioteket för första gången fick stöd från Värnamo stad för år 1931. Drätselkontoret ansåg att ärendet skulle bordläggas tills nya expeditiionslokaler för staden hade byggts. Stadsfullmäktige menade dock att möjligheterna att lösa lokalfrågan var goda och beviljade anslag. Det rörde sig dock endast om 150 kr, alltså långt ifrån de 950 kr som folkbiblioteket erhöles samma år.²¹⁸

Summan höjdes rejält redan året därpå. ABF-biblioteket ansökte om 500 kronor i bidrag från staden för år 1932. Stadsfullmäktige beviljade 400 kr sedan detta förslag från Harald Jocknick

²¹² Johansson 1953, s. 11

²¹³ Verksamhetsberättelse, Värnamo Lokala Bildningsråd, 1/5 1925-30/4 1926

²¹⁴ Värnamo stad, Stadsfullmäktiges protokoll 1928, A1:7 4/1 1928

²¹⁵ Värnamo stad, Stadsfullmäktiges protokoll 1930, A1:9, 21/2 1930

²¹⁶ Ibid., 18/12 1930, bilaga

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Värnamo stad, Stadsfullmäktiges protokoll 1930, A1:9, 18/12 1930

segrat med 20 röster mot fyra, vilka stödde drätselkammarens förslag på 300 kr.²¹⁹ ABF:s verksamhetsberättelse för 1931 uttrycktes en förhoppning om att ABF biblioteket så småningom skall jämföras med Folkbiblioteket vad gäller ekonomiska anslag från staden.²²⁰ Beloppet för 1933 var 500 kronor. År efter år under 1930-talet lämnade ABF in skrivelser till stadsfullmäktige om att ekonomiskt jämföras med det kommunala biblioteket. Första året detta beviljades var för 1938, sedan stadsfullmäktige den 17/12 1937, beslutat att liksom för det kommunala biblioteket anslå 950 kronor.²²¹ Under ett antal år var de båda biblioteken sedan ekonomiskt jämförda beträffande kommunala bidrag. Längre fram i tiden beviljades ABF-biblioteket till och med högre anslag än Stadsbiblioteket gjorde. Detta skedde första gången för 1947, då ABF-bibliotekets anslag var 2 650 kronor mot Stadsbibliotekets 2 500 kronor. År 1949 var beloppen 3 200 kronor mot 3 000 kronor. ABF-bibliotekets högre kommunala anslag skulle dock även täcka filialerna i Nederby och Hörle, vilka 1949 var 400 kronor per filialbibliotek. De sista åren före sammanslagningen låg ABF-bibliotekens kommunala bidrag på sammanlagt 5 000 kronor.²²²

Redan 1931 förekom gemensamma styrelsemöten med de övriga stadsunderstödda biblioteken i Värnamo, men i övrigt var samarbetet med andra folkbildningsorganisationer ringa.²²³ Jag får intryck av att samarbetet med stadens övriga bibliotek intensifierades under de därpå närmast följande åren. 1934 talas det om ett gott samarbete med övriga bibliotek på orten och under 1934 utsåg staden en representant till ABF:s biblioteksstyrelse. Detta var folkskollärare Carl Skaar, mångårig bibliotekarie vid Värnamo Stads Folkbibliotek, vilket 1941 bytte namn till Värnamo Stadsbibliotek.²²⁴

8. IOGT-logen 2994 Lagans Ros bibliotek

IOGT-logen *Lagans Ros* drev bibliotek under flera decennier. Uppgifterna om när verksamheten startade går isär. Vissa källor, bland annat redogörelsen för *Lagans Ros* studiecirkelbibliotek 1917-1918, berättar att den kom igång 1911. Andra, såsom redogörelsen för år 1932, att det skedde redan 1909. Kanske var det så att beslut om att inrätta ett bibliotek togs 1909, men att utlåningsverksamheten inte kom igång förrän 1911. Förteckning över låntagare finns i varje fall från och med 1911. Uppgifterna rörande biblioteket är ganska knapphändiga, betydligt mera information finns som rör ABF-biblioteket. Detta gör att det är svårt att få en helhetsbild över verksamheten. Det framgår dock klart att det var ett litet bibliotek och att det inte påverkade biblioteksutvecklingen i Värnamo i alls samma utsträckning som ABF- och det kommunala biblioteket gjorde. Den första årsredogörelsen gällande biblioteket jag har funnit är från 1917-1918.

²¹⁹ Värnamo stad, Stadsfullmäktiges protokoll 1931, A:10, 18/12 1931

²²⁰ Verksamhetsberättelse för ABF:s Lokalavdelning arbetsåret 1931-1932, samt för ABF:s Studiecirkelbibliotek 1931

²²¹ Värnamo stad, Stadsfullmäktiges protokoll 1937, A1:16, 17/12 1937

²²² Värnamo stad, Stadsfullmäktiges protokoll angående anslag till ABF:s biblioteksverksamhet, respektive år; Årsredogörelser för Värnamo Stadsbibliotek, respektive år

²²³ Verksamhetsberättelse för ABF:s Lokalavdelning arbetsåret 1931-1932 samt för ABF:s studiecirkelbibliotek år 1931

²²⁴ Verksamhetsberättelse för ABF:s Lokalavdelning arbetsåret 1934-1935 samt för ABF:s Studiecirkelbibliotek år 1934

Det är logiskt att biblioteksverksamheten kom igång runt 1910, eftersom logen nådde en topp, med som mest 142 medlemmar, åren före första världskrigets utbrott.²²⁵ Logen var inne i ett framgångsskede vid denna tid.

Bibliotekets lokal bestod av ett rum och var beläget i IOGT-logens ordenshus vid Parkgatan. Under de första åren jag har funnit redogörelser för, tjänstgjorde skomakare Henning Öhrn som bibliotekarie. Det var samme man som väckte motionen om att Värnamo skulle inrätta ett kommunalt bibliotek, år 1919. 1929 hette bibliotekarien Gullan Toll och 1930 Gullan Olsson. Det är möjligt att detta är samma person, men att hon har bytt efternamn i samband med giftermål.²²⁶ Från och med 1931 och fram till den sista årsredogörelse jag funnit, 1943, fungerar poleraren och gummiarbetaren Einar Andersson som bibliotekarie.²²⁷

Biblioteket var till för skolungdomar och vuxna. Det fanns, i varje fall från och med 1930-talet, åldersgräns för rätt till hemlån från biblioteket. 1930 var åldersgränsen satt till 12 år. Den höjdes senare till 15 år, vilken gräns gällde bland annat 1937 till 1939, innan den åter sänktes till 12 år 1940.²²⁸ Under ett antal år hade också IOGT:s ungdomsloge *Svensk godtemplarungdom* (SGU) *Unga Tankar* ett bibliotek. Det var beläget i samma lokal som och hade gemensam bibliotekarie med *Lagans Ros* bibliotek.²²⁹ Från och med 1936 finns inga uppgifter om *Unga Tankars* bibliotek, men ända fram till 1943, som är det sista året jag har hittat redogörelser för *Lagans Ros* bibliotek, anges det att biblioteket hade en underavdelning i form av en ungdomsavdelning.²³⁰

Öppettiderna varierade under årens lopp. De första åren jag har redogörelser fån, var det öppet endast en timme per vecka, på söndagskvällar mellan kl. 19.00 och 20.00. Senare utökades öppettiderna till mellan två och fyra timmar per vecka, under en eller två kvällar. De år det var öppet två kvällar, rörde det sig om antingen måndag och torsdag, eller torsdag och söndag. Dessutom var under ett antal år ungdomsavdelningen öppen ett par timmar per vecka.²³¹

8.1 Utlån och låntagare

Under årens lopp följer bibliotekets utlånings- och låntagarstatistik antalet medlemmar i logen *Lagans Ros*. Jag har inte hittat någon statistik över låntagare och utlån de första åren efter det att biblioteksverksamheten startade. Kanske är det så att biblioteket låg nere, eller i varje fall förde en ganska obetydlig tillvaro, under första världskriget, då logen i helhet var inne i en period av låg tillslutning.

I den första årsredogörelsen, 1917 - 1918, finns 100 utlån och 26 låntagare registrerade. Därpå följande redogörelser härrör från 1920 – 1921 och 1922. I dessa redovisas ännu färre utlån och låntagare. Efter 1922 har jag inte hittat någon statistik alls förrän för år 1929. På grund av denna avsaknad, samt det faktum att logen i sin helhet var inne i en period av lågkonjunktur efter folkomröstningen om alkoholförbud, anar jag att biblioteksverksamheten kan ha legat nere under några års tid. Därefter finns statistik för varje år fram till 1943. Från och med 1931

²²⁵ Logen Lagans Ros. Historik för tiden den 20/1 1902 – 20/1 1927, i IOGT-NTO Logen 2994 Lagans Ros, Värnamo. Ämnesordnade handlingar 1905-1972

²²⁶ Redogörelser för logen Lagans Ros studiecirkelbibliotek, åren 1917/18, 1920/21, 1922, 1929 och 1930

²²⁷ Redogörelser för logen Lagans Ros studiecirkelbibliotek, 1931-1943

²²⁸ Redogörelse för logen Lagans Ros studiecirkelbibliotek, åren 1930 och 1937-1940

²²⁹ Redogörelse för logen Lagans Ros studiecirkelbibliotek, 1931-1935

²³⁰ Redogörelse för logen Lagans Ros studiecirkelbibliotek, 1936-1943

²³¹ Redogörelse för logen Lagans Ros studiecirkelbibliotek, 1917/18-1943

är utlåningsstatistiken för barn och vuxna skilda åt. Från detta år är också statistiken för vuxna uppdelad i fack- och skönlitteratur. Förutom 1931, då det lånades ut hela 270 stycken facklitterära böcker, men endast 56 stycken skönlitterära²³², övervägde antalet utlånade skönlitterära böcker starkt gentemot facklitteraturen. Bibliotekets storhetstid utlåningsmässigt var från 1931 till 1936 och nådde sin kulmen år 1934, då det lånades ut 504 band. Det är naturligt att utlåningen nådde sin topp under dessa år, eftersom verksamheten i övrigt var livlig och medlemstalet i logen som högst under samma tidsperiod. Efter 1936 sjönk antalet utlån nästan varje år och var 1943 endast 148 stycken. Efter detta år har jag inte lyckats hitta någon statistik alls. Därför vet jag inte hur länge biblioteksverksamheten var igång. År 1955 överlämnades biblioteket till Stadsbiblioteket, men det är inte säkert att låneverksamheten var igång ända till dess.

Tabell 9
Utlåningsstatistik IOGT-biblioteket Lagans Ros

År	Vuxen	Barn	Sammanlagt
1917/18			100
1920/21			25
1922			45
1929			286
1930			130
1931	326	22	348
1932	333	110	443
1933	330	49	379
1934	360	144	504
1935	257	182	439
1936	234	139	373
1937	176	87	263
1938	197	97	294
1939	157	85	242
1940	127	54	181
1941	122	56	178
1942	115	36	151
1943	115	33	148

Källa: Redogörelser för logen Lagans Ros studiecirkelbibliotek, respektive år

²³² Redogörelse för logen Lagans Ros studiecirkelbibliotek, 1931

8.2 Bokbestånd

Av nedanstående tabell framgår att antalet böcker i biblioteket steg kontinuerligt under årens lopp, men att bokbeståndet trots detta hela tiden var starkt begränsat.

Tabell 10
Bokbestånd IOGT-biblioteket Lagans Ros

<u>År:</u>	1917/18	1922	1930	1935	1940	1943
<u>Antal band:</u>	190	215	243	343	501	523

Källa: Redogörelser för logen Lagans Ros studiecirkelbibliotek, respektive år

Vad som hände under de följande åren vet jag inte, men 1956 och 1957 införlivades böcker från logens bibliotek med Stadsbiblioteket. Det rörde sig om sammanlagt 315 band, fördelade på 229 stycken 1956 och 86 stycken 1957.²³³

8.3 Finansiering

IOGT-biblioteket *Lagans Ros* fick efter vad jag kan förstå aldrig några anslag från Värnamo stad. Det är märkligt eftersom det från och med 1931 fanns en representant från staden med i revisionen av biblioteket.²³⁴ Det verkar som att staden granskade räkenskaperna varje år framöver, precis som de gjorde med ABF:s bibliotek. I Stadsfullmäktiges protokoll finns för varje år noga antecknat vilka föreningar med mera, som fått anslag från staden, men jag har ingenstans sett någon uppgift om att Lagans Ros skulle ha fått det. Det verkar som att IOGT överhuvudtaget inte fick några kommunala bidrag under den tid jag berör i min uppsats, med undantag av S.G.U:s lokalavdelning, som i varje fall under de senare åren fick anslag. Jag har heller inte sett några ansökningar om anslag eller några avslag på sådana.

Statsanslag utgick i regel, men det rörde sig inte om några större summor. Eftersom det inte fanns något läsrum, kunde biblioteket inte få tilläggsanslag I. Det är också högst sannolikt att tilläggsanslag II aldrig betalades ut, eftersom jag inte har hittat några ansökningar om detta eller några uppgifter om att tjänstgörande bibliotekarie gått någon utbildning, som skulle berättiga detta anslag.

Nedanstående tabell över ekonomiska anslag till biblioteket visar att bidragens storlek varierade kraftigt från år till år. Jag vet inte om det beror på att utbetalningarna verkligen såg ut på detta sätt, eller att bidragen för året inte hade betalats ut när årsredovisningen sammanställdes och att de därför slogs samman med nästkommande år.

²³³ Värnamo Stadsbibliotek, Årsberättelser 1956 och 1957

²³⁴ Värnamo stad, Stadsfullmäktiges protokoll, 1931, A1:10, 19/1 1931

Tabell 11
Ekonomiska anslag i kronor IOGT-biblioteket Lagans Ros

År	Statsunder- stöd	Landsting	Storloge	Distrikts- och kretsloge	Grundloge
1917/18	14,80				
1922	12,50			10,00	10,00
1929	10,50	15,00		5,00	
1933	173,34	45,00	5,00	12,75	69,19
1936	21,00	20,00	10,00	7,75	78,00
1940	100,00	30,00	5,00	12,75	5,00
1942	43,20			2,75	

Källa: Redogörelser för logen Lagans Ros studiecirkelbibliotek, respektive år

9. Värnamo stads folkbibliotek/Värnamo Stadsbibliotek

9.1 Nöjesskatt införs i Värnamo

Kungliga Majestätets förordning den 30 maj 1919 gav kommuner rätt att belägga vissa offentliga nöjesarrangemang med skatt. J. O. Hagstrand och Carl Fredricsson fick uppdraget att utreda om sådan skatt skulle införas i Värnamo. I en till kommunalnämnden inkommen handling, daterad 2 september 1919, ansåg de att så borde ske och att detta skulle träda i kraft den 1 oktober 1919. För att ha möjlighet att kontrollera att skatt verkligen betalades in, hänvisade de till en kunglig kungörelse av den 16 juli 1919. De ansåg att Värnamo borde studera hur andra samhällen, vilka hade infört nöjesskatt, utarbetade bestämmelser gällande denna, för att på så sätt etablera regler som passade för Värnamos del. Utredningsgruppen beräknade att omkring 4 000 kronor per år borde tillfalla köpingen till följd av nöjesskattens införande. Skatten skulle komma från biografier, teatrar, Folkets Park samt andra nöjestillställningar, till exempel marknader och cirkus.

Eftersom nöjesskatten till stor del beräknades komma att betalas av människor som inte tillhörde de ekonomiskt starkare i samhället, ansåg utredningsgruppen att en del av de pengar som skatten gav, skulle användas på sätt som särskilt gynnade dessa människor och samtidigt skulle komma samhället i stort tillgodo. Gruppen föreslog därför att delar av nöjesskatten borde användas till att inrätta läsestuga och bibliotek, samt till att försköna köpingen.²³⁵

Vid möte den 2 september 1919 beslöt Kommunalnämnden att hemställa hos Kommunalfullmäktige om att nöjesskatt skulle införas och att inkomsterna därav skulle användas i enlighet med utredningsgruppens förslag. Kommunalnämnden var dock inte enig i frågan. Av de åtta närvarande vid mötet reserverade sig tre mot förslaget, nämligen C. E. Andersson, G. Ny och O. F. Carlsson. Av de fem som var för förslaget återfanns de två som utrett frågan, det vill säga Carl Fredricsson och J. O. Hagstrand.²³⁶ Carl Fredricsson var, som tidigare nämnts, rektor och J.O. Hagstrand var folkskollärare.²³⁷ Ärendet behandlades i Kommunalfullmäktige den 15 september 1919. Efter votering, enligt premisserna att fullmäktige skulle avslå förslaget om nejösterna skulle komma att överväga, beslutades att

²³⁵ Värnamo köping, Kommunalnämnden, inkomna handlingar 1918-1920, E1:5, 2 september 1919

²³⁶ Värnamo köping, Kommunalnämndens protokoll 1918-1920, A1:5, 2 september 1919

²³⁷ Hagstrand 1945, s. 34

nöjesskatt skulle införas, eftersom voteringen utföll med 13 ja- emot 10 nej-röster. Beslut togs att nöjesskatten skulle träda i kraft den 21 nästkommande oktober och att intäkterna av denna i första hand skulle användas till läsestuga och bibliotek och till att försköna köpingen. En ledamot reserverade sig emot beslutet, nämligen F. O. Träff.²³⁸

9.2 Beslut om inrättande av ett avgiftsfritt kommunalt folkbibliotek

Den socialdemokratiska kommunalfullmäktigeledamoten Henning Örn var den man som tog initiativet till att ett kommunalt folkbibliotek inrättades i Värnamo. I en skrivelse som behandlades av Kommunalnämnden den 3 november 1919, föreslog han att nämnden skulle anhålla hos Kommunalfullmäktige om att ett folkbibliotek inrättades och att detta skulle finansieras med hjälp av nöjesskatten. Detta förslag tillstyrktes enhälligt av kommunalnämnden.²³⁹

Henning Örn skrev en lång och detaljerad motion till kommunalfullmäktige, om vikten av att ett modernt och välförsett bibliotek och ett läsrum etablerades i Värnamo och framhöll att det var kännbart att ett sådant fattades. Han lyfte fram den inrättade nöjesskatten som utmärkt för att finansiera detta, utan att på annat sätt behöva belasta "Köpingens förut stora stat".²⁴⁰ Örn menade att bibliotek och läsrum var viktiga i uppfostringshänseende och för att höja nöjeslivets kvalitet. Vid denna tidpunkt hade precis åttatimmars arbetsdag införts i Sverige och han ansåg att det var samhällets plikt att se till att det kroppsarbetande folket gavs möjligheter att utnyttja den ökade fritiden till bildning och högre nöjen än biobesök och kortspel.

Örn verkar ha satt sig ordentligt in i frågan och han gjorde upp en utförlig budget för hur mycket pengar som skulle satsas av stadens medel. Han tänkte sig att biblioteket skulle vara beläget i en sal i kommunalhuset, vilken användes som skolsal, men som efter nybyggnaden för folkskolan snart skulle komma att bli ledig. På det sättet skulle det inte bli några andra lokalkostnader än värme, ljus och städning. Utlåningen beräknade han kunna komma igång först 1921 och därför skulle det inte bli några löpande kostnader för 1920. Han ville att staden skulle satsa 3 100 kronor för år 1920. Av dessa skulle 1 500 kr användas till en billig men solid inredning. Resterande 1 600 kr skulle användas för bokinköp. För att biblioteket skulle bli populärt redan från början, menade Örn att det var viktigt att bokbeståndet inte var för litet. Det skulle vara både mångsidigt och välförsett. Referensavdelningen skulle vara ganska stor och innehålla de viktigare uppslagsböckerna.²⁴¹

När biblioteksverksamheten kommit igång räknade Örn med att det skulle innebära en årlig kostnad på 2 000 kr för staden. Av dessa pengar skulle 400 kr gå till inköp av böcker och 500 kr till tidningar och tidskrifter. Bibliotekariens lön beräknade han till 600 kr per år. Lägre kunde den inte sättas med tanke på att biblioteket enligt honom borde hållas öppet minst 12 timmar per vecka, förutom under sommartid, då detta kunde minskas ner. Resterande 500 kr skulle gå till värme, ljus, städning, kontorsmaterial samt oförutsedda utgifter.

Örn föreslog att en biblioteksstyrelse skulle tillsättas för organiseringen av biblioteket. Styrelsen skulle upprätta reglemente som sedan skulle godkännas av fullmäktige. Styrelsen

²³⁸ Värnamo köping, Kommunalfullmäktiges protokoll 1919-1920, A1:1, 15 september 1919

²³⁹ Värnamo köping, Kommunalnämndens protokoll 1918-1920, A1:5, 3 november 1919

²⁴⁰ Värnamo köping, Kommunalfullmäktige, inkomna handlingar 1919-1920, E1:2, 3 november 1919

²⁴¹ Ibid.

skulle sedan ha överinseende över bibliotekets verksamhet och bokinköp, tillsätta bibliotekarie, söka statsbidrag med mera.²⁴²

Ärendet togs upp i kommunalfullmäktige den 24 november 1919. På förslaget om att inrätta folkbibliotek och att för år 1920 satsa 3 100 kr av de intäkter staden fick via nöjesskatten yrkades dels bifall och dels att beslutet skulle skjutas upp. Votering begärdes och genomfördes enligt premissen att två tredjedelar skulle rösta ja för att fullmäktige skulle bifalla motionen. Då resultatet blev 11 jaröster mot 11 nejröster, beslutade fullmäktige att uppskjuta frågan. Henning Öhrn samt fullmäktiges sekreterare, Carl Fredricsson, reserverade sig mot detta beslut.²⁴³ Frågan togs åter upp till behandling vid kommunalfullmäktiges sammanträde den 19 januari 1920. Både bifall och avslag yrkades vid överläggningen. Öhrn föreslog då istället att fullmäktige tills vidare skulle anslå 500 kr till ett bibliotek. Ordförande ansåg det andra förslaget vara antaget, men votering krävdes av herr Härenstam.²⁴⁴ Två bröder Härenstam, Alfred och August, satt i fullmäktige runt 1920. De var båda möbelhandlare och tillhörde de konservativa. En borgerlig ledamot ska under debatten ha rest sig upp och sagt: "Köpingen behöver betala sina växlar och inte slänga pengarna på så onyttiga ting som bibliotek".²⁴⁵ Omröstningen resulterade dock i 23 röster för och ingen emot, varför beslut fattades att anslå 500 kr till inrättande av bibliotek. Ett par stycken ledamöter verkar ha lagt ned sina röster. En biblioteksstyrelse om fem personer samt tre suppleanter tillsattes. Till ordinarie ledamöter utsågs Carl Fredricsson, Henning Öhrn, J.O. Hagstrand, A Engström och E Björkman.²⁴⁶ Biblioteksstyrelsen utarbetade omgående ett förslag till stadgar för biblioteket. Dessa godkändes av kommunalstyrelsen redan den 26 januari 1920, alltså endast en vecka efter att beslutet att inrätta ett bibliotek hade tagits.

Eftersom Värnamo blev stad 1920 ersattes kommunalfullmäktige av det nyvalda stadsfullmäktige, vilket höll sitt första sammanträde den 3 januari 1921.²⁴⁷ Under detta möte valdes en ny biblioteksstyrelse. Den bestod av Henning Öhrn, J.O. Hagstrand, Wilhelm Emanuelsson, Axel Engström och Carl Skaar.²⁴⁸ Det första protokollet från biblioteksstyrelsen jag har funnit är daterat 10 februari 1921. Vid detta sammanträde valdes rektor Wilhelm Emanuelsson till styrelsens ordförande och folkskollärare Carl Skaar till sekreterare och bibliotekarie.²⁴⁹

9.3 Lokaler och öppettider

Biblioteket öppnades för utlåning 1922. Det var då beläget i kommunalrummet i sockenstugan, vilket ägdes av Värnamo stad. Lokalen användes inte enbart som bibliotek, utan där hölls även sammanträden, stämmor och uppborrdsmöten. Liksom Henning Öhrn hade föreslagit, upplät staden lokalen kostnadsfritt. Dessutom var värmen och belysningen också fri, så biblioteket behövde inte lägga ut några pengar för lokalen.²⁵⁰ Där fanns verksamheten kvar i många år. Lokalen bestod endast av ett rum och blev med tiden för liten och opraktisk för sin verksamhet. I biblioteket fanns visserligen bord och sittplatser så att det gick att sitta och läsa på stället, men eftersom det inte fanns något läsrum kunde biblioteket inte få tilläggsunderstöd I, då detta infördes i och med 1930-års biblioteks författning. Öppettiderna

²⁴² Ibid.

²⁴³ Värnamo köping, Kommunalfullmäktiges protokoll 1919-1920, A1:1, 24/11 1919

²⁴⁴ Värnamo köping, Kommunalfullmäktiges protokoll, 1919-1929, A1:1, 19/1 1920

²⁴⁵ Svensson 1953, s. 67

²⁴⁶ Värnamo köping, Kommunalfullmäktiges protokoll 1919-1920, A1:1, 19/1 1920

²⁴⁷ Hagstrand 1945, s. 34

²⁴⁸ Värnamo stad, Stadsfullmäktiges protokoll 1921, A1:2, 3/1 1921

²⁴⁹ Biblioteksstyrelsen, protokoll, 10/2 1921

²⁵⁰ Redogörelse för Värnamo Stads folkbibliotek 1922

var från det att verksamheten kom igång och ända fram till biblioteket fick nya lokaler 1941, helgfria tisdagar och fredagar klockan 18.00 till 20.00.²⁵¹

Vid gemensamma möten med representanter från de olika biblioteken i Värnamo, diskuterades lokalfrågan under flera år under senare halvan av trettioalet. Detta tyder på att det relativt tidigt fanns en tanke om att sammanföra biblioteken till gemensamma lokaler.²⁵² Då biblioteksstyrelsen för folkbiblioteket träffades i november 1939 diskuterades frågan. Då det framgick att intresse för detta fanns, utsåg styrelsen bibliotekarie Carl Skaar och Yngve Wahlgren att tillsammans med representanter från ABF-bibliotekets styrelse utarbeta förslag till en centralisering.²⁵³ Ett år senare avgjordes frågan. Carl Skaar menade att det var nödvändigt att biblioteket fick mera ändamålsenliga lokaler för sin verksamhet än de som nu fanns. Eftersom ABF hade beslutat att flytta sin studieverksamhet till andra lokaler, skulle deras bibliotek vid Centralplan uteslutande användas för biblioteksverksamhet. ABF hade beslutat ställa sig positiva till att de båda biblioteken fördes samman. Såväl länets centralbibliotekarie, som den statliga bibliotekskonsulent som besökt Värnamo, förordade en sammanföring, som i ett senare skede eventuellt kunde leda till en sammanslagning av biblioteken. Då ABF-biblioteket var centralt beläget och Skaar menade att deras lokaler var ändamålsenliga och tillräckligt stora för att hysa båda biblioteken, förordade han att folkbiblioteket skulle flytta sina lokaler dit. Så blev också fallet, då biblioteksstyrelsen var enig i sitt beslut att sammanföra Värnamo stads folkbibliotek och ABF-biblioteket från den förste januari 1941.²⁵⁴

De nya lokalerna vid Centralplan, vilka även dessa ägdes av Värnamo stad, användes endast för biblioteksverksamhet. De bestod av tre rum, varav ett lärum med handboksamling och två rum som användes för utlåningsverksamheten. Lärummet, vilket var avsett för vuxna, var 16 kvm stort och där fanns 14 stycken sittplatser. Ännu ett rum hade samma storlek, medan den stora utlåningshallen var 54 kvm. Tack vare flytten till dessa lokaler kunde biblioteket nu beviljas tilläggsunderstöd II, för vilket krävdes lärum med handboksamling och vägledning. Ansvar för denna vägledning delades mellan Carl Skaar och ABF:s bibliotekarie Oscar Carlström. I samband med flytten utökades öppettiderna ganska rejält och var nu måndag till fredag mellan klockan 18.00 och 20.00. Lärummet hade samma öppettider som övriga biblioteket. Att döma av årsredogörelser för Stadsbiblioteket, uppskattade allmänheten att biblioteken nu befann sig i samma lokaler.²⁵⁵ I 1942 års redogörelse skrev Carl Skaar följande:

Stadsbiblioteket och ABF:s bibliotek nr. 294 äro sammanförda i samma lokal med böckerna uppställda på de gemensamma hyllorna och från låntagarnas synpunkt verka båda biblioteken som ett. Samarbetet har gått utmärkt.²⁵⁶

Åtgärden verkar alltså ha varit lyckad, dels ur låntagarnas synvinkel, men även för bibliotekarierna. Samarbetet vållade av det material jag fått fram inte några problem, utan verkar endast ha varit positivt.

I lokalerna vid Centralplan fanns båda biblioteken kvar fram till det att de slogs samman 1955 och efter det som ett gemensamt bibliotek till år 1960, då biblioteket flyttades till det då nybyggda *Folkets hus*.

²⁵¹ Redogörelser för Värnamo Stads folkbibliotek, 1920- och 1930-talen

²⁵² Redogörelser för Värnamo Stads folkbibliotek, 1930-talets senare hälft

²⁵³ Biblioteksstyrelsens protokoll, 14/11 1939

²⁵⁴ Biblioteksstyrelsens protokoll, 20/11 1940

²⁵⁵ Redogörelse för Värnamo Stadsbibliotek 1941; Ansökan om stöd för handboksamling och lärum

²⁵⁶ Redogörelse för Värnamo Stadsbibliotek 1942

År 1957 beslutade biblioteksstyrelsen att i en skrivelse till stadsfullmäktige framföra sin önskan om att få ansöka om att hyra lokaler i det planerade Folkets Hus.²⁵⁷ Den 27 februari 1958 togs skrivelsen upp i stadsfullmäktige och biblioteksstyrelsen gavs då tillstånd att lämna en ansökan till Föreningen Folkets Hus & Park u.p.a. om att få hyra lokaler i Folkets Hus. En sådan ansökan lämnades också in under året.²⁵⁸ Året därpå löstes lokalfrågan genom att Föreningen Folkets Hus & Park beviljade Stadsbiblioteket att hyra lokaler i Folkets Hus och att detta tillstyrktes av stadsfullmäktige. Firma Karl Mathsson i Värnamo fick uppdraget att inreda biblioteket.²⁵⁹ Den 9 mars 1960 öppnade Stadsbiblioteket för allmänheten i det nybyggda Folkets Hus. Den nya lokalen var på cirka 335 kvm, alltså flera gånger större än den gamla. I biblioteket fanns utlåningsavdelning, barn- och ungdomsavdelning, läsesal, två kontor, kapprum och toaletter. Dessutom fanns det ett närmagasin där. Ett större magasin hade man i Folkets hus källarvåning.

Biblioteket var inrett av arkitekten Bruno Mathsson, genom Firma Karl Mathsson. Det hade öppna ytor, vilka endast avgränsades genom bokhyllor, specialkonstruerade av Bruno Mathsson. Även i övrigt bar inredningen till stor del Mathssons stämpel, till exempel vad gäller stolar och bord. Enligt årsberättelsen 1960 var det ett modernt bibliotek. Det uppskattades av besökarna och av biblioteksfolk och arkitekter både i Sverige och våra grannländer.²⁶⁰ Även Bengt Hjelmqvist var förtjust i det nya biblioteket. Samma år det togs i bruk uttryckte han sig på följande sätt angående lokalerna: "...i Värnamo tjasas man - det är svårt att använda ett annat ord - av Bruno Mathssons inredningskonst"²⁶¹

I denna byggnad finns biblioteket kvar än idag. Det renoverades, ändrades och utvidgades senast i slutet av nittioalet och 1999 återinvigdes det i vad som idag heter *Kulturhuset Cupolen*. Nu är det utlåningshall i Folkets hus gamla danssal.

9.4 Ekonomi och finansiering

Stadsfullmäktige beviljade biblioteket ett anslag på 500 kr de två första åren, alltså 1920 och 1921. Från och med 1922, då utlåningen kom igång, höjdes anslaget till 1 100 kr per år.²⁶² Detta hölls konstant till och med 1928, med undantag av 1927, då 950 kr samt ett tilläggsanslag på 150 kr beviljades från staden. 950 kr var anslaget också för 1929. Det kommunala anslaget per person var 1922 endast 0,29 kronor och 1928 hade det sjunkit till 0,24 kronor.²⁶³ Som tidigare nämnts upplät staden dessutom fri lokal, belysning och värme. Statsanslag på 400 kr per år, att användas till inköp av inbundna böcker, beviljades direkt från grundandet 1920.²⁶⁴

Då möjligheterna till statsbidrag ändrades genom 1930-års folkbiblioteksutredning, sändes en ansökan till Kungliga skolöverstyrelsen, om att bidraget skulle höjas till 665 kr per år i grundbidrag.²⁶⁵ Det sökta beloppet beviljades, vilket innebar att statsbidraget för 1930 blev

²⁵⁷ Värnamo Stadsbibliotek, årsberättelse 1957

²⁵⁸ Värnamo Stadsbibliotek, årsberättelse 1958

²⁵⁹ Värnamo Stadsbibliotek, årsberättelse 1959

²⁶⁰ Värnamo Stadsbibliotek, årsberättelse 1960

²⁶¹ Hjelmqvist 1993, s. 99

²⁶² Redogörelser för Värnamo stads folkbibliotek, 1920-1922.

²⁶³ Biblioteksbladet, 1923 och 1929, Svenska Stadsbibliotek

²⁶⁴ Redogörelse för Värnamo stads folkbibliotek 1923-1929; Värnamo stad, Stadsfullmäktiges protokoll 1927, A1:6, 15/12 1927

²⁶⁵ Ansökan till Kungliga skolöverstyrelsen, gällande statsbidrag till Värnamo stads folkbibliotek, 12/3 1930

400 kr till inköp av inbundna böcker samt 265 kr i kontant stöd.²⁶⁶ Statsunderstödet låg sedan på ungefär samma belopp fram till och med 1937, för att sedan höjas till 950 kronor 1938. Anledningen till detta var att biblioteket detta år för första gången fick tilläggsbidrag II, vilket beviljades då bibliotekarien genomgått viss utbildning. Bibliotekarie Skaar deltog 1938 i en sådan bibliotekskurs i Stockholm, anordnad av Kungliga Skolöverstyrelsen.

Anslaget från Värnamo Stad var väldigt lågt under hela trettioalet. Faktum är att det ända fram till och med 1942 endast omfattade 950 kronor per år.²⁶⁷ Det motsvarar ett ortsbidrag på 0,20 kronor 1936 och 0,17 kronor per person 1942. Därefter höjdes det successivt under fyrtioalet och var 1949 uppe i 3 000 kronor och 1951 i 3 500 kronor. Med tanke på att folkmängden i staden hade stigit rejält i samband med införlivandet av Värnamo landskommun 1947, var ortsbidraget per person dock fortfarande väldigt lågt, 0,23 kronor för 1948 och 0,31 kronor för 1951.²⁶⁸ Eftersom Bengt Hjelmqvist år 1949 förordade att stadsbiblioteket skulle söka ett extra kommunalt bidrag för att utöka sin magra handboksamling, och fick detta, var det kommunala anslaget för 1950 ungefär 5 200 kronor.²⁶⁹

Under femtioalet skedde så en enorm utveckling av de kommunala bidragen i positiv riktning, till följd av tillsättandet av fackutbildad bibliotekarie den 1 juli 1953 och omorganisationen av biblioteksväsendet i staden. Det innebär att ortsbidraget för 1954 låg på 28 400 kronor, vilket motsvarar 2,37 kronor per invånare för år 1955.²⁷⁰

9.5 Bokbestånd

I den motion som Henning Öhrn skrev till kommunalfullmäktige i Värnamo Köping angående vikten av att inrätta ett kommunalt bibliotek i Värnamo, uttryckte han följande angående hur bokbeståndet borde se ut:

För att redan från början göra biblioteket populärt, bör bokförrådet, då det öppnas för utlånande och begagnande, ej vara för litet. Referensbiblioteket bör vara ganska omfångsrikt och innehålla viktigare uppslagsböcker. Utlåningsavdelningen bör vara både mångsidig och de olika avdelningarna väl försedda. Jag har tänkt mig att till första årets inköp borde anslås en summa av 2000 kronor, varvid 400 kronor erhålles av staten.²⁷¹

Detta var långt ifrån hur bibliotekets bestånd av böcker verkligen kom att se ut vid starten. Det fanns under många år inget referensbibliotek (handboksamling) och det anslogs inte 2 000 kronor till bokinköp första året. De verkliga siffrorna var 400 kronor i statsanslag samt 500 kronor i anslag från Värnamo Köping/Stad för år 1920 och samma summor för 1921.²⁷²

I årsredogörelserna gjordes ingen uppdelning i hur beståndet av böcker var fördelat efter fack- respektive skönlitteratur, eller efter barn- respektive vuxenböcker. Den enda litteratur som särskildes var den som tillhörde handboksamlingen och detta skedde först år 1941, då biblioteket flyttat till gemensamma lokaler med ABF-biblioteket. Det dröjde även därefter ett tiotal år innan man började satsa ordentligt på handboksamlingen från Stadsbibliotekets sida.

²⁶⁶ Redogörelse för Värnamo stads folkbibliotek 1930

²⁶⁷ Redogörelser för Värnamo Stads folkbibliotek/Värnamo Stadsbibliotek, respektive år

²⁶⁸ Redogörelser för Värnamo Stads folkbibliotek/Värnamo Stadsbibliotek, respektive år; Biblioteksbladet, Svenska stadsbibliotek, respektive år

²⁶⁹ Redogörelse för Värnamo Stadsbibliotek 1950

²⁷⁰ Biblioteksbladet, Svenska stadsbibliotek 1954

²⁷¹ Värnamo köping, Kommunalfullmäktige, inkomna handlingar 1919-1920, E1:2, 3 november 1919

²⁷² Redogörelser för Värnamo stads folkbibliotek, 1920 och 1921

Nedanstående tabell visar hur antalet böcker ökade under årens lopp. Att det trots detta fanns betydligt fler handböcker i biblioteket än vad som här anges, beror på att ABF-bibliotekets bestånd av handböcker var mycket större än Stadsbibliotekets var.²⁷³

Då Bengt Hjelmqvist besökte biblioteket 1949 uppmärksammande han bristen i handboksamlingen. Han föreslog att biblioteket skulle begära ett med 2 000 kronor förhöjt anslag från Värnamo stad för nästkommande år och att detta framförallt skulle användas till att utöka handboksamlingen. Biblioteksstyrelsen beslutade att följa detta förslag.²⁷⁴

Biblioteksstyrelsen var ansvarig för bokinköpen. I början gjorde styrelsens ordförande och bibliotekarie Skaar upp förslag till bokinköp, senare verkar denna uppgift nästan helt ha lagts över på bibliotekarien och endast godkänts av bibliotekets styrelse. I allmänhet godkändes förslagen utan, eller med smärre förändringar. Därutöver fick Skaar under en lång rad av år även köpa in ny litteratur och litteratur som realiserades.²⁷⁵

Tabell 12
Bokbestånd Värnamo Stads folkbibliotek/Värnamo Stadsbibliotek

År	Bestånd vid årets slut	Därav i handboksamlingen
1922	457	
1925	1022	
1928	1662	
1931	2163	
1934	2732	
1937	3195	
1941	3892	55
1944	4428	73
1949	5724	115
1950	6229	278
1952	6873	339

Källa: Årsredogörelser Värnamo stads folkbibliotek/Värnamo Stadsbibliotek

9.6 Utlåning

Under 1920-talet gjordes inga uppdelningar i olika kategorier vad gäller utlånade böcker. Siffrorna som visas i nedanstående tabell gäller alltså det totala antalet utlån respektive år. Dock var utlånen till övervägande del litteratur för vuxna, då det framgår av årsredogörelserna för dessa år att biblioteket huvudsakligen riktade sig till vuxna människor, även om någon åldersgräns för lån inte fanns.²⁷⁶

²⁷³ Redogörelser Värnamo Stads Folkbibliotek/ Värnamo Stadsbibliotek, respektive år

²⁷⁴ Biblioteksstyrelsens protokoll, 2/8 1949

²⁷⁵ Biblioteksstyrelsens protokoll

²⁷⁶ Redogörelser för Värnamo Stads Folkbibliotek, respektive år

Tabell 13
Antal utlån och låntagare några år under 1920-talet

År	Antal utlån	Antal låntagare
1922	4 153	465
1924	8 319	671
1926	7 789	562
1929	7 602	614

Källa: Årsredogörelser Värnamo stads folkbibliotek

År 1922 lånades det ut i genomsnitt 1,1 band per person vid det kommunala biblioteket. Denna siffra hade 1928 stigit till 1,9 band per person. Som framgår av tabellen hade antalet utlån ökat till det dubbla under bibliotekets tredje verksamhetsår, jämfört med det första året. Detta år, 1924, nådde utlånen en första topp, för att sedan sjunka något. Under åren 1930 till 1933 gjordes uppdelning i facklitteratur, skönlitteratur samt barn- och ungdomslitteratur. Det totala antalet utlån låg mellan 6 817 som lägst, 1932, och 7 479 som högst år 1933, alltså något lägre än under tjugotalets senare del. Av det totala antalet utlån utgjordes mellan 25 och 30 procent av facklitteratur. Antalet barn- och ungdomsböcker som lånades ut var lågt i förhållande till vuxenlitteraturen, men steg från 42 stycken år 1930 till 377 år 1933. Det är troligt att en del av förklaringen till att utlånen sjönk något under slutet av tjugotalet och början av trettioalet, är att ABF-biblioteket fick ett uppsving under dessa år.

Tabell 14
Utlåningsstatistik och antal låntagare vid Värnamo stads folkbibliotek

År	Antal utlån vuxen	Antal utlån barn	Totalt antal utlån	Antal låntagare vuxen	Antal låntagare barn	Totalt antal låntagare
1934	7 544	394	7 938	623	29	652
1936	6 468	421	6 889	597	34	631
1938	6 029	832	6 861	586	54	640
1940	5 933	1 718	7 651	581	73	654

Källa: Årsredogörelser Värnamo stads folkbibliotek

Från och med 1941, då Stadsbiblioteket flyttade till den lokal vid Centralplan, där ABF-biblioteket sedan ett par år tillbaka var beläget, räknades antalet utlån ihop med ABF-bibliotekets lån. Det finns ingen separat statistik över lånen vid Stadsbiblioteket.

Tabell 15
Gemensam utlåningsstatistik Värnamo Stadsbiblioteket och ABF-bibliotek

År	Antal utlån vuxen	Antal utlån barn	Totalt antal utlån	Antal låntagare vuxen	Antal låntagare barn	Totalt antal låntagare
1941	14 585	2 403	16 988	1 008	180	1 188
1943	14 296	1 868	16 164	1 158	194	1 352
1945	12 394	2 396	14 790	1 176	225	1 401
1947	11 684	3 355	15 039	1 344	284	1 628
1949	13 617	5 542	19 159	1 402	356	1 758
1951	15 610	7 628	23 238	1 253	473	1 726

Källa: Årsredogörelser Värnamo Stadsbibliotek

9.7 Bibliotekarier

Det var, som jag tagit upp i kapitlet om nationell biblioteksutveckling, vanligt att bibliotekarier arbetade utan ersättning. Så var aldrig fallet vid Värnamos kommunala bibliotek och jag har inte hittat något material som tyder på att det alls har förekommit någon diskussion kring detta. Henning Öhrns förslag till arvode i sin skrivelse till Kommunalfullmäktige 1919, angående vikten av att inrätta ett kommunalt bibliotek i Värnamo, var 600 kronor per år. Han tänkte sig att en lärarinna eller kontorist skulle vara villig att mot denna ersättning arbeta som bibliotekarie.²⁷⁷ Så hög kom dock inte ersättningen att bli. I gengäld kom biblioteket, som framgår av kapitlet om lokaler och öppettider, heller inte att ha så generösa öppettider som Öhrn hade förespråkade.

Det första av biblioteksstyrelsens protokoll som jag har hittat är daterat den 10/2 1921. Vid detta möte valdes folkskollärare Carl Skaar till bibliotekarie.²⁷⁸ Skaar var född 1882 och hade examen som skollärare. Han blev med tiden överlärare och hade bibliotekarietjänsten som extra arbete under en lång rad av år, även efter det att han pensionerats. Skaars lön var från och med bibliotekets öppnande 1922 och ända fram till och med 1937, 300 kronor per år.²⁷⁹ Han genomförde flera kurser i biblioteksutbildning. När biblioteket år 1938 första gången sökte tilläggsbidrag II från staten, redovisades följande biblioteksutbildningar för bibliotekarien: Bibliotekskurser i: Nässjö 1924, Stockholm 1938, samt för skolbibliotek i Göteborg 1935.²⁸⁰ Skaars arvode höjdes till 400 kronor 1938. Biblioteksstyrelsen motiverade höjningen på följande sätt:

Åt bibliotekarien, som under året deltagit i en av Kungl. Skolöverstyrelsen i Stockholm anordnad bibliotekskurs, omfattande dels föreläsningar med därtill anslutna praktiska övningar i katalogisering, klassifikation, kännedom om handböcker och bibliografier samt bokurval, dels föreläsningar behandlande övrigt biblioteksarbete, svensk bibliotekshistoria m.m., beviljades 100 kronor i arvodesförhöjning²⁸¹

Jag tolkar detta som att detta rörde sig om en vidareutbildning, en fortsättningskurs på den han deltog i 1924 i Nässjö.

²⁷⁷ Värnamo köping, Kommunalfullmäktige, inkomna handlingar 1919-1920, E1:2, 3 november 1919

²⁷⁸ Biblioteksstyrelsens protokoll, 10/2 1921

²⁷⁹ Redogörelser för Värnamo Stads folkbibliotek, respektive år

²⁸⁰ Ansökan om statsbidrag, tilläggsbidrag II, 23/9 1938

²⁸¹ Biblioteksstyrelsens protokoll, 14/11 1938

Efter flytten till gemensamma lokaler med ABF:s bibliotek, verkar det som att Skaar och ABF:s bibliotekarie Oscar Carlström delade på ansvaret att hålla biblioteken öppna, genom att alternera. Då bibliotekskonsulent Bengt Hjelmqvist inspekterade biblioteket 1949, ansåg han att Stads- och ABF-biblioteket borde slås samman så snart som möjligt och att de två bibliotekarierna skulle ersättas med en heltidstjänst med fullständig biblioteksutbildning.²⁸² Carl Skaar tjänstgjorde som bibliotekarie tills han fyllt 70 år, ända tills utbildad bibliotekarie anställdes 1953. Om tillsättandet av yrkesutbildad bibliotekarie och diskussionen som föregick detta, skriver jag i nästa kapitel (kapitel 10).

10. Sammanslagningen av biblioteken och tillsättandet av yrkesutbildad bibliotekarie

Stadsbiblioteket och ABF-biblioteket verkar ha haft ett nära och väl fungerande samarbete i deras gemensamma lokaler under 1940-talet. Det uttrycks i årsredogörelserna. Den första uppgiften jag har funnit om en definitiv sammanslagning av de båda biblioteken finns i Stadsbibliotekets årsredogörelse 1947. Där står det att: ”Förslag från Stads- och ABF-bibliotekarierna att sammanföra samtliga biblioteken har ännu ej gett resultat.”²⁸³ Det verkar alltså som att det ursprungliga initiativet till en sammanslagning kommer från bibliotekarierna. Från och med 1949 fördes det en livlig diskussion om en sammanslagning. Detta år besökte förste bibliotekskonsulenten, Bengt Hjelmqvist, Värnamo. I det brev han efter inspektionen av biblioteken skrev till Stadsbibliotekets styrelse, framförde han vilka åtgärder som borde vidtagas. Han skrev att det vanligtvis fanns heltidsanställda bibliotekarier i städer som var storleksmässigt jämförbara med Värnamo och betonade vikten av att de båda bibliotekarierna snarast ersattes med en heltidsanställd bibliotekarie, vilken skulle ha full biblioteksutbildning. Detta med tanke på den omfattning bibliotekens verksamhet hade och på de krav som ställdes angående detta, då nya bibliotekslokaler inrättades, vilket skulle planeras i Värnamo. Hjelmqvist menade också att praktiska skäl gjorde att ABF-biblioteket borde överlämnas till Stadsbiblioteket. Dessutom framhöll han att handbokssamlingen borde förnyas och utökas rejält. Stadsbibliotekets styrelse samtyckte enhälligt med Hjelmqvists skrivelse vad gäller sammanslagning av biblioteken och tillsättande av bibliotekarie och beslöt att hålla ett gemensamt möte med styrelserna för Stads- och ABF-biblioteket angående dessa ärenden.²⁸⁴

Ovan nämnda sammanträde hölls den 30/8 1949. Enligt protokollet diskuterades det livligt under mötet och framhölls av flera personer, den betydelse studiecirkelbiblioteken haft under årens lopp. Mötesdeltagarna var eniga om att bibliotekskonsulentens förslag till förändringar skulle följas, men mellan raderna kan jag läsa att det bland representanterna för ABF-biblioteket fanns en viss oro för att deras intressen skulle få stå tillbaka för Stadsbibliotekets.²⁸⁵ Vid biblioteksstyrelsernas gemensamma möte i januari 1950 redogjordes för ABF:s inställning i frågan. Då ”...upplyste Carlström att ABF:s halvårsmöte i biblioteksfrågan beslutat i överensstämmelse med biblioteksstyrelsernas beslut vid förra gemensamma sammanträdet.”²⁸⁶ Mötet beslutade att hemställa stadsfullmäktige att ”...tillsätta en kommitté med uppdrag att snarast utreda frågan om biblioteksverksamhetens i Värnamo snara omorganisation”.²⁸⁷

²⁸² Biblioteksstyrelsens protokoll, 2/8 1949

²⁸³ Redogörelse för Värnamo Stadsbibliotek 1947

²⁸⁴ Biblioteksstyrelsens protokoll, 2/8 1949

²⁸⁵ Värnamo Stad, Stadsfullmäktiges protokoll, första halvåret 1950, A1:29, 23/3 1950

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ Ibid

Den 23 mars 1950 beslutade stadsfullmäktige att tillsätta en kommitté enligt biblioteksstyrelsernas hemställan. Ett beredningsutskott fick uppdraget att föreslå vilka personer som borde ingå i denna. Under tiden för utredningen av det framtida biblioteksväsendet, fortsatte Carl Skaar och Oscar Carlström som bibliotekarier.²⁸⁸ Beredningsutskottets förslag till representanter i kommittén kom att bifallas och i denna invaldes Gustav Larsson, Bertil Lindberg, Åke Johansson, Evert Pettersson och Gustav Ström.²⁸⁹ ABF var missnöjt med sammansättningen av kommittén och det kan jag förstå. Det var nämligen ingen representant från ABF:s biblioteksstyrelse utsedd till kommittén. Däremot var Stadsbibliotekets styrelse representerad genom dess ordförande Gustav Larsson. ABF:s skrivelse till stadsfullmäktige om att få bli representerat, ändrade dock inte på sammansättningen. Stadsfullmäktige gick på utredningskommitténs linje, som endast innebar att respektive bibliotekarie skulle kallas till kommitténs möten.²⁹⁰

Det tog längre tid än förväntat att lösa centraliseringen på ett för alla parter tillfredsställande sätt. Det framgår tydligt att studieförbunden och i första hand ABF kände sig åsidosatta. I en insändare i Värnamotidningen den 25 januari 1951 anklagade ABF:s ordförande Jean Andersson utredningskommitténs ordförande Gustav Larsson för att försöka "...preparera oss ABF:are och allmänheten".²⁹¹ Detta ställde sig Andersson emot och framhöll att en kommunal utredning på ett opartiskt sätt skall utreda det den är tillsatt att utreda och inte försöka påverka allmänheten och beslutande myndigheter. Han skrev vidare att ABF:s lokalavdelning 1949 gick med på en förutsättningslös utredning av biblioteksfrågan. Ett möte med ABF hölls i början av januari månad 1951 och då redogjorde utredningskommitténs sekreterare Åke Johansson för kommitténs arbete och förslag till sammanslagning. Detta tilltalade inte ABF. Jean Andersson skrev: Av redogörelsen framgick att lokalfrågan inte hade lösts samt att sammanslagningen skulle medföra en merkostnad av omkring 70 öre per invånare i staden och detta är lågt räknat vid en jämförelse med andra städer, där liknande centralisering skett.²⁹² Han tyckte att det var viktigare att biblioteket fick en bra lokal med barnavdelning och lärum, än att lägga dyra pengar på yrkesutbildad personal. Tills vidare ansåg han att den personal som fanns var tillräcklig. ABF var dock inte enigt i frågan. Biblioteksstyrelsens ordförande, en man vid namn Borgling, stod på utredningskommitténs sida.²⁹³

Bibliotekskommitténs ordförande Gustav Larsson inlämnade en skrivelse till stadsfullmäktige 1951. Han skrev följande: "Kommittén har stött på vissa betänkligheter hos de bildningsorganisationer som bedriver egen biblioteksverksamhet. En av de viktigaste invändningarna mot centralisering gäller lokalfrågan, som anses otillfredsställande löst."²⁹⁴ Värnamo skulle få en ny samrealskola och kommittén anhöll om att stadsbiblioteket skulle flyttas till dess gamla lokaler, då de nya togs i bruk. Stadsfullmäktige remitterade frågan till drätselkammaren.²⁹⁵ Drygt ett år senare togs beslutet att stadsbiblioteket inte kunde disponera gamla realskolan. Drätselkammaren hade avstyrkt detta på grund av att skolan då användes för andra ändamål och stadsfullmäktige gick på denna linje.²⁹⁶

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Värnamo stad, Stadsfullmäktiges protokoll, första halvåret 1950, A1:29, 28/4 1950

²⁹⁰ Värnamo stad, Stadsfullmäktiges protokoll, första halvåret 1950, A1:29, 15/6 1950

²⁹¹ Värnamo Tidning, "ABF-ordföranden har ordet", 25/1 1951

²⁹² Ibid.

²⁹³ Ibid.

²⁹⁴ Värnamo stad, Stadsfullmäktiges protokoll, september – oktober 1952, A1:34, 26/9 1952

²⁹⁵ Ibid.

²⁹⁶ Värnamo stad, Stadsfullmäktiges protokoll, oktober-december 1953, A1:38, 28/10 1953

Den 10 januari 1953 inkom kommittén med resultatet av sin utredning om bibliotekens centralisering. Den föreslog följande åtgärder:

- Centralisering av biblioteken från den 1 januari 1954.
- Stadsbibliotekarietjänsten ledigförklaras från den 1 juli 1953, för sökande med utbildning från skolöverstyrelsens biblioteksskola eller därmed jämfällbar utbildning.
- På lämpligt sätt anställa övrig personal som behövs vid Stadsbiblioteket och dess filialer.
- Utse en biblioteksstyrelse på sju personer.²⁹⁷

Styrelsen för Stadsbiblioteket tillstyrkte enhälligt bibliotekskommitténs förslag och IOGT-logen Lagans Ros meddelade att de var villiga att överlämna sitt bibliotek till Stadsbiblioteket vid en centralisering. Styrelsen för ABF-biblioteket svarade att de ville avvakta beslutet tills de hållit sitt ordinarie årsmöte i maj 1953. Detta motiverades bland annat med att det gällde en så stor fråga att det borde avgöras på ett årsmöte. Återigen lyftes det också fram att det var viktigare att lösa lokalproblemen och att det var dyrbart att anställa en utbildad bibliotekarie. Ytterligare en motivering var att ABF:s bibliotek var av sådan omfattning att det inte utan vidare borde upphöra. Med anledning av detta skrev drätselkammaren: "Enär ABF:s definitiva svar kunde erhållas efter avdelningens ordinarie årsmöte i maj 1953 och då kommitterades förslag till lösning av frågan i ekonomiskt och administrativt hänseende byggde på att sammanslagning av berörda bibliotek komme till stånd – vilket enligt ABF:s remissvar icke kunde förutsättas givet – beslöt avdelningen föreslå dels återremiss till kommitterade...[dels att frågan]...skulle lösas provisoriskt inom ramen för nuvarande organisation intill dess möjlighet förelåg att slutgiltigt bedöma frågan...vilket ej kunde ske förrän efter maj 1953."²⁹⁸

Några personer i drätselkammaren hade dock, i varje fall delvis, reserverat sig emot kammarens beslut. Carl Skaar hade bestämt meddelat att han skulle sluta sin tjänst den 1/7 1953. Han var då 71 år gammal. Dessutom skulle en klass vid skolöverstyrelsens biblioteksskola avslutas den 1/4 och vid det tillfället, menade reservanterna att det skulle finnas flera välmeriterade sökande än vid ett senare tillfälle. Därför borde tjänsten annonseras ut, trots att ABF bett om uppskov med sitt beslut. Stadsfullmäktige beslutade efter livliga diskussioner och votering, att gå på reservanternas förslag. Voteringen utföll med 15 ja-röster, mot endast tre nej-röster, men så många som tio stycken valde att lägga ner sin röst.²⁹⁹ Diskussionen bandades och finns utskrivet i Stadsfullmäktiges protokoll. De som ville avvakta ABF:s svar menade att det var mest rättvist att invänta ABF:s svar och att ett beslut i förväg skulle förvärpa situationen. De som var för ett beslut redan före ABF hade avgivit sitt svar, framförde, liksom reservanterna i drätselkammaren, att detta var rätt tid att söka en bibliotekarie med tanke på bibliotekskursens avslutande den 1 april. Eftersom Skaar klart meddelat att han skulle sluta den första juli, skulle Stadsbiblioteket då hamna i en situation där man stod utan bibliotekarie, om inte frågan löstes. Att anställa en icke yrkesutbildad person skulle leda till att statsbidraget endast blev en femtedel av summan mot för en utbildad bibliotekarie. ABF skulle inte stå i den situationen att de var utan bibliotekarie, så för deras del var inte situationen lika akut. De flesta verkade också tro att ABF skulle ändra sig och rösta för sammanslagning och tillsättande av yrkesutbildad bibliotekarie. Det var trots allt ABF som från början hade kommit med förslaget till sammanslagningen.³⁰⁰

Tjänsten annonserades ut och man fick svar från fyra sökande, vilka alla bedömdes vara behöriga. Av dessa utsåg biblioteksstyrelsen enhälligt Stadsbibliotekarie, fil. Lic. Sten Borg,

²⁹⁷ Värnamo stad, Stadsfullmäktiges protokoll januari – april 1953, A1:36, 26/3 1953

²⁹⁸ Ibid.

²⁹⁹ Ibid.

³⁰⁰ Ibid.

Fagersta, till bibliotekarie.³⁰¹ ABF beslutade på årsmötet den 11 maj 1953 att inte överlämna biblioteket till Stadsbiblioteket. Omröstningen utföll med 35 röster för att behålla biblioteket mot 19 för ett överlämnande. I Värnamotidningen kunde man ett par dagar senare läsa att stödet för att behålla ABF-biblioteket hade ökat stort de senaste två åren och att ett överlämnande skulle innebära "...en nedrustning av ABF:s bildningsverksamhet". Vidare sades det i artikeln att: "Stadens befolkning vinner på att ha två olika bibliotekstyper med hänsyn till allmännyttan... Dessutom är inte lokalfrågorna ännu lösta för biblioteken"³⁰²

Det verkade i detta läge svårt att nå en sammanslagning och den nionde december 1953 lämnade utredningskommittén i en skrivelse till Stadsfullmäktige reglemente och stadgar för Stadsbiblioteket, samtidigt som den anhöll om entledigande från sitt uppdrag, vilket bifölls av Stadsfullmäktige. Förslaget till stadgar antogs med viss ändring.³⁰³

Trots att läget såg kärvt ut, kom biblioteksfrågan att få sin lösning inom en inte allt för lång tid. Den 30 mars 1955 beslutade nämligen ABF att man utan kostnad skulle lämna sitt bibliotek med filialerna i Hörle och Nederby till Stadsbiblioteket den första juli 1955. Bokbeståndet omfattade cirka 7 900 band och beräknades till ett värde av ungefär 100 000 kronor. Det fanns några villkor som var förenade med överlämnandet. Ett av dessa var att ABF skulle få behålla viss litteratur, vilken var särskilt viktig för verksamheten. Ett annat var att ABF:s bibliotekarie Oscar Carlström skulle få tjänstgöra som biträdande bibliotekarie vid Stadsbiblioteket mot skälig lön. Stadsbibliotekets styrelse och drätselkammaren yttrade sig positivt i frågan och föreslog stadsfullmäktige att besluta att ABF skulle få undanta viss litteratur för sin egen verksamhet och att Oscar Carlström mot en ersättning av minst 8 000 kronor per år skulle få tjänstgöra 42 timmar per vecka som biträdande bibliotekarie, samt att ABF:s lokalavdelning skulle få inflytande i bibliotekets styrelse. Stadsfullmäktige beslutade den 30 juni 1955 i enlighet med biblioteksstyrelsens och drätselkammarens förslag.³⁰⁴

Sten Borg stannade endast cirka två år som bibliotekarie i Värnamo, varför tjänsten annonserades ut på nytt på sensommaren 1955. Denna gång hade man endast fått en sökande då ansökningstiden gick ut. Det var Bengt Forsberg, som arbetade som förste assistentbibliotekarie vid Jönköpings Stadsbibliotek. Biblioteksstyrelsen var enig i beslutet att utse honom till ny bibliotekarie vid Värnamo Stadsbibliotek.³⁰⁵

År 1955 införlivades också IOGT-biblioteket med Stadsbiblioteket. Lagans Ros beslutade enhälligt att överlämna sitt bibliotek, omfattande cirka 500 band, kostnadsfritt. Även de med förbehållet att de skulle få behålla viss värdefull litteratur. Den 24 november 1955 beslutade stadsfullmäktige att Lagans Ros bibliotek skulle införlivas med stadsbiblioteket.³⁰⁶

³⁰¹ Biblioteksstyrelsen, Stadsbiblioteket, protokoll, 19/5 och 9/6 1953

³⁰² Värnamo Tidning, "ABF-biblioteket skall bestå, årsmötesbeslut", 13/5 1953

³⁰³ Värnamo Stad, Stadsfullmäktiges protokoll januari-maj 1954, A1:39, 26/2 1954

³⁰⁴ Värnamo stad, Stadsfullmäktiges protokoll maj-september 1955, A1:43, 30/6 1955

³⁰⁵ Biblioteksstyrelsen, Stadsbiblioteket, protokoll, 21/9 1955

³⁰⁶ Värnamo Stad, Stadsfullmäktiges protokoll november-december 1955, A1:45, 24/11 1955

11. Värnamos lokala biblioteksutveckling i förhållande till den nationella

11.1 Bibliotekens grundande

11.1.1 Arbetarbiblioteket

Värnamo ligger i en bygd där arbetarrörelsen hade svårt att slå igenom. Det dröjde till in på 1900-talet innan den började växa fram ordentligt. En viktig anledning till detta är sannolikt att frikyrkorörelsen hade ett av landets starkaste fästen här. En annan att det fanns mycket småindustrier i detta område, där ägare och några få anställda arbetade nära tillsammans. På det sättet kände alla varandra väl och det fanns inte så stora skillnader mellan ägare och arbetare. Runt sekelskiftet 1900 kom dock den mera storskaliga industrin i gång på allvar, den första stora fabriken var Värnamo Möbelfabrik som grundades 1891, och detta ledde till att det uppstod ett behov hos arbetarna att organisera sig. Som framgår av kapitlet om arbetarrörelsens tidiga år på det lokala planet, mötte denna till en början ganska hårt motstånd från de styrande i Värnamo. Att arbetarrörelsen kom sent till Värnamo och att den mötte motstånd, finns det ingen anledning att betvivla. Hur stort motståndet var, har dock varit svårt att få en objektiv bild av, eftersom uppgifterna om detta nästan uteslutande kommer från arbetarrörelsens egna minnesskrifter. Enligt Torsten Thurén gör det att källornas trovärdighet minskar. Minnesskrifterna är väldigt subjektiva i sin framtoning. De är alltså tendentiösa, vilket innebär att man kan misstänka att de ger en bild av verkligheten som är till fördel för dem själva. Dessutom har det förflutet lång tid från det att händelserna ägde rum tills de nedtecknades, vilket även det gör att de är mindre tillförlitliga, än de hade varit om de skrivits ned i nära anslutning till respektive händelse.

En stor del av de uppgifter jag har funnit om det arbetarbibliotek som inrättades 1908, kommer från ett föredrag hållet av Bengt Forsberg i samband med invigningen av det nya Stadsbiblioteket 1960. Han har använt protokoll och årsredogörelser från Värnamo Arbetarbiblioteksförning som underlag för detta föredrag, men tyvärr har jag inte lyckats få fram dessa primära källor. Det är alltså andrahandskällor jag har fått använda mig av. Detta gör att uppgifterna blir mindre tillförlitliga än de hade varit om jag hade haft tillgång till förstahandskällor.

Med biblioteket ville man "sprida god, lärorik och nyttig upplysning bland ortens befolkning".³⁰⁷ Dessa mål stämmer väl överens med arbetarbibliotekens målsättning på det nationella planet. Värnamo Arbetarbibliotek grundades, liksom många andra inom arbetarrörelsen, i en tid av stora förändringar. Demokratiseringsprocessen hade kommit i gång på allvar och för att arbetarna skulle kunna få inflytande i samhället, menade socialdemokraterna och arbetarrörelsen att det var av yttersta vikt att de skaffade sig kunskaper om hur samhället fungerade. Folkbildningen var central och i denna hade biblioteken en framträdande roll.

Det finns all anledning att ställa sig tveksam till Forsbergs tolkningar vad gäller hans sammankoppling av smutslitteraturen och ortens präster. Av vad som framgår i arbetarrörelsens lokala skrifter, fanns det visserligen ett motstånd emot denna från prästerskapets sida. Det är dock svårt att avgöra hur stort detta verkligen var, eftersom jag endast har uppgifter om detta från arbetarrörelsens eget håll och inte från prästerskapets sida.

³⁰⁷ Forsberg 1960, s. 4

Det är högst troligt att Forsbergs uttalande inte stämmer utan att han har tolkat uppgifterna på ett felaktigt sätt. Åren kring arbetarbibliotekets tillkomst präglades, som jag tagit upp i kapitlet *Kampen mot smutslitteraturen*, av kampanjer mot smutslitteratur av olika slag och i dessa var socialdemokraterna och främst dess ungdomsförbund starkt engagerat. Det var viktigt för dem att visa att de främjade bildning och kultur och att borgarnas bild av arbetarna som okunniga och fientligt inställda till kulturen inte var riktig. Detta gjordes bland annat genom bekämpandet av smutslitteraturen.

Det stod i arbetarbibliotekets stadgar att präster inte fick förekomma i den nämnd som skulle bedöma vad som var smutslitteratur eller ej. Det är sannolikt att detta berodde på att på att det fanns stor risk att prästerskapet skulle motsätta sig att biblioteket tillhandahöll socialistiska skrifter och liknande. Alltså litteratur som arbetarrörelsen ansåg var väldigt viktig. Forsbergs sammankopplande av smutslitteratur och präster är därmed sannolikt felaktig och beror säkerligen, i varje fall till stor del, på att han inte hade kunskap om den kampanj som drevs under åren kring grundandet av Värnamo Arbetarebibliotek 1909.

11.1.2 IOGT-biblioteket Lagans Ros

Precis som på så många andra ställen bildade IOGT:s lokalavdelning Lagans Ros ett bibliotek. Eftersom materialet angående detta är väldigt knapphändigt, är det svårt att göra någon riktig analys av hur grundandet av biblioteket såg ut och vad man hade för målsättning med detta. Antagligen följde målen för Logen Lagans Ros och dess bibliotek i stort sett IOGT:s nationella mål.

11.1.3 Värnamo Stads folkbibliotek

Vad gäller det kommunala biblioteket har jag använt mig nästan uteslutande av förstahandskällor. De har också i stor utsträckning nedtecknats i direkt anslutning till respektive händelse. Detta innebär, som Torsten Thurén tar upp i boken *Källkritik*, att källorna är betydligt mera tillförlitliga än andrahandskällor, eller än uppgifter som nedtecknats lång tid efter det att de ägt rum, skulle ha varit.

Jag har inte funnit några diskussioner kring inrättande av ett kommunalt finansierat bibliotek i Värnamo före år 1919. Att frågan kom upp just vid denna tid är logiskt. Beslut togs 1918 om att landskommuner som hade minst 1 500 invånare skulle överlåta beslutanderätten på vald kommunalfullmäktige. I och med den inkorporering som ägde rum 1919, berörde denna bestämmelse Värnamo köping. Därmed måste kommunpolitiken ha blivit mycket mera organiserad än den kan ha varit då beslutanderätten låg hos kommunalstämman. Detta bör med stor sannolikhet innebära att betydligt flera och skiftande typer av frågor än förut kom upp till diskussion.

Åren runt 1920 innebar en brytningstid såväl för Värnamo lokalt, som för Sverige på det nationella planet. Det demokratiska genombrottet med allmän och lika rösträtt, både kommunalt och nationellt drevs igenom. I denna process var det, särskilt för socialdemokraterna, viktigt att alla människor hade tillgång till kultur och bildning. Detta är ännu en anledning till att diskussionen om inrättandet av ett avgiftsfritt kommunalt bibliotek, ligger väl i tiden 1919.

Det känns logiskt att motionen om inrättandet av ett kommunalt bibliotek skrevs av en socialdemokrat. Det stämmer väl överens med socialdemokraternas bildnings- och kultursträvanden vid denna tid. Henning Öhrn, som var den som motionerade i frågan, var då socialdemokrat. Senare satt han i stadsfullmäktige som liberal ledamot, men jag tror inte att det betydde att han ändrade uppfattning om bibliotekets betydelse. Jag har fått uppfattningen

att liberalerna i Stadsfullmäktige i stor utsträckning var för biblioteksverksamheten. Till exempel var J.O. Hagstrand, mångårig stadskamrer och stadsfullmäktigeledamot för liberalerna, under lång tid medlem i styrelsen för det kommunala biblioteket. Han utredde även, tillsammans med rektor Carl Fredricsson, frågan om införande av nöjesskatt och han hade uppfattningen att man för den inkommande skatten borde inrätta ett kommunalt bibliotek. Jag är inte säker på Carl Fredricssons partitillhörighet, men jag har fått intryck av att också han var liberal, eller möjligen till och med konservativ. Även Fredricsson var ledamot i den kommunala biblioteksstyrelsen. Det verkar alltså som att liberalerna och socialdemokraterna var eniga om värdet av ett kommunalt bibliotek. Vid denna tid bestod regeringen av en koalition av liberaler och socialdemokrater och det var denna som drev igenom det demokratiska genombrottet. Dessa partier hade alltså på nationell nivå, i varje fall till stora delar, en liknande politisk målsättning då. Därför känns det naturligt att de på det lokala planet i Värnamo gemensamt drev biblioteksfrågan, med de bildningssträvanden som var förbundna med denna.

Trots detta stämmer syftet med att inrätta ett kommunalt folkbibliotek ganska väl med den målsättning Joacim Hansson lyfter fram i *Om folkbibliotekens ideologiska identitet – En diskursanalys*, vilken i stor utsträckning var av konservativ karaktär. Både utredningen om införandet av nöjesskatt i Värnamo och Henning Öhrns motion om att inrätta ett kommunalt bibliotek, tyder på det. Utredningen om nöjesskatt anser att denna skatt bör komma samhället i stort till godo. Öhrn framhöll biblioteken som viktiga i uppfostringshänseende. De skulle ge arbetarklassen möjlighet till bildning och tillgång till nyttigare nöjen än biobesök och kortspel. Jag tycker mig se både socialdemokratiska och liberala, men även konservativa, synpunkter i debatten av grundandet av ett kommunalt bibliotek. Folkbildningen var viktig, liksom den var för arbetarbiblioteket och säkerligen också för IOGT:s bibliotek. Detta stämmer också väl överens med Mats Myrsteners konstaterande i *På väg mot ett stadsbibliotek – Folkbiblioteksväsendets framväxt i Stockholm t o m 1927*, att alla de olika bibliotek som slogs samman till Stockholms Stadsbibliotek hade folkuppfostran och social kontroll som syfte.

11.2 Bibliotekens kommunala bidrag

11.2.1 ABF-biblioteket

Från början fick ABF-biblioteket, liksom arbetar- och IOGT-biblioteket, inga kommunala bidrag överhuvudtaget. Den första ansökan till stadsfullmäktige om bidrag gällde för år 1928. Motiveringen till att det blev avslag på ansökan denna gång, var att det redan fanns ett kommunalt bibliotek i Värnamo. ABF var taktiskt innan nästa ansökan om kommunalt bidrag lämnades in. Först inlämnades en skrivelse till stadsfullmäktige, där staden uppmanades att utse en revisor för ABF-biblioteket. Detta skedde också och strax därpå ansökte ABF åter om kommunalt bidrag och fick då sin ansökan beviljad, även om anslaget blev mycket lägre än det sökta beloppet. Stadsfullmäktige kunde dock inte helt neka ABF denna gång, med tanke på att staden nu hade insyn i ABF:s finanser.

ABF ville bli ekonomiskt jämställt med det kommunala biblioteket vad gäller anslag från staden och detta påpekades flera gånger för stadsfullmäktige. Det beviljades dock först för år 1938. Att det skedde just då, kan ses mot bakgrund av att socialdemokraterna fick majoritet i Stadsfullmäktige just 1938. Det känns naturligt att socialdemokraterna, som säkerligen i hög grad var medlemmar i ABF, var beredda att satsa större ekonomiska medel på detta bibliotek, än det tidigare borgerliga styret hade varit. Dock hade inte socialdemokraterna övertagit makten då beslutet fattades i december 1937, men eftersom valet till stadsfullmäktige måste

ha skett före dess och resultatet av detta varit känt, anser jag trots allt att det är sannolikt att detta påverkade beslutet.

Några år i slutet av 1940- och början av 1950-talet var ABF-bibliotekets kommunala anslag något högre än Stadsbibliotekets. Att det var på detta sätt finner jag logiskt, eftersom ABF:s biblioteksverksamhet vid denna tid var mera omfattande än Stadsbibliotekets var. Det hade då två filialer, medan Stadsbiblioteket inte hade någon.

11.2.2 IOGT-biblioteket Lagans Ros

IOGT-biblioteket Lagans Ros fick, efter vad jag kan utröna, som jag tagit upp i resultatdelen av uppsatsen, aldrig några kommunala anslag. Detta är märkligt med tanke på att bibliotekets ekonomi under många år granskades av en representant från staden. Det verkar helt enkelt som att man aldrig sökte något bidrag från kommunen. Det anser jag att de borde ha fått, om de sökt. Inte minst med tanke på att *Svenska Landsbygdens Studieförbund* (SLS) hade ett bibliotek i en liten by utanför staden och att detta fick stadsbidrag för sin verksamhet, bland annat 200 kronor för år 1954. De noggranna räkenskaper IOGT-biblioteket förde, där alla bidrag från olika instanser finns redovisade, tyder även de på att Lagans Ros bibliotek aldrig fick, eller sökte, bidrag från Värnamo stad. Det verkar inte heller som att logen i stort erhöll några kommunala anslag för sitt arbete i övrigt, med undantag för ungdomslogen SGU. Jämfört med hur det såg ut i Sverige i stort verkar detta ovanligt. IOGT-biblioteken fick i regel kommunala bidrag och det var inom IOGT som studiecirkelverksamheten först växte fram. IOGT var föregångare inom området. Studiecirkelbiblioteken inom frikyrkorörelsen valde däremot att inte söka offentliga bidrag, på grund av att detta var förenat med kontroll av deras biblioteksverksamhet och det ville de inte ha. Detta argument verkar inte alls ha funnits inom nykterhetsrörelsen. Anledningen till att Lagans Ros bibliotek inte sökte kommunalt bidrag skulle möjligen kunna vara att bibliotekets verksamhet var så ringa, att man bedömde att man ekonomiskt kunde överleva på statsbidrag och anslag från IOGT:s instanser på nationell, distrikts- och lokal nivå.

11.2.3 Kommunala biblioteket

Då Värnamo stads folkbibliotek grundades 1920, var det inga stora resurser som satsades på verksamheten. Initiativet till biblioteket kom från socialdemokratiskt håll. Skomakarmästare Henning Öhrn skrev en lång och utförlig motion, där han framhöll vikten av att inrätta ett kommunalt bibliotek. Hans ursprungliga förslag om att avsätta 3 100 kronor till detta, gick inte igenom. När han kom med sitt nya förslag, som omfattade bidrag på endast 500 kronor för första året, var det inga svårigheter att få igenom förslaget. Alla fullmäktigeledamöter utom en, vilken lade ner sin röst, var för det.

Det kommunala bidraget som utgick till Folkbiblioteket/Stadsbiblioteket var länge mycket lågt, mellan 0,2 och 0,3 kronor per person och år. Jämfört med riksgenomsnittet var dessa summor betydligt lägre. Rimligtvis beror detta till stor del på att det tog lång tid innan Socialdemokraterna fick majoritet i Stadsfullmäktige. Detta skedde först 1938 och det var ganska sent för att vara en stad. Många städer var socialdemokratiskt styrda långt tidigare. Även efter 1938 tog det ett antal år innan några större ekonomiska satsningar gjordes på biblioteket. Det var först under 1950-talet som detta skedde. Det är mycket sannolikt att bibliotekskonsulent Bengt Hjelmqvists inspektion av ABF- och Stadsbiblioteket 1949, betydde mycket för den positiva utveckling biblioteksverksamheten genomgick under femtiotalet. Hjelmqvist påpekade bland annat att Stadsbiblioteket borde söka extra kommunalt bidrag för att utöka sin vid denna tid magra handboksamling. Stadsfullmäktige beviljade också detta 1950.

Den kommitté som tillsattes för att utreda omorganisationen av biblioteksväsendet hade också stor betydelse för den ekonomiska satsningen från stadens sida. Tidigare var biblioteksverksamheten relativt lite omtalad i Stadsfullmäktiges protokoll, men från 1950 och framåt, fick den mycket större utrymme där. Biblioteket blev viktigt för staden och det medförde att viljan att satsa ekonomiskt på det ökade. Man började se biblioteket som en betydelsefull del i Värnamos fortsatta utveckling och för att det skulle kunna vara det, var det nödvändigt att satsa pengar, bland annat för tillsättandet av en fackutbildad bibliotekarie. Det talades alltmer om biblioteket som en viktig resurs för utbildningsväsendet, inte minst i frågan om att inrätta ett gymnasium i staden. Jag anser att tidpunkten för den ekonomiska satsningen ligger väl i paritet med hur det såg ut nationellt i Sverige.

11.2.4 Stadsbiblioteket tillsammans med ABF-biblioteket

Med tanke på att ABF-biblioteket var relativt stort, har jag, för att få en mera komplett bild av hur de kommunala bidragen till biblioteksverksamheten i Värnamo såg ut, valt att göra en sammanslagning av kommunens anslag till ABF- och Stadsbiblioteket. Denna presenterar jag i tabellform.

Tabell 16
Sammanlagt kommunalt anslag för ABF- och Stadsbiblioteken vid olika årtal

År	Folkmängd	Kommunalt anslag i kr	Kommunalt anslag per invånare i kr
1923	3 777	1 100	0,29
1932	4 196	1 400	0,33
1942	5 652	1900	0,37
1948	10 845	5 150	0,47

Källa: Svenska Stadsbibliotek, Biblioteksbladet, respektive år; Årsredogörelser, Värnamo stads folkbibliotek / Värnamo Stadsbibliotek, respektive år, Stadsfullmäktiges protokoll

Av tabellen framgår att de kommunala anslagen ökade under årens lopp, men att de ännu 1948 var väldigt låga. Sedan höjdes anslagen för Stadsbiblioteket rejält under 1950-talet. Detta berodde främst på att yrkesutbildad, heltidsanställd bibliotekarie anställdes. År 1956 erhöll Värnamo Stadsbibliotek cirka 40 600 kronor i kommunalt anslag. På åtta år, från 1948 till 1956, hade det kommunala bidraget alltså så gott som åttadubblats.

11.3 Bibliotekens utveckling

11.3.1 ABF-biblioteket

ABF-bibliotekets verksamhet utvecklades efter hand och växte kraftigt genom åren. Från början var det Jönköpings läns minsta ABF-bibliotek, men redan efter ett tiotal år hade det utvecklats till det största i länet. I förhållande till riksgenomsnittet var det stort. År 1938 var bokbeståndet på nationell nivå i genomsnitt 370 band och antalet utlån 710 per bibliotek. Motsvarande siffror för ABF-biblioteket i Värnamo var detta år 2 204 bokband och 4 706 utlån. Värnamos ABF-bibliotek låg alltså långt över riksgenomsnittet både vad gäller bokbestånd och utlåningstal. Givetvis måste detta ses i förhållande till att Värnamo var en stad, om än ganska liten, och som sådan är det logiskt att den ligger över riksgenomsnittet, med tanke på att de allra flesta av ABF:s bibliotek måste ha funnits på orter där folkmängden var betydligt lägre än i Värnamo.

År 1931-32 var antalet utlån per invånare vid ABF-biblioteket på det nationella planet 0,13. Utlånen hade 1935-36 ökat till 0,18 per person och låg kvar på denna siffra även 1940-41. Motsvarande statistik för Värnamo är 1931: 0,38 utlån per invånare, 1935: 0,95 utlån per invånare och 1941: 1,05 utlån per invånare. Dessa siffror visar att ABF-bibliotekets utlåning ökade markant under trettioalet och att de låg långt över riksgenomsnittet. Även om man jämför med studiecirkelbibliotekens totala utlån var det väldigt högt. År 1940 lånade dessa sammanlagt ut 2 298 470, vilket motsvarar 0,36 per invånare. Att ABF-biblioteket var så betydande, kan delvis förstås genom att det inte fanns något annat studiecirkelbibliotek av egentlig betydelse i Värnamo vid denna tid. Andra orsaker var säkerligen att bokbeståndet var gott och att biblioteket, med Oscar Carlström, var uppskattat av Värnamos befolkning.

ABF:s lokalavdelning var av verksamhetsberättelserna att döma väldigt nöjda med sitt bibliotek. Medan studiecirkelarbetet ibland fick negativ kritik, var det idel lovord för biblioteket. Det enda som lyftes fram som ett problem under trettioalet var lokalerna, vilka ansågs vara för små och för dåligt anpassade till sitt ändamål. Detta var, som jag har skrivit tidigare i uppsatsen, typiskt för det svenska biblioteksväsendet ända fram till femtio- och sextioaleten. För Värnamos del löstes lokalproblemen i samband med flytten till Centralplan 1938, för ett antal år framåt och man verkar ha varit mycket positiva till att dela sina lokaler med Stadsbiblioteket, sedan det flyttade sin verksamhet dit 1941.

Det var ganska ovanligt att ABF-biblioteket hade filialer. I Värnamo tillkom två filialer, i Nederby och i Hörle, under fyrtioalet. Även i detta hänseende var alltså Värnamos ABF-bibliotek av betydande omfattning ur ett nationellt perspektiv. I och med inrättandet av filialerna var verksamheten väl utbyggd, inte bara inne i staden, utan också i de omgivande småsamhällena.

11.3.2 IOGT-biblioteket Lagans Ros

IOGT-biblioteket Lagans Ros var under alla år det fanns litet. Utlåningen och bokbeståndet var, liksom de ekonomiska resurserna, låga. Utlåningsmässigt hade det sin storhetstid mellan åren 1932 och 1935, med som högst 504 lån 1934. Efter dessa toppår gick utlånen tillbaka och det sista året jag har statistik från, 1943, var antalet lån nere på 143 stycken. Hur det såg ut senare vet jag inte, beroende på att jag saknar uppgifter om det, men det finns inget som tyder på att verksamheten skulle ha varit speciellt livlig med tanke på att ytterst lite nämns om biblioteket i Stadsfullmäktiges protokoll.

Som jämförelse med IOGT-bibliotekens utlåning i ett nationellt perspektiv, använder jag Magnus Torstenssons statistik angående de svenska studiecirkelbibliotekens omfattning 1938. Detta år lånade varje IOGT-bibliotek i genomsnitt ut 460 böcker och hade ett bokbestånd 470 band. För Lagans Ros bibliotek är siffrorna 294 utlån och ett bokbestånd på 481 band detta år. Utlånen var alltså betydligt färre än riksgenomsnittet, medan beståndet av böcker var något högre.

Lagans Ros bibliotek verkar av allt att döma följa den nationella trenden för IOGT-bibliotek, nämligen att verksamheten minskade under årens lopp. Detta medan ABF-bibliotekens verksamhet tvärtom ökade.

11.3.3 Kommunala biblioteket

År 1931 lånade Värnamos Stads folkbibliotek ut 6 986 böcker, vilket motsvarar 1,66 utlån per person av stadens befolkning. Riksgenomsnittet för utlånen vid de kommunala biblioteken året dessförinnan, 1930, var 0,79 lån per person. Motsvarande siffror var 1935 1,49 lån för Värnamos del, jämfört med 1,31 nationellt. År 1940 hade det nationella utlåningstalet per

person ökat till 1,47, medan det i Värnamo hade sjunkit till 1,36. I början av trettioåret var alltså utlånen per person dubbelt så många i Värnamo som i Sverige i stort. Årtiondet som följde innebar dock en kraftig nedgång lokalt och 1940 var utlåningen lägre än den var nationellt.

Nedgången inföll under samma tid som ABF-biblioteket noterade en kraftig ökning av sina utlån. Av detta drar jag slutsatsen att många människor som tidigare utnyttjat det kommunala biblioteket, under 1930-talet övergick till att göra sina lån vid ABF-biblioteket istället. För att få en total bild över bibliotekens utlån i Värnamo jämfört med riksplanet, gör jag i nästa kapitel (11.3.4) en sammanräkning av de båda bibliotekens utlåningssiffror, såväl lokalt som nationellt. Från och med 1941 förde ABF- och Stadsbiblioteket gemensam utlåningsstatistik, vilket ger förklaring till varför jag beträffande deras separata utlåningsstatistik har stannat vid år 1940.

Värnamos kommunala bibliotek fanns under många år i ett enda rum i sockenstugan, vilket också tjänade som möteslokal. Det fanns alltså inget separat läsrum och därmed kunde biblioteket inte heller få statligt tilläggsanslag för sådant, då det infördes i och med 1930-års biblioteksreform. Lokalerna måste med andra ord anses ha varit ganska dåligt anpassade för sitt syfte. Det är dock inget som utmärker Värnamo speciellt. Läget var likadant i väldigt många kommuner. Det var först i samband med flytten till ABF:s bibliotekslokal 1941, som situationen förbättrades. I och med lokalbytet berättigades biblioteket högre statliga anslag, eftersom det därefter fanns ett separat läsrum.

Värnamos nya Stadsbibliotek invigdes 1960 och därmed fick staden väl tilltagna, moderna och välanpassade lokaler för sitt bibliotek. Detta låg väl i tiden med hur det såg ut i Sverige i stort. Under 1950- och 60-talen växte det moderna biblioteksväsendet, där funktionella lokaler var en mycket viktig del, fram på allvar. Alla nya lokaler måste godkännas av skolöverstyrelsen och mellan 1958 och 1961 godkändes mer än 400 bibliotekslokaler. Det betydde att bara under dessa år fick över en tredjedel av de svenska kommunerna nya lokaler. Ett av de bibliotek som godkändes under dessa år var alltså det i Värnamo.

Det nya Stadsbiblioteket bar en tidstypisk prägel, med öppna ytor, där de olika avdelningarna endast avdelades med bokhyllor och där ytterväggarna i hög grad bestod av fönster. Det var viktigt att biblioteken, förutom att vara funktionella, också var trivsamma. De skulle vara som vardagsrum i samhället och vara estetiskt tilltalande. Denna trend följdes i Värnamo genom att man inredde biblioteket med arkitektritade möbler, harmoniska färger och konstverk.

Jan Ristarp och Lars G. Andersson skriver i *Mitt i byn!*, att det vanliga vid de kommunala biblioteken länge var att bibliotekarien var man och att han skötte sysslan vid sidan om sitt ordinarie arbete. Till yrket var han ofta folkskollärare. I Värnamo var det från grundandet och drygt 30 år framåt i tiden, precis på detta sätt. Biblioteket sköttes av en man, Carl Skaar, som hade sysslan bredvid sitt ordinarie arbete som folkskollärare. Sedan Skaar under 1938 hade deltagit i en av Kungliga Skolöverstyrelsen anordnad kurs för deltidsanställda bibliotekarier, beviljades biblioteket högre statsbidrag. Det dröjde alltså ganska många år efter det att möjligheten att få tilläggsbidrag för personal med viss biblioteksutbildning infördes 1930, innan Värnamo fick det.

Det var först runt 1950 som diskussionen om att anställa en fackutbildad bibliotekarie kom igång. Som jag har beskrivet i kapitel 10, blev frågan därefter ganska hett debatterad och en del av anledningen till meningsskiljaktigheterna mellan ABF:s lokalavdelning och den grupp

som hade till uppgift att utreda den framtida organisationen av biblioteksverksamheten. Heltidsanställd utbildad bibliotekarie anställdes 1953. Tidpunkten för detta ligger väl i paritet med hur det var i andra städer av Värnamos storlek.

11.3.4 Värnamo ABF- och kommunala biblioteks gemensamma utlåningsstatistik i jämförelse med riksgenomsnittet

Med en jämförelse mellan ABF- och det kommunala bibliotekets gemensamma utlån per invånare i Värnamo och densamma på rikspanet, har jag fått fram en ganska heltäckande bild av hur flitiga utnyttjare av biblioteksverksamheten Värnamoborna var i förhållande till svenskarna som helhet. För Värnamos del låg det sammanlagda antalet utlån 1931 på 8 598, motsvarande 2,05 utlån per invånare. På rikspanet lånades det året dessförinnan, alltså 1930, ut 0,88 böcker vid ABF- och de kommunala biblioteken gemensamt. Motsvarande siffror 1940 är 2,41 utlån för Värnamo, mot 1,65 för Sverige. År 1954, året före centraliseringen av biblioteksverksamheten, var Värnamos utlån 33 890, motsvarande 2,82 lån per invånare, jämfört med 3,07 lån per invånare i Sverige som helhet 1955. Det är oklart om IOGT:s utlån är inräknade i de 33 890 registrerade lånen i Värnamo 1954.

Det första av dessa tre år, är utlåningen per invånare vid det kommunala biblioteket och ABF-biblioteket, mycket hög i förhållande till riksgenomsnittet. Ännu 1940 lånade Värnamobon betydligt fler böcker än den genomsnittlige svensken gjorde. Efter det förändrades situationen. Svensken i allmänhet ökade sina lån kraftigt. Även i Värnamo ökade utlåningstalet per person, men inte alls i samma utsträckning. Nu lånade Värnamobon, tvärt emot vid de föregående undersökningstillfällena, färre böcker än svensken nationellt sett gjorde.

11.4 Sammanslagningen av ABF- IOGT- och Stadsbiblioteket

Säkerligen uppfattade allmänheten efterhand ABF- och Stadsbiblioteket som ett och samma bibliotek. Det framgår inte minst av att de förde gemensam utlåningsstatistik. Jag kan inte hitta någon statistik alls som bara berör stadsbibliotekets antal utlån, efter det att de började verka i gemensamma lokaler. Det är inte heller rimligt att de inte samarbetade i inköp av böcker. Värnamo var inte så stort att dubbla uppsättningar kunde köpas in. Det måste ha blivit ett mycket bredare och bättre utbud av litteratur om de arbetade som om det vore ett bibliotek. Samarbetet mellan de två biblioteken var av årsredogörelserna att döma, hela den tid de befann sig i samma lokaler, också gott. Exempel på det är att Carlström och Skaar alternerade i att hålla biblioteket öppet och att de förde gemensam utlåningsstatistik.

Det ursprungliga förslaget om att slå samman ABF- och Stadsbiblioteket kom från ABF:s sida och det var också de som tog initiativet till att ABF- och Stadsbiblioteket skulle finnas i gemensamma lokaler, efter att bibliotekskonsulent Bengt Hjelmqvist hade föreslagit det vid sitt besök hos ABF:s bibliotek 1939. Det är sannolikt att det hände någonting som gjorde att ABF inte längre var lika positivt till en sammanslagning som i ett tidigare skede. Jag finner det också märkligt att inte ABF var representerat i den utredningsgrupp, som verkade för att utarbeta förslag till hur sammanslagningen mellan biblioteken skulle se ut. Det verkar dock inte vara ABF:s bibliotek, eller i varje fall inte dess bibliotekarie Oscar Carlström, som var emot sammanslagningen.

Snarare är det sannolikt att det var andra krafter inom ABF som inte var lika positiva till att slå samman biblioteken. Kanske var det helt enkelt så att det var personliga motsättningar som låg bakom. Det finns en del artiklar från Värnamo Tidningen, skrivna av bland annat ABF:s ordförande, som tyder på det. Det vanligaste i ett nationellt perspektiv var att ABF var för en sammanslagning med de kommunala biblioteken och att de till och med var drivande part i

den utvecklingen och så var det till en början även i Värnamo. Det bör inte ha funnits någon ideologisk motsättning mellan Socialdemokraterna och ABF, tvärtom borde det i mångt och mycket röra sig om samma människor i dessa grupper.

IOGT var långt oftare än ABF emot en sammanslagning med de kommunala biblioteken. Detta förde med sig att det under lång tid fanns IOGT-biblioteket kvar i egen regi. I Värnamo var det istället ABF och som motsatte sig en sammanslagning. Det finns visserligen inte mycket material som berör hur IOGT biblioteket Lagans Ros ställde sig i frågan, men det som finns visar att de var positiva. De meddelade i en skrivelse till stadsfullmäktige att de var villiga att lämna över sina böcker till stadsbiblioteket om det beslutades att en centralisering av stadens biblioteksverksamhet skulle ske och beslut om att införliva Lagans Ros bibliotek med Stadsbiblioteket togs av Stadsfullmäktige den 24 november 1955.

De argument som fördes fram av ABF mot en sammanslagning, var att det var viktigare att lokalfrågan löstes och att det skulle bli väldigt dyrt med fackutbildad bibliotekarie. Det var också rädsla för att studieverksamheten skulle bli lidande och att ABF-biblioteket, som var så stort och som varit så betydelsefullt under årens lopp, inte bara kunde skänka bort hela sitt bokbestånd.

11.5 Slutord

Utvecklingen av folkbiblioteken i Värnamo följer på många sätt utvecklingen på nationell nivå, men tidsmässigt var den länge relativt sen. Det dröjde ända tills 1920 innan det kommunala biblioteket grundades och under en lång rad av år därefter, var de ekonomiska bidragen från staden låga, i jämförelse med det nationella snittet. Det dröjde också innan ABF-biblioteket beviljades bidrag från staden. Den första ansökan avsågs med motiveringen att staden redan hade ett kommunalt bibliotek. Att utvecklingen var sen kan sannolikt, i varje fall delvis, förklaras av att det dröjde ända tills 1938 innan socialdemokraterna fick majoritet i stadsfullmäktige. I många städer skedde detta betydligt tidigare.

Det material jag har funnit rörande IOGT-biblioteket Lagans Ros är ganska knapphändig och därför har det varit svårt för mig att få en klar bild av dess betydelse för biblioteksutvecklingen i Värnamo i stort. Eftersom det var litet, mindre än riksgenomsnittet för IOGT-bibliotek och materialtillgången dålig, bör dess betydelse dock ha varit relativt begränsad. Däremot var ABF-biblioteket betydligt större än de flesta ABF-biblioteken i ett nationellt perspektiv. Som exempel på detta tillkom under 1940-talet två stycken filialer och det var det inte särskilt vanligt att ABF-biblioteken hade.

Under 1940-talet började utvecklingen av biblioteksverksamheten att komma ifatt riksgenomsnittet. Nu fanns också Stads- och ABF-biblioteket i samma lokaler och de hade ett nära samarbete. Precis som i landet i stort gick folkrörelsernas bibliotek, i Värnamos fall ABF- och IOGT-biblioteket samman med det kommunala biblioteket. Det skedde 1955 och detta ligger tidsmässigt ganska väl i linje med hur det såg ut nationellt sett i städer av Värnamos storlek, precis som tillsättandet av en yrkesutbildad bibliotekarie två år dessförinnan gör.

Värnamo fick ett modernt bibliotek år 1960. Detta var beläget i helt nybyggda lokaler, vilka från första början var avsedda för biblioteksverksamhet. Ytorna var stora, öppna och funktionella. Tidpunkten för detta ligger väl i paritet med hur det såg ut i landet i stort. Under åren 1958 till 1961 fick nämligen mer än en tredjedel av landets samtliga kommande nya bibliotek. År 1960 gick biblioteksverksamheten i Värnamo in i en ny era. Den är enad sedan

fem år tillbaka och fick nu även moderna, funktionella lokaler. Sedan dess har mycket hänt och idag, år 2005, är det ett modernt bibliotek med en rad olika verksamheter och målgrupper.

12. Sammanfattning

Syftet med den här magisteruppsatsen är att beskriva och analysera grundandet och utvecklingen av arbetarrörelsens, IOGT:s och kommunens biblioteksverksamhet i Värnamo köping/stad. Startåret för denna är 1908, då Wernamo Arbetarebibliotek bildades. Uppsatsen sträcker sig till 1955, då ABF:s och IOGT-logen *Lagans Ros* bibliotek införlivades med det kommunala Värnamo Stadsbibliotek. Vad gäller lokalerna följer jag dock utvecklingen fram till 1960, då det nya, moderna Stadsbiblioteket invigdes.

För att uppfylla syftet med uppsatsen utgår jag från följande frågeställningar:

- Hur kom arbetarrörelsen/ABF, IOGT och kommunen igång med sina respektive biblioteksverksamheter?
- När och hur började biblioteken få kommunala bidrag och hur utvecklades dessa?
- På vilket sätt utvecklades respektive biblioteks verksamhet?
- Hur såg samarbetet mellan och sammanslagningen av biblioteken ut?

I min uppsats använder jag mig i stor utsträckning av källkritisk metod för att besvara mina frågor. Materialet i resultatet består till största delen av skriftliga förstahandskällor, i form av protokoll från Stadsfullmäktige och det kommunala biblioteket i Värnamo samt bibliotekens verksamhetsberättelser. I övrigt har jag använt mig av bland annat monografier, elektroniska resurser och i viss mån även tidningsartiklar.

I början av uppsatsen beskriver jag den nationella samhällsutvecklingen i Sverige från senare delen av 1800-talet och framåt, såväl ekonomiskt och socialt som politiskt. Årtiondena runt sekelskiftet 1900 förändrades det svenska samhället i grunden. Industrialiseringen fick ordentlig fart och allt fler människor lämnade jordbruksarbetet för städernas fabriker. Omvandlingen innebar också att särskild vikt lades vid demokratiseringsprocessen, både på det kommunala och på det nationella planet. Eftersom min uppsats inte bara handlar om det kommunala biblioteket utan även om studiecirkelbiblioteken inom ABF och IOGT, beskriver jag också folkrörelsernas framväxt. Till de svenska folkrörelserna räknas normalt frikyrko-, nykterhets- och arbetarrörelsen. Då jag inte undersöker eventuella frikyrkobibliotek, berör jag inte heller frikyrkorörelsens utveckling. I utvecklingen mot ett modernt biblioteksväsende spelade studiecirkelverksamheten inom olika rörelser och deras bibliotek en viktig roll. Initiativet till studiecirkelverksamheten togs av IOGT 1902 och Oscar Olsson räknas som studiecirkelns fader.

Längre fram i uppsatsen finns motsvarande samhällsutveckling på den lokala nivån i Värnamo. Något före sekelskiftet 1900 kom industrialiseringen igång på allvar här. Möbeltillverkningen har genom åren varit en viktig del av näringslivet i Värnamo och den första stora industrin var Värnamo Möbelfabrik, vilken i stor utsträckning tillverkade pinnstolar, som grundades 1891. Mycket tack vare industrin och inkorporeringar av landsbygden runt omkring, växte Värnamo rejält befolkningsmässigt under 1900-talets första hälft, från knappt 1 000 invånare år 1900 till drygt 10 000 1950. År 1920 blev Värnamo Sveriges 111:e stad.

Ett kapitel av uppsatsen handlar om bibliotekens nationella utveckling. Här behandlas bland annat lokaler, utlåning, biblioteksutbildning och betydelsen av fackutbildade bibliotekarier, vilket blev allt vanligare under de senare åren av den tid uppsatsen berör. Stor vikt läggs också vid statsanslagens betydelse för bibliotekens utveckling, såväl ekonomiskt som

verksamhetsmässigt i övrigt. Från och med 1905 kunde kommunala bibliotek få bidrag från staten, förutsatt att vissa villkor uppfylldes. Från början rörde det sig om 75 kronor per kommun, vilket 1912 höjdes till 400 kronor och 1930 till 10 000 per kommun. I och med 1912-års beslut, blev det även möjligt för studiecirkelbibliotek att få statliga bidrag för sin verksamhet.

Wernamo Arbetarebibliotek grundades 1908 och bedrev verksamhet fram till 1926, då det lades ned och böckerna överlämnades till ABF-biblioteket, vilket hade bildats några år dessförinnan. Arbetarbiblioteket erhöll aldrig några kommunala bidrag, utan finansierades helt av dess medlemmar och av avgifter för boklån. Det mesta jag funnit rörande detta bibliotek, kommer från det föredrag Bengt Forsbergs, stadsbibliotekarie i Värnamo från 1955, höll i samband med invigningen av Stadsbibliotekets nya lokaler 1960. Det finns anledning att ifrågasätta Forsbergs tolkning av bibliotekets stadgar, i det att han kopplade ihop bibliotekets motarbetande av så kallad "smutslitteratur" med att det skulle finnas starka motsättningar mellan arbetarrörelsen och prästerskapet i Värnamo. Åren kring arbetarbibliotekets bildande drevs en nationell kamp mot smutslitteratur och i denna var arbetarrörelsen en viktig part. Detta tycks Forsberg inte ha vetat om.

IOGT-logen *Lagans Ros* bedrev biblioteksverksamhet ungefär från 1910. Detta var ett litet bibliotek, som av det knapphändiga material jag har funnit, hade sin storhetstid under 1930-talet. Det verkar inte som att biblioteket någonsin fick något kommunalt anslag för sin verksamhet, vilket är märkligt med tanke på att det under många år granskades ekonomisk av staden.

Det kommunala biblioteket, Värnamo Stads folkbibliotek, grundades 1920 och startade sin utlåningsverksamhet två år senare. År 1941 ändrades namnet till Värnamo Stads folkbibliotek. De ekonomiska anslagen från kommunen var länge väldigt låga i förhållande till riksgenomsnittet och det var först runt 1950 som de fick ett rejält uppsving. Det är sannolikt att de låga bidragen berodde på att det dröjde till 1938 innan socialdemokraterna fick majoritet i fullmäktige. Det var ganska sent i förhållande till liknande städer nationellt sett. Även under fyrtioalet, då staden hela tiden var socialdemokratiskt styrd, var dock anslagen från kommunen låga. Å andra sidan erhöll ABF-biblioteket, som från 1941, hade gemensamma lokaler med Stadsbiblioteket, då lika stort kommunalt anslag och under detta årtionde lika stort, vissa år till och med högre, bidrag för sin verksamhet.

ABF-biblioteket utvecklades under årens lopp till ett, i nationell jämförelse, stort studiecirkelbibliotek, med höga utlåningstal per invånare i staden. Det fick också under 1940-talet två stycken filialer, vilket var relativt ovanligt att ABF-biblioteken hade.

Stadsbiblioteket och ABF-biblioteket hade ett nära samarbete i sina gemensamma lokaler. Ett exempel på detta är att de förde gemensam utlåningsstatistik. De alternerade också att hålla biblioteket öppet. Initiativet till sammanslagning av de två biblioteken kom från ABF:s sida. Trots detta motsatte de sig senare under flera års tid en sådan centralisering. Jag har inte funnit någon riktigt bra förklaring till detta, men det är sannolikt att det bland annat berodde på att de kände sig förbigångna i utredningen av den omorganisation av biblioteksväsendet som tillsattes av Stadsfullmäktige 1950. ABF fick nämligen inte, trots skrivelser till Stadsfullmäktige angående detta, någon representant i utredningsgruppen.

Fackutbildad bibliotekarie anställdes vid Stadsbiblioteket 1953, då fil. Lic Sten Borg anställdes. Han kom dock endast att stanna på sin tjänst under ett par års tid och efterträddes

1955 av Bengt Forsberg, tidigare förste assistentbibliotekarie vid Jönköpings Stadsbibliotek. Detta år löstes också sammanslagningsfrågan genom att ABF beslutade att överlämna sitt bibliotek till Stadsbiblioteket. Även IOGT:s bibliotek införlivades med detta år 1955.

Källförteckning

Otryckta källor

Jönköping

Jönköpings läns folkrörelsearkiv

ABF:s Lokala bildningsråd, avd. 294, Värnamo. Verksamhetsberättelser 1923-1926

ABF:s Lokala bildningsutskott, avd. 294, Värnamo. Årsrapport 1918

ABF:s Lokalavdelning 294 samt ABF:s Studiecirkelbibliotek, Värnamo.

Verksamhetsberättelser 1931-1947

IOGT-NTO logen 2994, Lagans Ros, Värnamo. Studiecirkelbibliotek. Rapporter, 1912-1944, B:1

IOGT-NTO logen 2994, Lagans Ros, Värnamo. Ämnesordnade handlingar 1905-1972, F:1

Värnamo arbetarekommuns årsberättelse för året 1 mars 1904-1 april 1905

Värnamo

Kommunarkivet

Biblioteksstyrelsens protokoll, 1921-1955

Värnamo köping:

Kommunalnämnden. Inkomna handlingar, 1918-1920, E1:5

Kommunalnämnden. Protokoll, 1918-1920, A1:5

Kommunalfullmäktige. Inkomna handlingar, 1919-1920, E1:2

Kommunalfullmäktige. Protokoll, 1919-1920, A1:1

Värnamo stad:

Stadsfullmäktige. Protokoll, 1921, A1:2 - Nov-dec 1955, A1:45

Årsredogörelser, Värnamo stads folkbibliotek, 1920-1940

Årsredogörelser, Värnamo Stadsbibliotek, 1941-1954

Tryckta källor

Andersson, Jean (1951). ABF-ordföranden har ordet. *Värnamo Tidning*, 10/1 1951

ABF-biblioteket skall bestå, årsmötesbeslut. *Värnamo Tidning*. 13/5 1953

ABF Jönköpings län 60 år: 1923-1983.(1983). Jönköping: ABF

Andrén, Nils. *Parlamentarism*. Nationalencyklopedins Internettjänst. [Http://www.ne.se](http://www.ne.se) [2005-10-13]

Bergström, Börje, Löwgren, Arne & Almgren, Hans (1996). *Alla tiders historia A*. Malmö: Gleerups Förlag.

Boëthius, Ulf (1989). *När Nick Carter drevs på flykten*. Stockholm: Gidlunds Bokförlag.

Cybercity. <http://www.historia.su.se/urbanhistory/cybcity/stad/varnamo/historia.htm>
[2005-10-13]

Folk- och skolbibliotek (1949). Betänkande och förslag avgiven av Folkbibliotekssakkunniga (SOU1949:28). Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.

Forsberg, Bengt (1960). *Bibliotek i Värnamo*. Föredrag hållet vid invigningen av Värnamo stadsbiblioteks nya lokaler den 9 april 1960 av Bengt Forsberg. Bilaga till Värnamo stadsbiblioteks verksamhetsberättelse 1960.

Försök med bibliotek: Litteraturutredningens biblioteksstudier (SOU 1972:61) Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Hagstrand, J.O. (1947). *Värnamo från socken till stad // Värnamo hembygdsförenings årskrift 1947*. Värnamo: Värnamo hembygdsförening

Hagstrand, J.O. (1945). *Värnamo - Minnesskrift 1945*. Värnamo - Minnesskrift med anledning av Värnamo stads 25-års jubileum, Värnamo.

Heffler, Hugo (1962). *Arbetarnas bildningsförbund 1912-1962: Krönika vid halvsekelgränsen*. Stockholm: Arbetarnas bildningsförbund.

Historiska Sällskapet Gamla Wernamo (1999). *Värnamo förr och nu*. Värnamo: Historiska Sällskapet Gamla Wernamo.

Hjelmqvist, Bengt (1958). *Det levande biblioteket*. Lund: Bibliotekstjänst.

Hjelmqvist, Bengt (1993). *Det starka biblioteket*. Lund: Bibliotekstjänst

Hjorth, Börje & Ericsson, Per (1978). *Nykerhetsrörelsen i Jönköpings län: En kort rapsodi*. Jönköpings läns museums serie för småskrifter (no. 5).

IOGT-NTO. http://www.iogt.se/templates/SimplePage_120.aspx [2005-10-13]

Hansson, Joacim (1998). *Om folkbibliotekens ideologiska identitet – En diskursstudie*. Borås : Valfrid ; Göteborg : Avd. för biblioteks- och informationsvetenskap

Johansson, Hilding (1980). *Folkrörelserna i Sverige*. Stockholm: Sober Förlags AB.

Johansson, Åke (2001). *Arbetarörelsens Historia i Värnamo 1900 - 1950-talet*. Utgiven av Värnamo Socialdemokratiska förening.

Magnusson, Lars (1999). *Sveriges ekonomiska historia*. 2. Uppl. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

Mossberg, Nils. *Nämnder, styrelser och andra kommunala förvaltningar*. Eskilstuna kommuns officiella webbplats. [Http://eskilstuna.se](http://eskilstuna.se) [2005-10-13]

Myrstener, Mats (1998). *På väg mot ett stadsbibliotek – Folkbiblioteksväsendets framväxt i Stockholm t o m 1927*. Borås : Valfrid

Norborg, Lars-Arne. *Demokratins genombrott*. Nationalencyklopedins Internettjänst. [Http://www.ne.se](http://www.ne.se) [2005-10-13]

Norborg, Lars-Arne (1988). *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen: svensk samhällsutveckling 1809-1986*. 2 uppl. Stockholm: Esselte Studium AB.

Olsson, Lars. *Arbetarrörelsen*. Nationalencyklopedins Internettjänst. [Http://www.ne.se](http://www.ne.se) [2005-10-13]

Orrhede, Per- Olof, Hemsida. <http://web.telia.com/~u37000938/> [2005-10-13]

Ristarp, Jan & Andersson, Lars G (2001). *Mitt i byn! Om det moderna folkbibliotekets framväxt*. Lund: Bibliotekstjänst

SCB. Avdelningen för befolknings- och välfärdsstatistik.

Svenska Stadsbibliotek // Biblioteksbladet, diverse år under 1920-, 1930-, 1940-, samt 1950-talen

Svensson, Erik (1953). *Värnamo arbetarekommun 50 år*.

Sveriges folkmängd 1860-2004. SCB. <http://www.scb.se/statistik/BE/BE0101/2005M05/Be0101Folkmangd1860-2004.xls> [2005-10-13]

Thurén, Torsten (2005). *Källkritik*. 2 uppl. Falköping: Elanders Gummessons.

Torstensson, Magnus (1996). *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna - Exemplet Sverige och några jämförelser med USA*. Göteborg: Centrum för biblioteksforskning.

Torstensson, Magnus. *ABF-biblioteken: Kulturella oaser och viktiga redskap i det politiska arbetet*. [Http://turture.abf.se/ovalen.nsf](http://turture.abf.se/ovalen.nsf)

Torstensson, Magnus (1994). *Studiecirkelbiblioteken - Ett viktigt inslag i den halländska bildningshistorien // Samuelsson, Carl-Olof & Torstensson, Magnus (Red). När boken kom till bygden: Om folkrörelsebiblioteken i Halland*. Örskelljunga: Bokförlaget Sätern.

Tynell, Knut (1931). *Folkbiblioteken i Sverige*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners förlag.

Värnamo Nyheter. 10/1 1952. Artikel i samband med IOGT-logen Lagans Ros 50-årsjubileum

Värnamo Stadsbibliotek. Årsberättelser, 1956-1960

Åberg, Åke (1982). Folkbibliotekens historia intill 1960-talet // *Folkbibliotek i tal och tankar: En faktarapport från folkbiblioteksutredningen*. Stockholm: Liber Förlag.

Åkerstedt, Jonas (1967). *Den litterate arbetaren: Bildningssyn och studieverksamhet i ABF 1912-1930*. Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturhistoriska institutionen.